Inistiitiyuutii Leenjii Ogeessota Qaamolee Haqaa fi Qorannoo Seeraa Oromiyaa

Moojulii Leenjii Hojiirraa

Gocha Daldala Seeraa Alaa To'achuu: Seeraa fi Hoj-Maataa

Qopheessitootni:

Habtaamuu Bultii

Abdusalaam Aabbee

Gulaaltotni:

Obbo Darajjee Ayyaanaa

Onkoloolessa 22, 2009 (ILQSO)

BAAFATA

SEENSA WALIIGALAA **4**
BOQONNAA TOKKO **6**
Hojii Daldalaa fi Ulaagaalee Seerummaa Hojii Daldalaa Mirkaneessan **6**
1.1. Hojii Daldalaa (Commercial Activities) 6
1.2. Ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessan 9
1.2.1. Galmee 9
1.2.2. Hayyama hojii daldalaa 12
1.2.3. Hayyama ogummaa hojii daldalaa 15
1.2.4. Hayyama gahumsa hojii daldalaa 16
1.2.5. Ragaa hayyama darbiinsaa 17
1.2.6. Mirga fayyadamtootaa (soorattootaa) 19
1.2.7. Oomishaalee galmeessuu 20
1.2.8. Gabaa hayyamame keessatti hojjachuu 20
1.2.9. Oomishaalee daldalaa dhoorkamaniin ykn daangaan irratti taasifameen daldaluu 22
1.2.10. Qulqullina Oomishaalee 23
1.2.11. Dandeettii 24
Gaaffilee Marii 25
BOQONNAA LAMA **27**
Maalummaa Daldala Seeraa Alaa, Gocha Daldala Seeraa Alaa Ittisuu, Qabuu, ... **27**
Qorachuu fi Himachuu **27**
2.1. Gocha daldala seeraa alaa 27
2.1.2. Miidhaawwan Daldala Seeraan Alaa 29
a. Miidhaa diinagdee 30
b. Miidhaa fayyaa 31
c. Miidhaa nageenya 31
d. Miidhaa qabeenya naannoo 31
2.2. Hojii Daldala hordofuun gocha daldala seeraa alaa ittisuu 32
2.3. Daldala seeraan alaa qabuu fi qorachuu 36
2.4. Gocha daldala seeran alaa himachuu 40

Gaafii marii 45
BOQONNAA SADII 46
Kenniinsaa Murtii Dhimma Daldala Seeraan Alaa 46
3.1. Aangoo Mana Murtii Idilee, fi Aangoo Mana Murtii fi Qaamolee Biroo Adda Baasuu 47
3.1.1. Labsii Dorgommii Daldalaa fi Eegumsa Mirga Fayyadamtootaa 47
3.1.2. Labsiilee Sirna To'annoo Qulqullinaa fi Daldala Bunaa 50
3.1.3. Baala Sammuu Adoochu (Hashiishii) Naannessuu 53
3.2. Aangoo Qaamolee Raawwachiiftuu fi Mana Murtii Idilee 54
3.3. Murtii Atattamaa Kennuu: Mirga wabii eeguu keessatti xiyyeeffannoo barbaachisaa ta'e kennuu dhabuu 58
3.4. Seera hoj-maata daldalaa bitan kallattii sirriin hiikuun hojiirra oolchuu 63
3.6. Ragaa Madaaluu 69
Gaaffilee Marii 73
MIILTOO 78

SEENSA WALIIGALAA

Guddina dinagdee biyya tokkoo keessatti sochiin daldalaa isa ijoo dha. Gahee hojiin daldalaa guddina dinagdee keessatti qabu cimaa akka deemu gochuuf gochawwan sochii kana miidhan to'achuun barbaachisaa dha. Gochawwan kanneen keessaa tokko ammoo daldala seeraan alaa dha. Daldalli seeraan alaa meeshaalee fi tajaajiloota akka ittiin hin daldalamne dhorkaman daldaluu akkasumas meeshaalee fi tajaajiloota seera qabeessa ta'an ulaagaalee yookaan adeemsa seerri teechisee jiru cabsanii hojii daldalaa hojjechuu dha. Daldalli seeraan alaa dinagde, fayyaa, nageenyaa fi duudha uummata irratti miidhaa hedduu kan daqqabsiisuu waan ta'eef dhimma xiyyeeffannoo guddaan to'atamuu qabuu dha.

Daldala seeraan alaa xiqqeessuuf/hambisuuf tooftaaleen akka addunyaatti hojiirra oolan hedduudha. Isaanis, miidhaa daldalli seeraan alaa dinagdee, hawaasummaa fi siyaasa irratti dhaqqabsiisu uummata bal'aa hubachiisuu, sirna galii gibiraa cimsuu, mootummaalee ollaa wajjiin hariiroo fi qindoomina gaarii uumuu, dhimmoota daldala seeraan alaa gaggeessuuf sababa ta'an adda baasuu, fi seerota daldala seeraan alaa to'atan cimsuu fi hojiirra oolmaa isaanii mirkaneessaa deemuun isaan ijoo dha. Tooftaalee kanneen keessaa seerota baasuu fi hojiirra oolmaa isaanii mirkaneessaa adeemuun isa barbaachisaa fi xiyyeeffannaa guddaa barbaadu waan ta'eef, Mootummaan Federaalaa fi Mootummaan Naannoo Oromiyaa seerota gocha daldala seeraan alaa to'atan hedduu tumuun hojiirra akka oolan taasisaniiru.[1]

Seerota daldala seeraan alaa to'achuuf bahan hojiirra oolchuun, sirni dinagdee gabaa bilisaa guddina misooma waliigala biyyaaf bu'aa akka buusu sekteroota taasisan keessaa tokko qaamolee haqaa dha.[2] Qaamoleen haqaa gocha daldala haqa-qabeessa fallessan, mirga fayyadamtootaa miidhanii fi galii mootummaa xiqqeessan seeratti dhiyaatanii akka adabaman taasisu. Raawwiin kun ammoo dantaa mootummaa, ummataa fi namoota dhuunfaa mirkaneessuu keessatii gahee olaanaa qabaata. Haaluma kanaan, qaamoleen haqaa, gocha daldala seeraan alaa to'annoo jala oolchuu fi seera-qabeessummaa gochichaa qulqulleessuun murtii atattamaa kennuun sochiin daldalaa gaggeeffamu seera qabeessa akka ta'u gumaacha isaanirraa eegamu

[1] MoFED, Annual progress report for fiscal year of 2011/12, on Growth and Transformation Plan of Ethiopia, March 2013, fuula 37

[2] Douglass North (1990), Institutional changes: a framework of analysis, unpublished essay, fuula 4 (Fitihi Jihad, Haala Waliigaltee Raawwannaa Dhaabbilee Daldalaa, Manneen Murtii Federaalaa Fi Dhaabbilee Aangoo Abbaa Seerummaa Qaban Keessatti, Inistiitiyuutii Qorannoo Sirna Seeraa Fi Haqaa, Finfinnee, 2006, fuula 12 irraa kan fudhatame)

bahu. Haa ta'u malee, ulaagaalee hojii daldalaa tokko seeraa ala taasisan irratti hubannoon waliigalaa jiraachuu dhabuu, tumaaleen seeraa dhimmi ilaallatu iftoomina gahaa dhabuu, murtii barsiisaa ta'ee fi si'oomina qabu kennuurratti hanqinni bal'aan jiraachuu, fi qindoominaa fi wal-hubannoon qaamolee haqaa fi sekteroota biroo gidduu jiru laafaa ta'uun hojiin to'annoo daldala seeraan alaarratti gama qaamolee haqaatiin taasifamu sadarkaa barbaadamuurra akka hin geenye taasiseera.[3]

Haaluma kanaan, moojuliin kun maalummaa daldalaa fi daldala seeraa alaa, miidhaa daldala seeraa alaa, ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessan, gocha daldala seeraan alaa to'achuu keessatti gahee qaamoleen adda addaa qabaatan akkasumas gocha daldala seeraan alaa qabuu, qulqulleessuu, himachuu fi murtii itti kennuu ilaalchisee seeraa fi hoj-maata wal-bira qabuun hanqinaalee jiran agarsiisuun kallattii furmaata fuul-duraa akeeka. Bu'uuruma kanaan, xumura leenjii moojulii kanaatti leenjifamtootni,

- ✓ Maalummaa hojii daldalaa fi gocha daldala seeraa alaa irratti hubannoo qaban ni gabbifatu
- ✓ Ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa adda baasuu keessatti gahee qabanii fi ulaagaalee kanneen hojiitti hiikuu keessatti hanqinaalee jiran ilaalchisee hubannoo waliigalaa ni argatu
- ✓ Hojii gocha daldala seeraan alaa qabuu, qorachuu fi himachuu ilaalchisee rakkoowwan qabatamaan jiran adda baafachuun, hubannoo dabalataa hojiiwwan kanneen qulqullinaa fi saffinaan hojjechuu dandeessisu ni argatu
- ✓ Murtii qulqullinaa fi saffina qabu akka hin kennine gochoota taasisaa jiran adda baafachuun kallattii kaa'ame hubachuun gochoota daldala seeraa alaa akka to'ataman gochuu keessatti gahee isaanii ni bahatu

[3] Habtaamuu Bultii fi Abdusaam Aabbee, Daldala Seeraan Alaa To'achuu: Rakkowwan Seeraa fi Hoj-Maata Qaamolee Haqaa Keessatti Mul'atan (Qorannoo ILQSO, 2008), fuula 3

BOQONNAA TOKKO

Hojii Daldalaa fi Ulaagaalee Seerummaa Hojii Daldalaa Mirkaneessan

Seensa

Shoora dameen dinagdee daldalaa guddina biyya keenyaa keessatti qabu hubannoo keessa galchuun, seera bara 1952 bahe cinatti labsiileen adda addaa bahanii hojiirra oolaniiru. Seerotni sunniin kallattii gochi daldala seeraan alaa ittiin to'atamu danda'u tumanii jiru. Hima biraan, seerummaa hojii daldalaa tokko adda baasuu keessatti ulaagaalee gargaaraa tarreessanii jiru. Ulaagaaleen serummaa hojii daldalaa mirkaneessan akaakuu hojii daldalaa hojjetamurratti hundaa'ee garagarummaa kan qabaatan yoo ta'ellee hojiiwwan daldalaa hundaaf ulaagaaleen tajaajilan baay'ee dha.

Boqonnaa kana keessatti ulaagaaleen sunniin kami akka ta'anii fi haala kamiin hojiirra akka oolan akkasumas ulaagaalee kanneen hojiitti hiikuu keessatti gahee qaamlee adda addaa qaban ibsamaniiru. Ulaagaaleen kanneenis, galmee daldalaarratti galmaa'uu, hayyama hojii baafachuu, hayyama gahumsa hojii qabachuu, ragaa hayyama darbiinsaa qabatanii meeshaalee daldalaa geejjibuu, daangaa seerri ajaju keessatti meeshaalee daldalaa geejjibuu, gibiraa fi kaffaltii daldalaarraa barbaadamu raawwachuu fi kkf akka barbaachisummaa isaatti ibsamanii jiru.

Haaluma kanaan, xumura boqonnaa kanaatti leenjifamtootni,

- ✓ Hubannoo yaad-rimee daldalaa fi daldala seeraan alaa irratti qaban ni gabbifatu
- ✓ Hojiin daldalaa kami akka ta'anii fi safartuulee hojii daldalaa tokko ibsan maal akka ta'an irratti hubannoo dabalataa ni argatu
- ✓ Ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessanii fi haala kamiin hubatamnii hojiitti hiikamuu akka qaban ilaalchisee hubannoo dabalataa ni argatu

1.1. Hojii Daldalaa (Commercial Activities)

Seerri daldala keenya jecha 'daldala' jedhutti hiikoo kallattii hin kennu. Seerichi sirna seera daldalaa hojii daldalaa (objective) ibsuu fi bituurratti xiyyeeffatu utuu hin ta'iin, nama hojii daldalaa hojjetu (subjective) ibsuu fi bituurratti xiyyeeffata[4]. Hojii daldaas haaluma sanaan ibsa.

[4] *Peter Winship, Background Document Of The Ethiopian Commercial Code of 1960, fuula 34; Professor Jean Escarra explained definitively the differences between the two systems of commercial law which following the*

Fakkeenyaaf, labsiin 980/2008 kwt 2(3) hojiin daldalaa hojii daldalaan hojjetuu dha jechuun kaa'eera. Labsiin olitti eerame kun kwt 2(2) fi seerri daldalaa kwt 5 daldalaan eenyu akka ta'e ibsu. Haaluma kanaan, daldalaan nama hojii daldalaa akka hojii ogummaa tokkootti fudhachuun galii argachuuf jecha hojiiwwan seera daldalaa kwt 5 jalatti tarreeffamanii jiran hojjetuu dha. Kanaafuu, bu'uura seera keenyaatiin hojiin daldalaa hojii akka ogummaatti fudhatanii galii argachuuf hojjetanidha jedhanii hiikuun ni danda'ama.

Labsiin galmee fi hayyama daldalaa lakk 980/2008 kwt 2(2) irratti bifa daldala seeraa alaa to'achutiin daldalaa hiikeera. Tumaan kun daldalaa jechuun nama hojii daldalaa seera daldalaa keessatti tarreeffaman akka hojii ogummaa tokkootti fudhachuun galii madaalawaa argachuuf jecha hojjetuudha jechuun hiikeera. Wixineessaan seera daldalaa keenya 1952 ta'an safartuwwan hojii daldalaa ibsan kanneen armaan olitti ibsaman lama qofa hin tumne. Safartuu sadaffaa ka'anii turan: jiraachuu *enterprise* (dhaaba daldalaa).[5] Bu'uura yaadota kanaatiin, namni hojii daldalaa seera qabeessa ta'e hojjetu hojii daldalaa tokko akka ogummaatti fudhachuun galii madaalawaa argachuuf jecha dhaaba daldalaa seeraan beekamtii argatan keessaa tokkotti fayyadamuun kan hojjetuudha.

Hojii daldalaa ibsuu keessatti ijoon falmisiisaa ta'e dhiyaatu tokko bu'uura seera daldalaa kwt 5tti hojiin daldalaa kanneen ibsaman qofa ta'uu fi ta'uu dhabuu isaanii adda baasuudha. Keewwatni kun afaan Ingilifaan akkas jedha: *Persons who professionally and for gain carry on any of the following activities shall be deemed to be traders.* Gaaleen *one of the following activities* jedhu hojiiwwan tarreeffaman qofatu hojii daldalaa ta'anii fudhatamu waan jedhu fakkaata. Kanaafuu, qajeelfama hiikoo seeraatti fayyadamuun ogeessotni baay'een hojiin biyya keenya keessatti akka hojii dalalaatti fudhatamu hojiiwwan tarreeffaman sana qofa jedhanii falmu. Gama biraan, hojiiwwan akka ogummaatti fudhatamanii galii argachuuf namootni hojjetan tokko tokko hojiiwwan keewwata kanneen jalatti tarreeffaman keessatti waan hin

---

German terminology, are called subjective and objective. In its simplest form this question can be rephrased as follows: will commercial law be applicable to traders and only to traders, or will it be the law applicable to certain acts called acts of commerce no matter who the person carrying out these acts are. Hence, professor Escarra preferred for the subjective system that he calls the only logical system for determining the scope of coverage of the commercial code. Following the intention of the professor, Professor Jauffert drafted book I of the commercial code. (Peter Winship, fuula 34-35)

[5] Yaadni qopheessaa seerichaa tuutota ijoo lamaan caqafaman kanneen qofarratti kan daanga'e hin turre; tuuta sadaffaa ni qaba ture: jiraachuu interpiraayizii. Seerichi gara Afaan Amaaraas ta'e Afaan Ingiliziitti yero hiikamu jecha interpiraayizii jedhu biraa hanbisaniiru. Yaadni jechi interpiraayizii jedhu jiraachuu qaba jedhu yaad-rimee ***continental law*** keessatti baay'ee barbaachisaa dha.

hammatamneef, namootni hojiin daldalaa hundi keewwaticha jalatti tarreeffamanii hin xumuramne jedhanii falman jiru. Akka yaada isa lammaffaa kanaatti, tarreeffama keewwatichaa keessa kan hin jirree yoo ta'ellee hojiiwwan akka hojii daldalaatti fudhatamuu danda'an seeraan tumamuu danda'u.

Barreessaan wiixinee seerichaa [Professor Jean Jauffrer] akkas jechuun keewwata kanaarratti ibsa kennu[6]: *I have kept as general conditions the existence of a profession, the goal of realising profits and the existence of an enterprise, and as special condition, the fact that the enterprise has one of the objects enumerated in Article 5.* Hima kanarraa akka hubatamutti, safartuwwan gurguddoo daldalaa ibsan sadii dha. Isaanis, akka hojii dhaabbataa (walitti fufiinsa qabuutti) fudhatanii hojjechuu, kaayyeffatanii galii argachuuf hojjechuu, fi dhaaba daldalaa qabaachuu dha. Hima biraan, safartuwwan sadan kanneentu of-danda'anii namni hojii daldalaa hojjetu eenyu akka ta'e ibsu. Hojiiwwann daldalaa kwt 5 jalatti tarreeffamnii jiran ammo yeroo hunda hojii daldalati jechuu dha.

Haaluma kanaan, barreessaan kun itti fufanii akka ibsanitti hojiiwwan daldalaa tarreessuurra bifa gabaabaa ta'een kaa'uun ni danda'ama jedhu. Foormulaa gabaabaatti fayyadamanii hojiiwwan sana cuunfanii kaa'uun hiikoo adda addaaf akka saaxilamu taasisa. Kanaafuu, *rakkoo hiikoon wal qabatee uumamuu danda'u hambisuu fi abbootii seeraatti karaa agarsiisuuf* yaadeen hojiiwwan daldalaa akka tarreeffaman godheera jedhu[7]. Itti dabaluunis, *... the enumerated activities have been carefully weighed to include all the activities which I thought should be subject to commercial law; because the list is as complete as possible, I have decided that the enumeration should be limitative*[8] jedhu. Ibsa kanarraa akka hubatamutti, barreessaan seerichaa hanga danda'amaa ta'etti hojiiwwan daldalaa kan ta'an hunda tarreessuuf yaalii yoo taasisanillee hojiiwwan caqasamanii ala hojiiwwan akka hojii daldalaatti fudhatamuu danda'an akka jiran akeekaniiru. Itti dabalees, Labsiin lakk 980/2008 kwt 2(2) akka tumutti, daldalaa jechuun nmana … hojiiwwan seera daldalaa keessatti tarreeffaman yookaan hojii daldalaati jechamanii seeraan tumaman hojjetuudha jechuun ibseera.

[6] Miil-jalee olii, lakk 4, fuula 50
[7] Miiljalee olii, fuula 50
[8] The Oxford English Dictionary defines the word **limitative** as tending to limit, limiting or restrictive

Akka waliigalaatti, hojiiwwan namni akka ogummaatti fudhatee galii argachuuf jecha hojjetu hojii daldalaa jedhamee kan fudhatamu yoo ta'u, namni hojii kana hojjetu ammoo daldalaa jedhama. Armaan olitti akka ibsame, seerri daldalaa keenya nama yookaan dhaaba daldalaa hojiiwwan daldalaa hojjetan irratti raawwatiinsa qabaata. Itti dabalees waldaa aksiyoonaa fi waldaa dhuunfaa itti gaafatamummaan isaa murtaa'e (i/g/m) hojii daldalaa hojjetanis hojjechuu baatanis daldalaa jedhamuun tumaaleen seera daldalaa isanirratti yeroo hunda raawwatiinsa ni qabaata[9].

1.2. Ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessan

Biyyi keenya bara 1984 as sirna dinagdee gabaan gaggeeffamu hordofuurratti argamti.[10] Sirni dinagdee gabaan gaggeeffamu, sekterri dhuunfaa gabaa keessatti qooda olaanaa akka qabaatuu fi gabaanis sirna dorgommii biliisaan akka hoogganamu taasisa.[11] Haaluma kanaan, mootummaan qajeelfamootaa fi ulaagaalee hojiin daldalaa fi daldaltootni ittiin gaggeeffaman baasuun haalawwan gabaan ittiin hoogganu diriirsa. Haalota kanneen keessaa tokko ammoo seera hojiiwwan daldalaa bitan baasanii hojiirra oolchuu fi qaamolee seericha raawwachiisan hundeessuun hojii keessa galchuu dha.[12] Ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa bitaniin seerummaa yookaan seeralummaan hojii daldalaa tokko adda baha.[13] Haaluma kanaan, akka biyya keenyaatti hojiin daldalaa tokko seeraa ala gaggeeffamaa jiraa yookaan hin jiru jennee mirkaneessuuf, ulaagaalee seerri seerummaa hojii daldalaa tokko hundeessuuf tumee jiru sirriitti qulqulleessanii huabachuu dha.[14] Ulaagaaleen seerummaa hojii daldalaa tokko mirkaneessan gosa hojii sanaarratti hundaa'ee garagarummaa qabaachuu kan danda'u yoo ta'ellee ulaagaaleen akka waliigalaa fi heddumminaan hojiirra oolaan baay'een isaanii armaan gaditti tarreeffamaniiru.

1.2.1. Galmee

Labsiin galmee fi hayyama daldalaa lakk 980/2008 kwt 5(1) irratti namni kamiyyuu galmee daldalaarratti osoo hin galmaa'iin hayyama hojii daldalaa argachuu akka hin dandeenye ibsa.

[9] Seera Daldalaa Impaayera Itoophiyaa, lakk 166/1952, kwt 10(2)
[10] Mulu gebreyesus, industrial policy and development in Ethiopia: evolution and present experiment, fuula 8
[11] Mulu gebreyesus, industrial policy and development in Ethiopia: evolution and present experiment, fuula 8
[12] Johan den Hertog, Review of economic theories of regulation, discussion paper series nr: 10-18, Utrecht school of economics, (2010), fuula 4 (http://www.uu.nl/sites/default/files/rebo_use_dp_2010_10-18.pdf)
[13] INTERPOL, Ofiice Of Legal Affairs, Countering Illicit Trade In Goods: A Guide For Policy Makers, legal hand book series, (2014), fuula 5 (Handboook%2520Series%2520ITG%2520EN%2520web.pdf&usg)
[14] World Health Organization, WHO Framework Convention On Tobacco Control (2003)

Hayyama hojii daldalaa fudhatama qabu osoo hin qabaatiin ammoo hojii daldalaa hojjechuun waan hin danda'amneef, galmee daldalaarratti osoo hin galmaa'iin daldaluun dhorkaa ta'a jechuu dha.[15] Kanaafuu, seerummaa hojii daldalaa tokko mirkaneessuuf ulaagaa guddaan tokko galmee daldalaarratti galmaa'uu dha.

Galmeen Ministeera Daldalaa yookaan qaamolee mootummaa naannoo daldala to'ataniin raawwachuu ni danda'a. Namoota biyya alaa dhufanii biyya keessatti daldalan, bakka bu'oota daldaltoota biyya alaa kan ta'an, dhaabbilee daldala mootummaa federaalaa fi dhaabbilee labsii biraatiin hojii daldalaa akka hojjetan hayyamaman ministeera daldalaa biratti galmaa'u.[16] Gama biraan, dhaabbileen daldala mootummaa naannoo fi dhaabbilee fi waldaaleen dhuunfaa sadarkaa naannootti hundeeffaman qaama sadarkaa naannootti hojii daldalaa akka to'ataniif aangeffamaniin galmeeffamu.[17] Akka naannoo Oromiyaatti qaamni aangoo galmeessuu qabu Biiroo Daldalaa fi Misooma Gabaati.[18]

Qaamoleen kanneen galmee daldalaa yoo raawwatan maqaan galmaa'uuf dhiyaate faayidaa daldaltoota biroo fi kabaja namaa kan hin miine ta'uunsaa mirkaneeffachuu qabu. [19] Maqaan daldalaa tokko faayidaa daldaltoota biroo kan miidhu dorgommii haqa-dhabeessaa (unfair completion) kan hordofsiisu yoo ta'ee dha. Maqaan tokko dorgommii haqa-dhabeessa fiduu kan danda'u hawaasaa fi maammiltoota daldalaa maqaa sana ykn maqaa sanaa wajjin wal-fakkaatu qabu kan dogoggorsiisu yoo ta'ee dha.[20] Maqaan galmaa'uuf jedhu kan maammiltoota dogoggorsiisuu danda'u ta'uu yookaan ta'uu dhabuusaa adda baasuuf murtii armaan gadii haa ialaallu.

Dhimma 1ffaa

Falmii Biluu Tops waldaa dhuunfaa i/g/m fi Abbaa mana nyaataa Biluu Diroops[21] gidduu ture irratti himataan maqaa daldalaa koo wajjiin wal fakkaatuun himatamaan daldalaa jira. Kanaaf, maqaa kanaan akka hin fayyadamne akka murta'u jechuun mana murtiitti

[15] Labsii galmee fi hayyama hojii daldalaa, lakk 980/2008, kwt 22(1)
[16] Miil-jalee olii, kwt 6(3)
[17] Miil-jalee olii, kwt 6(4)
[18] labsii qaama raawwachiiftuu oromiyaa irra deebiin hundeessuu fi aangoo isaanii murteessuuf bahe lakk 199/2008, kwt 27(5)
[19] Miiljalee olii, lakk 15, kwt 5(5)
[20] Miil-jalee olii, kwt 16
[21] Biluu Toopsi waldaa dhuunfaa i/g/m v Abbaa mana nyaataa Biluu Diroopsi; Mana Murtii Sadarkaa Tokkoffaa Federaalaa; galmee lakk 2930

himata dhiyeesse. Manni murtii maqaan daldalaa wal-falmitootaa gargari (adda adda); maqaa daldalaa lamaan isaanii keessa jechi "biluu" jedhu yoo jiraates himataan maqaa kanatti dhuunfaan itti fayyadamuuf mirga hin arganne. Kanaaf, himatamaan jecha "biluu" jedhutti jecha biraa dabalee akka itti hin fayyadamne seerri dorku hin jiru jechuun himata dhiyaate kufaa taasise.

Himata armaan oliirraa akka hubatamu hundeen jechoota falmittootni irratti wal-falmaa jiran 'biluu' kan jedhu yoo ta'u jechootni itti dabalaman ammoo 'tops' fi 'diroops' kan jedhamaniidha. Jechootni boodarraa dhufan kanneenis gargar yoo ta'anillee dandeettii nama dogoggorsiisuu waan qaban fakkaata. Maqaan daldalaa "biluu toopsi" jedhuu fi "biluu diroopsi" jedhu ijaanis yoo ilaalan, dubbisuun gurraan yoo dhageeffatan walfakkaatiinsa maammiltoota dogongorsiisuu danda'u hin qabu jechuun rakkisaa dha. Bu'uura seeraan yoo ilaallu, dogoggorsummaan maqaas ijoowwan armaan gadii giddu-galeessa godhatamee qulqulleeffama:

- Maqaan galmeeffamuuf jedhu maqaa daldalaa dura galmeeffamee jiruu wajjin kan tokko hin taane ykn wal hin fakkaanne ta'uusaa
- Duraan galmaa'ee kan hin jiraanne yoo ta'ellee, daldaltoota biroo fi uummata kan hin dogoggorsine ta'uu dhabuusaa
- Maqaan galmeeffamuuf dhiyaate maqaa daldalaa duraan galmeeffamee jiruu wajjin yeroo dubbifamu sagalee wal-fakkaatu kennuu kan hin qabne ta'uusaa
- Maqaa daldalaa duraan galmaa'ee jiruu fuul-duratti fufata hundeelsoo akkasumas booda maqichaatti fufata maayyii kan hin fufamne ta'uu dhabuu fi kkf qulqulleessuutu irraa eegama

Haaluma kanaan, waajjirichi gama isaatiin hanga danda'u erga qulqulleessee booda maqichi gaazaxaatti akka bahu taasisa. Gaazaxaan maxxanfamee guyyaa kudha shan keessatti namni maqichi akka hin galmoofne mormu kan hin dhiyaanne yoo ta'e ykn sababa birootiif maqichi galmaa'uu kan hin qabne ta'uun kan hin murtoofne taanaan, qaamni galmeessu maqicha soneessuun abbaa maqaa sanaatiif waraqaa ragaa laata[22]. Maqaa daldalaa haala kanaan yeroo galmaa'u namni galmeeffate abbaa qabeenyaa maqichaa ta'a. Galmeen maqaa daldalaa erga raawwatee booda dorgomiin seeraa alaa kan dhalatu yoo ta'e dhimmi kun attamitti akka furamuu

[22] Miil-jalee olii, lakk 15, kwt 7

danda'u labsichi ifaan hin kaa'u. Akka seera daldalaa kewt 133 fi seera siviilii kewt 2057tti dorgommiin seeraa alaa kan dhufu daldalaan lammaffaan (dorgommiin seeraa alaa akka uumamu kan taasise) kun diqama isaa kan cabse yoo ta'ee dha. Akkasumas, dhimmi kun dhimma mirga daldaltotaa miidhu waan ta'eef dhimma murtiidhaan furmaata argachuu qabuu dha. Kana taanaan bu'uura Heera Mootummaa Federaalaa kewt 37(1)tti dhimma mana murtiitti dhiyaachuu danda'u ta'a.

1.2.2. Hayyama hojii daldalaa

Bu'uura seera daldalaa kwt 22 fi labsii galmee fi hayyama daldalaa kwt 22 (1) namni kamiyyuu hayyama hojii daldalaa seera duratti fudhatma qabu osoo hin qabaatiin hojii daldalaa hojjechuu hin danda'u. Bu'uura tumaa seeraa kanaatti, daldaluuf hayyama qabaachuu qofa osoo hin ta'iin hayyama daldalaa seera duratti fudhatama qabu qabaachuun barbaachisaa dha. Hayyama hojii daldalaa seera duratti fudhatama qabu jechuun hayyama bara baajataa sana keessatti kan kenname, kan haareffame, yookaan bu'uura labsichaatiin adabbii malee haareffamuu kan danda'u yoo ta'ee dha.[23] Hima biraan, namni hayyama hojii daldalaa bara baajata kana keessatti bahe hin qabne, bara baajata kana keessatti haareffame hin qabne yookaan hayyama adabbii malee haareffamuu danda'u osoo hin qabaatiin hojii daldalaa hojjechuun hin danda'amu jechuu dha.

Tokkoo tokkoo hojiin daldalaa ofdanda'e hayyama mataa isaatii kan barbaadu waan ta'eef namni hojiiwwan wal-fakkaataan yookaan walitti fufiinsa qaban hojjechuu barbaadu kamiyyuu hayyama hojii daldalaa hojiiwwan sanaa hundaaf gargaaru baasutu irraa eegama. Fakkeenyaaf, daldala bunaa keessatti hojiin buna qopheessuu, buna dhiyeessuu, buna kuusuu fi buna biyya alaatti erguu hojiiwwan walitti fufiinsa qabanii fi wal-fakkaatiinsa qaban yoota'ellee of danda'anii, namoota daldaltoota ta'aniif, haayyama hojii daldalaa mata mataatti barbaadaniidha[24].

Armaan olitti akka ibsame, hayyamni hojii daldalaa seera duratti fudhatamummaa qabu tokko hayyama yeroo inni itti haareffamu irra darbee fi adabbii malee haareffamuu danda'uu akka ta'e labsiin galmee fi hayyama daldalaa kwt 22 hidha 2(12) ni agarsiisa. Haa ta'u malee yeroo jaqasame kun yoomi? Namni hayyama kana qabu seera qabeessaan hojii dalalaa hojjechaa jira

[23] Miil-jalee olii, kwt 2(12)
[24] Labsii To'annaa Qulqullinaa fi Gabaa Bunaa Federaalaa, lakk 602, kwt 6-10

jedhamuusaa attamitti adda baafatama? Hayyamni Adoolessa 1 hanga Mudde 30tti yookaan xumura baajata waggaa itti galmaa'ee kaasee baatii jaha keessatti haareffamuu qaba. Yeroo kana keessatti hin haareffamne yoo ta'e ji'a ittaanu Amajji 1 hanga Waxabajjii 30tti kaffaltii haaromsaatti dabalee yeroon haaromsaa waan tureef baatii Amajjiitiif qarshii 2500 fi baatilee ittanaaniif tokkoo tokkoo baatiitti adabbii qarshii 1500 kaffaluun haaromsuu danda'u. Keewwata kana keessatti tumaan iftoomina gahaa hin qabne tokko adabiin qarshii 1500 baatii Amajjii keessatti ni kaffalamaa?

Baatii Amajjii keessa hayyama haaressuuf kan haareffamu yoo ta'u kaffaltiin kunis yeroo hayyamni itti haareffamu waan tureef (boodatti) waan harkifateef kaffaltii raawwachuu qabutti ida'uun qarshii 2500 kaffalamuu qaba. Adabbiin qarshii 1500 baatii kana keessatti hin kaffalamu jechuu dha. Haa ta'u malee, adabbiidha jedhamee kan caqasame qarshii 1500 ammoo hin kaffalu. Bu'uura ibsa kanaatti, daldalaan hayyama daldalaa bara baajata darbe keessa baafate yookaan haareffatee fi hanga baatii Amajjii ittaanu keessattillee hayyamicha hin haaressine yoo ta'ellee baatii Amajji kana keessatti hayyama daldalaa fudhatama qabu qaba jedhamuu ni danda'a jechuu dha. Hiikkoon gama biraatiin ka'uu dana'u tokko garuu Mudde 30 erga darbee booda hayyamni kan haareffamu yoo xiqqaate dabalataan qarshiin 2500 yoo kaffalamee dha. Namni kun yerootti waan hin haaressineef akka adabbiitti qarshii 2500 kaffalee haareffata jechuu dha. Kanaaf, namni tokko hayyama hojii daldalaa osoo hin haaressin baatii Amajjii keessa hojii daldalaa osoo hojjetuu yoo argame hojii seeraa alaa hojjeta jedhamee bu'uura labsii 980/2008 kwt 49(2) adabama jechuu dha.

Namootni hayyama hojii daldalaa baafatan mirgaa fi dirqama seerri tumee jiru kabajuu qabu. Namootni hayyama baafatan kanneen mirga daangaa hayyama kenname keessatti hojii daldalaa hojjechuu, odeeffannoo rogummaa qabu argachuu, maqaa daldalaa fi hayyamicha jijjiiruu fi kkf qabu. Akkasumas dirqama akka hayyama fi gatii meeshaalee fi tajaajila kennaan tarreessanii barreessuun bakka ifa ta'eetti rarraasuu, odeeffannoo gama dhimmi ilaaluun gaafaman kennuu fi kkf ibsuun ni danda'ama.

Seerummaa hojii daldalaa namni tokko raawwatu adda baasuu keessatti ijoon falmisiisaa ta'u tokko daangaa raawwii hayyama hojii daldalaati. Labsichi akka ibsutti namni hayyama hojii daldalaa fudhate mirga/dirqama daangaa hojii hayyama hojii fudhatee keessatti hojjechuu qaba. Daangaan raawwatiinsa hayyama hojii waraqaa hayyama hojii kennamurratti waan ibsamuuf

ibsa sanarratti hundaa'anii daangaa kaa'ame sakatta'uun ni danda'ama. Dhimma kanarratti akka ijoo tokkootti ilaalamuu kan qabu tokko, daangaan raawwatiinsa hayyama hojii dhiphifamee moo bal'atee hiikamuu akka qabu adda baasuudha? Fakkeenyaaf, namni hayyama hojii uccuu hodhuu qabu tokko suuqii isaa keessatti shamizii fi karabaataa bitee suuqii isaa keessa kaa'ee gurguruu ni danda'aa? Namni tajaajila wal'aansa fayyaa kennuuf hayyama fudhate hayyamichaan dawwaa gurguruu ni danda'aa? Meeshaa yookaan tajaajila isaa beeksisuuf jecha qarshii yoo kenne yookaan qarshii yoo fudhate seerummaan hojii kanaa maal fakkaata? Dhimma kana ilaalchisee murtii armaan gaditti kenname kana haa ilaallu:

Dhimma 2ffaa

> Falmii waldaa dhuunfaa Imarkineet i/g/m fi Ministeera Daldalaa fi Industrii[25] gidduu ture irratti, himataan haayyama daldala meeshaa elektiroonikiii qaba (he is a retailer of electronic equipments). Namootni gabaa waamuu dandeenya jedhan isa biratti qarshii 100 kaffalanii akka galmaa'an beeksisa baase. Namootni kun namoota baay'ee yoo fidan komiishinii hanga qarshii 1800 akka argatan godhe. Haaluma kanaan, yeroo dheeraaf komiishinii kana kaffalaa ture. Waamamaa, haayyama kennameefiin hojii daldalaa hin haayyamamneef hojjete jedhee haayyama daldalaa himataa dhorke. Tarkaanfii kana komatee mana murtiitti iyyata dhiyeeffate. Manni murtii gama isaatiin, himataan haala barameen ala qarshii 100 namoota irraa walitti qabachaa jira. Kaayyoon isaa karaa namoota kanaa meeshaa isaa beeksisuu utuu hin ta'in qarshii walitti qabuu dha. kun immoo hojii isaaf hin haayyamamnee dha. Kanaafuu, tarkaanfii waamamaan fudhate sirrii dha jedhee murtii kenne.

Hayama hojii daldalaa qabaachuun hojii hayyama irratti argatan hojjechuuf hojiiwwan utuban kamiyyuu akka hojjetan kan dandeessisuu dha. Haa ta'u malee, hojiiwwan hojii hayyama argate utaban baay'ee dhiphifamanii kan ilaalamanii fi of-danda'anii hayyama kan hin barbaanne ta'uu qabu. Dhimma olitti dhiyaaterraa akka hubatamutti himatamaan hojii tajaajila kennu beeksisuu akka madda galiitti kan fudhatamu yoo ta'e hojichi of-danda'ee hojii daldalaa namni sun irratti bobba'ee jiru ta'a. Haala kanaan, hojiin beeksisuu sun hojii hayyama hojii fudhatame jalatti kufo

[25] Imarkineet waldaa dhuunfaa i/g/m v Bulchiinsa Magaalaa Finfinneetti Kutaa Magaalaa Araadaa, Bulchiinsa Lotorii Biyyoolessaa fi Ministeera Daldalaa fi Industirii; Mana murtii sadarkaa tokkoffaa Federaalaa ; lakk galmee 32043

osoo hin taane hojii daldalaa of danda'a ta'uun hojii qofaatti hayyama hojii daldaalaa barbaadu ta'a jechuu dha.

1.2.3. Hayyama ogummaa hojii daldalaa

Hayyamni ogummaa hojii ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessuuf gargaaran keessaa tokko. Fakkeenyaaf, armaan olitti akka ilaalle, namni tajaajila ogummaa fayyaa kennuu barbaadu hayyama hojii daldalaa fi hayyama gahumsa hojii baafachuutti dabalee hayyama ogummaa hojii baafachuu qaba.[26] Mata-duree kana jalatti ijoon ilaalamuu qabu garaagarummaa hayyama hojii daldalaa fi hayyama hojii ogummaa dha. Labsiin galmee fi hayyama daldalaa lakk 980/2008 haala kenniinsa, haaromsaa fi haqama hayyama hojii daldalaa dubbata. Fakkeenyaaf, labsiin to'annoo nyaata, qorichaa fi bulchiinsa eegumsa fayyaa lakk 661/2002 kenniinsa, haaromsaa fi haqama hayyama hojii tajaajila ogummaa fayyaa dubbata. Labsii lakk 661/2002 kwt 33(2) hayyamni tajaajila ogummaa fayyaa waggaa shan shaniin akka haareffamu tuma. Armaan olitti akka ilaalle, hayyamni hojii daldalaa ammoo wagga wagaatti haareffama. Kanaaf hayyamootni kanneen garaagarummaa qabu jechuu dha. Haa ta'u malee, namni hojii daldala kenniinsa tajaajila fayyaa wajjiin wal-qabatu hojjetu hayyama (fakkeenyaaf kiliniika) hojii daldalaa fi hayyama hojii tajaajila ogummaa fayyaa baafachuu qaba? gaaffiin jedhu dhimma xiyyeeffannoo barbaaduu dha.

Namni hojii daldala tajaajila fayyaa hojjetu hamma hojii tajaajila ogummaa fayyaa baafachuutti dabalee hayyam (sartifikeetii) gahumsaa qabaachuu qaba. Hayyamni duraa hayyama hojii tajaajila fayyaa ittiin kennan yoo ta'u hayyamni lammaffaan hayyama gahumsa hojii ittiin mirkaneessan waan ta'eef hayyama hojii daldalaa lammaffaa baasuun barbaachisaa ta'uunsaa shakkisiisaa fakkaata. Kanaaf, namootni hojii taajaajila fayyaa hojjetan hayyamoota sadan armaan olitti ibsaman qabaachuusaanii mirkaneessuuf itti hin deemamu.

Gama biraan, labsiin 980/2008 kenniinsa tajaajila fayyaarratti raawwatiinsa akka qabu labsicha kwt 3 fi 21(4) irraa hubachuun ni dana'ama. Bu'uura labsii kanatti hayyamni kennamu hayyama hojii daldalaa hojjechuu nama dandeessisuu yoo ta'u bu'uura labsii 661/2002tti qoricha gurguruu fi tajaajila fayyaa kennuun hojii daldalaa keessatti akka ramadaman waan ibsuuf, namni hojii kana hojjechuu barbaadu hayyama hojii daldalaa baafachuu qaba jechuu dha. Dhimma kana murtii armaan gadiirratti hundaa'uun bal'ifnee haa ilaallu:

[26] Labsii to'annoo bulchiinsa nyaata, dawwaa fi eegumsa fayyaa, lakk 661/2002, kwt 33

Dhimma 3ffaa

Falmii A/A fi Sheek Abdallaa Ismaa'el gidduu turerratti[27] himatamaan hayyama qaamni aangoo qabu kennee fi to'annoon irratti taasifamu osoo hin qabaatiin tajaajila wal'aansa fayyaa fi dawwaaa gosa adda addaa namootaa kennaa osoo jiruu argameera jedhamee seera yakka kwt 535(1) jalatti himatameera. Himatamaan hayyama hojii tajaajila ogummaa fayyaa qaba jechuun xalayaa barreessisee dhiyeeffateen bilisa gaggeeffameera. Murtichatti mufachuun ijoo komii A/A tarreessee hanga MMWOtti dhiyeesse tokko himatamaan hayyama hojii ogummaa fayyaa biiroon eegumsa fayyaa kennu yoo qabaatellee hayyama hojii daldalaa biiroon daldalaa fi misooma gabaa kennu osoo hin qabatatiin hojii daldalaa hojjechuun seeraa ala jedhee falme.[28] MMOG Arsii fi MMWO Dhaddacha Bahaa ol'iyyata dhiyaate kufaa godhaniiru.[29]

Armaan olitti akka ilaalle, hayyamni hojii daldalaa fi hayyamni ogummaa hojii daldalaa ulaagaalee adda addaa waan ta'aniif bakka seerri gaafatee jirutti lamaan saanii qabaachuun dirqama. Kanaaf, hayyamni hojii tajaajila ogummaa fayyaa ammoo dabalataan hojii sana hojjechuuf hayyama barbaachisu ta'a jechuu dha.

1.2.4. Hayyama gahumsa hojii daldalaa

Labsiin lakk 980/2008 kwt 42(1) irratti bu'uura labsii kanaatiin dambii bahuun hojiiwwan daldalaa hojjechuuf hayyama gahumsa hojii daldalaa barbaachisan akka ibsaman tumee jira. Itti dabalees, kwt 42(2) irratti labsiileen kan biroos hojii daldalaa hayyama gahumsa hojii barbaadan ibsuu akka danda'an akeekeera. Bu'uura labsii kanaatti, haala addaatiin yoo hayyamame malee, hayyama hojii daldalaa baafachuuf dursa hayyama gahumsa hojii baafachuun barbaachisaa dha. Fakeenyaaf, namni buna dhiyeessu, alatti argu, jiimlaa gurguru, qopheessuu fi kuusu hayyama hojiiwwan kanneen hojjechuu baafachuu dura hayyama gahumsa hojiiwwan kanneen hojjechuu isa dandeessisu qabaachuu kan agarsiisu hayyama baafachuu qaba.[30]

Dambii labsiin 980/2008 caqasu ammaaf waan hin baaneef, hojiiwwan daldalaa hayyama gahusa hojii barbaadan labsiileen adda addaa tumanii jiran akka armaan gadiitti dhiyaataniiru:

[27] A/A vs. Sheek Abdallaa Ismaa'el, MMA Seeruu, galmee lakk 07978
[28] A/A Naannoo vs. Sheek Abdallaa Ismaa'el, BH Dhaddacha Bahaa, galmee A/A lakk 101955
[29] A/A Naannoo vs. Sheek Abdallaa Ismaa'el, MMWO Dhaddacha Bahaa galmee lakk 226512
[30] Dambii sirna to'annaa qulqullinaa fi gabaa bunaa, dambii lakk 161/2001 , kwt 8

Namni dhaabbata tajaajila fayyaa kennuu yookaan dawwaa daldaaluu barbaadu kamiyuu hayyama gahumsa hojii qaama aangoo qaburraa baafachuu qaba.[31] Bu'uura labsii qulqullinaa fi daldala bunaatti, namni buna dhiyeessuu fi biyya alaatti ergu hojii kana osoo hin eegaliin dura hayyama gahumsa hojii baafachuu akka qaban akeeka.[32]

Waraqaa ragaa hayyama gahumsaa kan saliixaa fi boloqqee adii ilaalchisee oomisha dhiyeessuu, ala erguu (exporter) fi tajaajila kennuu qabaachuu akka qabu ibsa. Namni hojii daldala xaa'oo hojjechuu barbaadu tokko galmaa'uu fi hayyama hojichaa baafachuutti ida'ee qaama dhimmi ilaallatu biraa hayyama mirkaneessituu gahumsaa baafachuutu irra jira.[33] Haaluma kanaan, seerri dhimmi ilaallatu hayyama gahumsa hojii baafachuun barbaachisaadha kan jedhu yoo ta'e hayyama jedhamu kana osoo hin baafatiin hojii daldalaa kana hojjechuun seeraa ala; gocha daldala seeraa alaa raawwachuu dha. Itti-gaafatamummaa yakkaa kan hordofsiisu ta'a jechuu dha.[34]

1.2.5. Ragaa hayyama darbiinsaa

Seerummaa hojii daldalaa mirkaneessuu keessatti ulaagaa seerri teechisu keessaa tokko ragaa hayyama darbiinsaa (waraqaa fe'umsaa) dha. Seerummaa meeshaalee daldalaa al-ergii ta'anii fi meeshaalee daldalaa faayidaa uummataa guyyaa guyyaatiif oolan muraasa ta'an daldaluu keessatti waraqaan darbiinsaa gahee guddaa qaba. Waraqaan kun hanga, bakka fi yoom meeshaan caqasame akka fe'ame kan ibsu akkasumas meeshichi garamitti akka adeemu kan agarsiisuudha.[35] Ulaagaan seerumaa hojii daldalaa mirkaneessu kun hayyama hojii daldalaarraa adda bahee kan dhaabatuudha. Haa ta'u malee, bu'uura tumaa seeraa kanatti hiikanii hojiirra oolchurratti hanqinni mul'atu guddaadha. Fakeenyaaf, mirtii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 4ffaa

> Falmii hariiroo Gurraacha Aanaa fi Waajjira daldalaa fi misooma gabaa Godina Booranaa jiddutti gaggeeffamaa turerratti, himatamaan gogaa gara gabayaa jiddu galeessa geessuuf osoo deemuu seeraa ala ana harkatti qabe waan ta'eef tilmaama qarshii 61,500 akka naaf kanfaluu jedhe gaafatee. Himataman deebii kenneen himataan gogaa yommuu dabarsutti

[31] Miil-jalee olii, lakk 26, kwt 42(1)
[32] Miil-jalee olii, lakk 24, kwt 6, 7 fi 8
[33] Labsii oomishaa fi daldala xaa'oo, lakk 137/99, kwt 4
[34] Fakkeenyaaf, labsii lakk 661/2002, kwt 33 hidha 53(1m), labsii to'annoo fi qulqullina buna, l ak 602/2002
[35] Fakeenyaaf,labsii beeyiladaa 819/2006, kwt 17(9); Dambii beeyiladootaa, lakk 341, kwt 12(6) ilaalaa

> bu'uura labsiin lakk 814/2006 kwt 9(5)tti waraqaa fe'umsaa kan hin qabne waan ta'eef seeraa ala geejibaa ture. Kanaaf bu'uura seerri ajajuun dhaalame waan ta'eef himanni dhiyaate kufaa akka ta'uu gaafate. Manni murti Ol'aana Godina Boorana falmisiisee murtii akka kennetti, *himatamaan hayyama hojii daldalaa hanga 2007 haareffame of-harkaa qaba. Kanaafuu, ragaa hayyama darbiinsaa yoo dhabellee himataan hayyama hojii daldalaa waan qabuuf meeshaan isaa qabamuun seeraa ala waan ta'eef tilmaama gogaa dhaalamee qarshii 46,500 himatamaan akka kaffalu* jechuun murteesseera[36].

Labsiin bittaa-gurgurtaa kallee fi gogaa lakk 814/2006 kwt 9(1) jalatti namni gogaa fi kallee dhiyeessuu kamiyyuu hayyama hojii daldalaa fi waraqaa ragaa gahumsa hojii daldala gogaa fi kallee baafachuu akka qabu tumee jira. Itti dabalees, kwt 9(5) jalatti dhiyeessaan kamiyyuu gogaa fi kallee bakka gabaa, mana kuusaa, bakka itti qopheessan ykn warshaa tokkoo bakka biraatti geessuuf waraqaa fe'umsaa (waraqaa darbiinsaa) qaama dhimmi ilaallatu biraa baafachuu akka qabu tumeera. Bu'uuruma kanaan, kwt 14(6) daldalaan waraqaa fe'umsaa osoo hin qabaatiin gogaa fi kallee bakka tokkoo gara bakka biraatti osoo geessaa jiruu argame, gogaa fi kallicha akka dhaalamu ta'ee hidhaa salphaa ji'a jaha hin caalleen adabama jedha. Kanaafuu, labsii kanarraa akkuma hubatamu hayyamni hojii daldalaa haala kamiiniyyuu waraqaa fe'umsaa bakka hin bu'u; waraqaa fe'umsaa qabaachuun dirqama of-danda'ee daldalaa gogaa fi kalleerratti gatamee dha. Itti dabalees, kwt 14(6) haala ifa ta'een namni waraqaa fe'umsaa osoo hin qabaatiin gogaa fi kallee bakka tokkoo gara bakka biraatti osoo geessuu qabame, gogaa fi kellicha ni dhaalama jedhee jira. Kanaafuu, tumaa seeraa ifa-galaa kana kallattiin dhimma dhiyaaterratti raawwachiisuu dhiisuun ulaagaa seerri gaafatu tokko ulaagaa kan biroo jala galchuun seerri haala barbaadamuun hojiirra akka hin oolle taasisuu dha.

Haaluma kanaan, seerri rogummaa qabu yoo gaafatu daldaltootni ragaa hayyama darbiinsaa (pass permit) baafatanii harkatti qabachuun qaamni dhimmi ilaalu yeroo gaafatu akka agarsiisan seerotni tokko tokko ni akeeku. Fakkeenyaaf, namni buna, gogaa fi kalloo, beeyilada, bakka/gabaa tokkoo fe'ee gara bakka/gabaa biraatti geessu buna sana seera qabeessaan fe'ee adeemaa jiraachuusaa kan agarsiisu ragaa hayyama darbiinsaa harkatti qabachuu qaba[37]. Akkasumas namni gogaa fi kalloo daldalu kamiyyuu meeshaa daldalaa kana bakka tokkoo gara

[36] Gurraacha Aanaa fi Waajjira daldalaa fi misooma gabaa godina Booranaa, mana murtii Ol'aanaa Godina booranaa, galmee lakk 10470

[37] Qajeelfama to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaa, kwt 6.1, 6.2.3, 6.2.3 fi 6.2.4.7 ilaalaa

bakka biraatti dabarsuuf ragaa hayyama darbiinsaa harkatti qabachuu qaba. Sochii meeshaa daldalaa tokko bakkaa bakkatti sochoosuuf waraqaan darbiinsaa ni barbaachisa jedhee bakka seerri tumee jirutti osoo ragaa hayyama darbiinsaa hin qabatiin meeshaa daldalaa jedhame kana fe'anii adeemuun gocha seeraa alaa raawwachuudha. Ijoo kanarratti murtii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 5ffaa

> Falmii abbaa alanagaa fi Maammoo Baayisaa N-2 gidduu turerratti[38] himatamtootni waraqaa darbiinsa (waraqaa deeggarsaa) osoo hin qabaatiin xaawulaa 16 fe'anii gara Magaalaa Najjootti seenaa osoo jiranii waan qabamaniif seera yakkaa kwt 32(1A) fi labsii 72/1995 kwt 11(1) cabsaniiru jedhamanii himataman. Himatamtootni waraqaa deeggarsaa Waajjia Qonnaa Aanaa Sayyoo Nooleetii baafatanii kan jiran yoo ta'ellee yeroo qabamanitti isaan harka kan hin jirre waan ta'eef akka dhiyeeffatan mana murtii gaafataniiru. Haala sanaan guyya beellamaatti waan dhiyeeffataniif m/murtii ragicharratti hundaa'ee murtii yoo kennu akkas jedheera: Himatamtootni seera waan hin beekneef waraqaa deeggarsaa kennameef hakatti hin qabanne. Osoo seera beeku ta'ee waraqaa baaftan harkatti ni qabatu turan jedchuun himata dhiyaate kufaa gochuun bilisa gaggesseera.

Akkuma beekamu seera beekuu fi beekuu dhabuun itti gaafatamummaa seeraa jala kan nama baasu miti. Kanaaf, ibsi mana murtii kanaa murtii sirrii akka hin taane hubachuun salphaadha. Haa ta'u murtii kanarratti dhimmi ilaalamuu qabu tokko ragaa hayyama darbiinsaa daldalaan tokko baafte of-harkaa dhabuu hin qaba moo hin qabun dhimma xiyyeeffannoon ilaalamuu qabuu dha.

1.2.6. Mirga fayyadamtootaa (soorattootaa)

Fayyadamtootni (soorattootni) meeshaa fi tajaajila qulqullina qabu gatii madaalawaan akka argatan gochuuf mootummaan labsii sirna dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 baasee jira. Labsiin kun mirga fayyadamtootaa (dirqama daldaltotaa) kutaa 3ffaa jalatti tumee jira. Labsichi dirqama daldalaan tokko bahuu qabu hedduu tarreessee jira. Isaanis, qulqullina, madda, fudhatamummaa, gatii, baay'inaa fi makamiinsa meeshaa yookaan tajaajila

[38] Abbaa alngaa vs. Maammoo Baayyisaa fi Beekamaa Tarreessaa, mana murtii aanaa Najjoo, galmee lakk 16234

gurguruu ilaalchisee odeeffannoo sirrii kennuu, tajaajila gitaa fi qulqullina hojichi barbaadu kennuu, meeshaa qulqullinni isaa gadi bu'ue, summa'aa ta'e, yeroon tajaajila isaa darbe yookaan wanta alagaa wajjiin walitti makame gurguruu dhabuu, faayidaa fayyadamtootaa eegsisuuf yoo ta'e malee meeshaa yookaan tajaajila gurguruu dhabuu, gatii meeshaa yookaan tajaajila kennanii ibsuu fi bu'uura gatii sanaatiin gurguruu dhabuu, fayyadamtoota gidduutti garagarummaa uumuu dhabuu, safartuu yookaan madaallii sirrii hin taanetti fayyadamanii gurguruu dhabuu fi kkf raawwachuu qaba.[39] Bu'uuruma kanaan, mirga fayyadamtootaa kabachiisuuf jecha dirqamoota seerri daldaltoota irratti gate kanneen akka ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa tokko mirkaneessanitti fudhatamu. Haaluma kanaan, ulaagaalee kanneen cabsanii hojii daldalaa hojjechuun daldala seeraa alaa raawwachuu ta'a jechuu dha.

1.2.7. Oomishaalee galmeessuu

Oomishaalee daldalaa biyya keessatti oomishamanis ta'ee alaa gara biyyaa seenaan galmeessissuun barbaachisa dha. Galmeessi oomishaalee, qulqullina oomishaalee sakatta'uu fi oomishaaleen kara seeraan alaatiin gabaa keessa akka hin galle ittisuuf kan tajaajiluu dha. Fakkeenyaaf, dawwaan/qorichi biyya keessatti oomishaman yookaan biyya alaa gara biyya keessatti galan utuu hin galmeessisiin uummatni akka itti fayyadamuuf dhiyeessuun dhorkaadha.[40] Oomishaaleen nyaataa biyya keessatti yammuu galan ragaa qulqullina fi fayyummaa isaanii mirkaneessan biyya meeshaan itti oomishame irraa dhiyeessuun barbaachisaa dha. Akkasumas oomishaalee gara biyya alaatti ergamaniif ragaan qulqullinaa fi fayyummaa isaanii ibsu qaama dhimmi ilaalatu irraa argachuu qaba.[41]

1.2.8. Gabaa hayyamame keessatti hojjachuu

Seerootni biyya keenyaa tokko tokko oomishalee sadarkaa gabaa adda bahe keessatti bittaa-gurgurtaan isaanii raawwatuu fi hirmaatoota gabaa sana keessatti qooda qabaachuu danda'an adda baasanii kaa'u. Fakkeenyaaf, labsii beeyilada lakk 819/2006 kwt 5 fi 6 jalattii hirmaattoota gabaa teeechisee jira. Isaanis, gabaa sadarkaa 1ffaa keessatti horsiisee bulaa, furdistoota, ergitoota, manneen foonii, hojii gamtaa bittaa raawwatanii fi fayyadamtoota qofatu hirmaata. Sadarkaa gabaa 2ffaa keessatti ammoo horsiistoota gurguranii fi ergitoota, qeeraawwan, mana

[39] Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa, lakk 813/2006, kwt 22 (1-18)
[40] Miil-jalee olii, lakk 26, kwt 7 fi 14
[41] Miil-jalee olii, lak, kwt 10(1)(2)

foonii, fayyadamtoota jiddutti, warra furdisee gurguruu fi ergitoota, manneen foonii fi fayyadamtoota jidduu, akkasumas hojiiwwan gamtaa gurguran fi ergitoota, qeeraawwan, manneen foonii fi fayyadamtoota jiddutti kan gaggeefamuu dha. Kana malees kwt 6 (3) jalatti sadarkaa gabaa 2ffaa keessatti horii furdate malee dhiyeessuun akka hin danda'amnee ibse jira. Kunis furdistootni horii furdisan gabaa sadarkaa 2ffaa qofa dhiyeessuu akka qaban labsima kana kwt 10(2b) jalatti tume jira.

Labsii goggaa fi kalloo lakk 814/2006 kwt 5 fi 6 keessatti haluma wal fakkaatuun hirmaatoota gabaa teechisee jira. Gabaa sadarkaa 1ffaa keessatti oomishtoota dhuunfaa fi dhiyeesitoota jidduutti, oomishtoota dhuunfa fi namoota karaa aadaan gogaa laaffisan jidduu akkasumas qeeraawwan xixiqqoo fi ergitoota jidduutti dha. Gabaa sadarkaa 2ffaa keessatti immoo dhiyeesitootaaf warshaa gogaa jidduutti, qeerrawwan gurguddaa fi warshaalee gogaa ykn qeerawwan al-ergii fi warshaa gogaa jiddutti kan gaggeefamu ta'a jechuu dha. Labsii gogaa fi kalloo kwt 5(4) keessatti sadarkaa gabaa 1ffaa keessatti gogaa fi kalloon dhiyaatu haraawaa ykn kan qilleensaan goggfame qofa akka ta'e teechisee jira. Kana jechuun gabaa kana keessatti gogaa fi kalloo ashaboon gogfame dhiyeessuun dhoorkaa dha. Labsima kana kwt 9 (1) jalatti dhiyeessitooni sdarakaa gabaa 1ffaa qofa irraa gogaa fi kalloo bituun akka irra jiraatu teechisee jira. Labsiin kun Kwt 6(3) dabalataan gogaan sooqiddaan(ashaboon) gogfame dhiyeessuun ni danda'ama.sadarkaa gabaa 1ffaa keessatti warshaaleen gogaa fi ala ergitoonni hirmaachuu hin danda'an.

Labsii bunaa lakk 160/2002 keessattis haaluma wal-fakkaatuun sadarkaa gabaa gosa fi qulqullina buna gabaa dhiyaatu teechisee jira. Fakkeenyaaf, labsii kana kwt 5 jalatti gabaa sadarkaa 1ffaa keessatti oomishitootaaf dhiyeesitoota jiddutti bunni diimaa fi janfaalaa bittaa fi gurgurtaan ni raawatama. Kanarraa kan hubatamu sadarkaa gabaa kana keessatti daldaltoonni ala ergii hirmaatuu hin danda'an. Dabalataanis bunni miicamee qopha'ee jirus sadarkaa gabaa kana keessatti dhiyaachuun dhoorkaa dha. Daldalaan jimlaa bunaa tajaajila biyya keessatiif oolu jiddu galeessa gabaa oomisha itoophiyaa irraa bituu dirqama qabaata.[42] Daldalaan bunaa qinxaaboo buna sadarkaa gabaa 1ffaa irra bituun dhoorkaadha.[43]

[42] Labsii to'annoo qulqulinna fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 15(2)
[43] Miljalee olii, kwt 16(3)

Dhimmaa 6ffaa

Falmii Hariiroo Hawaasaa Farajaa Raddaa N-3 fi Waajjira daldala fi misooma gabaa aanaa Aamuuruu,namoota sadii dabalatee mana murtii ol'aana Godina Hoorroo Guduruu Wallaggaa keessatti gaggeefameen himatamtootni sukkaaraa fi zayita keenya kan nuti hayyama qabnu seera qabeessaan naannoo Amhaaraa irra bitnee gara godina itti hayyama qabnutti geejjibsiisa turre seeraa ala waan nu jalaa qabaniif akka gad nuuf lakkisan ykn gatii isaa akka nuuf kanfalan jedhanii gafatanii. Waajjirri himatamaan gama isaatiin dhimmicha kana manni murtii dhimmicha fuudhee ilaaluuf aangoo hin qabuu yammuu jedhu falmii filannoon immoo sukkarri qabame kun immoo seeraan alaa, eeyyamni isaan qaban immoo godina hoorro guduruu wallaga keessatti qofa hojjachuuf kan isanii hayyamame malee naannoo amharaa irraa kaasee kan itti hojjatanii miti jechuun falamaniiru. Falmii manni murtii aangoo hin qabu jedhe kufaa taasisee sukkarri naannoo Amhaaras bitamu kan qabamee yeroo gara godina hayyama itti qaban geessuuf deeman qabamee waan ta'eef seera qabeessaa jechuun waajjirri himataman baasiiwwan adda addaa waliin sukkara fi zayita himatamtoota akka deebisu ykn tilmaama gatii isaa akka kanfalu murteessee Manni Murtii Waliigala Oromiyaa dhaddachi lixaa haaluma wal-fakkaatuun sagalee caalmaan murtii cimsee jira.[44]

1.2.9. Oomishaalee daldalaa dhoorkamaniin ykn daangaan irratti taasifameen daldaluu

Oomishaaleen tokko tokko sababa qulqullina ykn miidha isaan gamaa fayyaa, diinagdee fi hawaasummaa dhaqabsiisani irraa kan ka'e daldalli akka irratti hin raawwatamne ni dhoorkamu. Labsiin galiiwwaniif gumruukaa kwt 4 keessatti namni kamiiyyuu meeshaalee dhoorkaman gara biyyaa galchuus ta'ee biyyaa baasuun dhoorkaa dha. Dabalataanis oomishaalee seeraan daangaan irratti taasifame waantoota seeraan taa'an ossoo hin guutin biyyaa baasuus ta'ee gara biyyaa galchuun dhoorkaa dha.[45] Seeroota biyya keenyaa keessattis oomishaalee gabaaf akka hin dhiyaanne taasifamuuf yaalaman ni jiru. Fakkeenyaaf, labsii daldalaa fi qophii xaa'oo lakk 137/91 keessatti namni kamiiyyuu xaa'oo faalamee gabaaf dhiyeessuu akka hin dandeenye

[44] Dhimma Mana murtii ol'aana godina hoorroo guduruu wallagga lakk galmee 12266, mana murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha lixaa lakk galmee 153209,mana murtii waliigala oromiyaa dhaddacha ijibbaataa lakk galmee 155326,mana murtii waliigala federaalaa dhaddacha ijibbataa lakk galmee 82214

[45] Labsii galiiwwaniif gumruukaa federaala itoophiyaa lakk 859/2006 kwt 4(2)

teechisee jira. Kana malees xaa'oo uumamaa biyyaa alaa gara biyyaa galchuun dhoorkaa dha.[46] Dabalataanis oomishaalee qulqullini isaanii gad-bu'aa ta'an, summa'an,yeroon tajaajila irra darbe gabaaf dhiyeessuun dhoorkaa dha.[47] Gama biraatiin oomishaale akka haashishii oomishuun,naanneessuun akkasumas bituun dhoorkadha.[48] Kanaan maleessa uffataa moofa alaa gara biyya keessaa galchuun dhoorka dha.

1.2.10. Qulqullina Oomishaalee

Seeroota keenya daldala too'achuu bahan keessatti qulqullini oomishaalee sadarkaa oomishaa irraa eegalee adeemsa gabaaf dhiyaachuu keessatti gochoota qulqulina oomishaalee miidhaan raawwachuun dhoorkaa akka ta'e seeroota garagaraa keessatti tumamee jira. Fakkeenyaaf, qulqullina gogaa fi kalloo biyyatti gochoota miidhuu danda'an raawwachuun dhoorka dha.[49] Buna haala sadarkaa qulqulina teeknikaa ossoo hin eegin oomishuun akkasumas haala qulqullina isaa miidhuu danda'uun gejibsiisuun dhoorkaa dha.[50] Kana malees Bunni gabaa biyya alaatiif qophaa'u xiyyeeffannoo guddaa kan barbaaduu dha: hayyama addaa malee buna akaakuu adda addaa walitti makanii gabaa alaatiif qopheessuun dhorkaa dha.. Bunni qophaa'e kun gabaa alaatti dhiyaachuu kan danda'u yoo sadarkaa qulqullinaa fi fedha bittootaa guutuun isaa sakatta'iinsa taasifameen mirkanaa'e dha. Bu'uura labsii to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa kwt 15(1)tti namni hojimaata seera qabeessa ta'een buna qopheessuu dhiisee qulqullina bunaa irratti yookaan hawaasa naannoo irratti dhiibbaa geessise, warshaan isaa samsamee oomishni isaa akka hin geejjibamne ta'uun adabbii qarshii 20,000 fi hidhaa waggaa tokko gadi hin taanee fi waggaa sadii hin caalleen adabama. Daldaltota qofa utuu hin ta'iin oomishtootnis buna qopheessuurratti hirmaachuu ni danda'u. Oomishtootni buna qopheessan haala teekniika qopheessa bunaatiin buna qopheessuu qabu.[51]

Falmii keewwattootni kanneen omishtoota idileerratti raawwatiinsa hin qaban jedhu akka ibsutti kwt 14(1) [hiikoon afaan Amaaraa] oomishaan buna qopheessu kamiyyuu bu'uura teekniika mootummaan baaseen qopheessuu qaba jedha. Hima biraan, oomishtootni buna isaanii

[46] Labsii oomishaa fi daldala xaa'oo lakk 137/91
[47] Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadmtoota lakk 813/2006 kwt 22(10)
[48] Labsii Seera yakkaa lakk 414/1996 kwt 525
[49] Labsii gogaa fi kalloo lakk 814/2006 kwt 9(9)
[50] Labsii to'annoo qulqulinna fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 22 (1)(3)
[51] Miiljalee olii, kwt 14(1)

qopheessanii gabaa addunyaatti dhiyeessan[52] akkuma daldaltoota bunaa biroo bu'uura qajeelfama mootummaan baaseen buna qopheessuu qabu jechuu dha malee oomishtootni hundi haala kanaan buna qopheessuu qabu jechuusaa miti jedhu. Oomishtootni buna isaanii gabaa addunyaatti hin geessine utuu hin qopheessin gabaa sadarkaa tokkoffaatti gurguruu qabu[53]. Gama biraatiin, namootni falman buna dhagaatti yookaan mooyeetti tumamuun qulqullina bunaarratti miidhaa geessisuu waan ta'eef labsichi kwt 14(1) fi seensa waliigalaa irratti dhorkameera. Itti dabalees, omishtootni dirqama buna janfalaa gogaa fi asheeta qofa gabaatti geessanii gurguruu qabu. Haala kanaan, gochaa qulqullina bunaarratti miidhaa geessisan hunda akka dhoorkaman taasifame jira.

Gama biraatinis hayyama abbaa taayitaa malee dhaabbileen nyaataa fi dhugaati oomishuu hin danda'an. Dabalataanis qulqullini oomishaalee ossoo hin sakata'amne tajaajilaaf dhiyeessuun dhoorkaa dha.[54] Oomshni nyaata,meeshaan dheedhiin isaa,waantootni itti dabalaman ykn meeshaan ittiin saamsame istaandardi biyyooleessaa fi idil addunya kan hin guune yoo ta'e tajaajilaaf ooluu hin danda'u.[55] Bifuma wal-fakkaataan qoricha ilaachisee istaandardiwwan taa'an ossoo hin guutin tajaajilaaf akka oolu hin taasifamu.[56] Kana malees nyanni kamiyyu ulaagalee ka'aman bu'uura godhatee eegumsa fayyuma taasifamu akka qabaatuuf labraatooriin sakata'iinsi ittiin gaggeefamus gama qaama raawwachisuun ragaa gahumsaa qabaachuu qabaata[57], kan gochuu dhabuun itti gaafatamumma yakkaa kan hordofsiisuu dha.[58]

1.2.11. Dandeettii

Heerri Mootummaa RDFI kwt 41(1) lammiin Itoophiyaa kamiyyuu sochii dinagdee biyyaa keessatti hirmaachuu fi ittiin bulmaata isaatiif hojii kamiyyuu hojjechuu akka danda'u mirga gonfachiisee jira. Hima biraan, namni lammii Itoophiyaa hin taane tokko akka lammii tokkotti biyyattii keessatti hojii daldalaa hundarratti hirmaachuuf mirga akka hin qabne ni akeeka[59]. Haaluma kanaan, seerotni dhimmoota raawwii hojii daldalaa tuman tokko tokko lammiin biyya alaa hojii daldalaa muraasarratti hirmaachuu akka hin qabne tumanii jiru. Fakkeenyaaf, namni

[52] Miiljalee olii lakk 50, kwt 15
[53] Miiljalee olii, kwt 14
[54] Labsii nyaata, dawwaa fi eegumsa fayyaa to'achuuf bahe, labsii lakk 661/2002, kwt 6
[55] Miijalee olii, kwt 7(1)
[56] Miiljalee olii, kwt 14
[57] Miiljalee olii, kwt 7(2,3)
[58] Miiljalee olii, kwt 53(2)(g)
[59] Seera daldalaa, kwt 23(2) fi, kwt 373

lammii biyya kanaa hin taanae daldala albuudota gati-qabeeyii ta'an kan akka tantaaliyeemii, warqii fi kkf sadarkaa naannoo keessatti hirmaachuu hin danda'an[60]; akkasumas, namni lammii Itophiyaa hin taane tokko beeyilada biyya keessatti daldaluu akka hin dandeenye labsiin daldala beeyiladootaa ni ibsa[61]. Kanaafuu, namni lammii Itoophiyaa hin taane tokko sibiila gati-jabeenyii yookaan beeyilada gabaa biyya keessatti kan daldalu yoota'e daldala seeraan alaa gaggeessaa jira jechuu waan ta'eef seeraan itti isa gaafachiisa

Gaaffilee Marii

1. Abbaan mana ***Bunnaa Salaam*** (ሠላም ቡና ባለቤት)hojii kaaffee fi nyaata gurguruu irratti bara 1997 bobba'ee hojjetaa jira.[62] Waldaan dhuunfaa Baaltinnaa Salaam (ሰላም ባልትና) ammo mallattoo daldalaa '**Buna Salaam'** (ሰላም ቡና) jedhu galmeessisuun hojii buna aka'anii, tumanii fi saamsanii gurguruu irratti bobba'uuf jedha. Abbaan mana bunaa salaam mallattoon daldalaa sun galmeeffamuu hin qabu jedhee utuun mormuu qaamni galmee raawwatu maqicha galmeesse. Kanaaf, maqaan sun akka haqamu murtiin akka kennamu jedhee mana murtiitti iyyate. Himataan, maqaa daldala isaa duraan galmeessee yoo jiraatelle akka labsii galmeessa fi kunuunsa mallattoo daldalaa lakk 501/1998tti irra deebi'ee hin galmeessine. Kanaaf, himatamtootni mirga irratti hin qabu jechuun falman. Ijoon kun dhugaa dha. Manni murtii, himataan akka labsichaatti hin galmoofne yoo ta'es, akka seera daldala kewt 130 fi 131tti dorgommii seeraan alaa irraa mirga eegamuu qaba. Mamaqn lamaan kun "maqaa daldalaa" fi "mallattoo daldalaa" yoo ta'anis, bunni salaam mana bunaa salaam keessatti danfee gurgurama yaadi jedhu sammuu namootaa keessa akka dhufan godhu. Kun immoo, adda baafachuu dhabuun (confusion) uummata keessatti akka uumamu taasisa. Kanaaf, waamamaa lammaffaan maqaa irratti mormiin dhiyaate sana akka galmeeffamu gochuu hin qabu; galmee irraa haa haqu jedhee murtii kenne. Galmeeffamuun maqaa sanaa gochi daldala seeraa alaa akka raawwatamu taasisuu ni danda'a jettuu? Himataan maqaa daldala isaa hin galmeessine yoo ta'e himata kana dhiyeessuu hin danda'u jettuu?

[60] Labsii Misoomaa guddina Albudota, lakk 678/2010, kwt 11(3)(c)
[61] Labsii Beeyiladootaa, lakk 819/2006, kwt 17(5)
[62] Abbaa Mana Bunnaa Salaam fi Waldaa dhuunfaa Baaltinaa Salaam i/g/m; Mana Murtii Sadarkaa tokkoffaa Federaala

2. Dhimma 2ffaa waa'ee hayyama hojii daldalaa fi hayyama ogummaa hojii daldalaa irratti himata dhiyaatee fi murtii kenne irra deebi'aa ilaalaa. Hojiirratti ulaagaalee seerummaa hojii daldalaa mirkaneessan kanneen ogeessotni seeraa hangam adda baasanii keessummeessu?
3. Labsiin galmee fi hayyama daldalaa lakk 980/2008 kwt 26 jalatti dirqamoota daldalaa hayyama hojii daldalaa kennameef tuma. Keewwata 26(3) irratti dirqamoota daldalaan kabajuu qabu tarreessa. Isaanis, dirqamoota hojiin daldalaa hojjetamu gaafatu kabajuu, ulaagaalee barbaachisan guutuu fi tajaajila kennuu dha. Haala tumaa seeraa kanaatiin daldalaan hojii qinxaaboo hojjetu tokko hojii daldalaa hojjetu sababa gahaa tokko malee tajaajila kennuu dhaabuu hin danda'uu? Gochi labsicha kwt 49(8) jalatti adabsiisuu danda'a jettuu?
4. Labsii 813/2006 kwt 22(12) irratti daldalaan mirga fayyadamtootaa kabachiisuuf yoo ta'e malee meeshaa yookaan tajaajila daldalaa tokko hin gurguru jechuu akka hin qabne tumee jira. Bu'uura tumaa seera kanaatti daldalaan tokko sababa seera duratti fudhatam qabu tokko osoo hin qabaatiin meeshaa suuqii isaa keessaa qabu gurgurtaaf dhiyeessuu yoo dhabe yookaan suuqii isaa yoo cufe seera cabseera ni jedhamaa? Keewwatni kun mirga namni tokko hojii fo'ate hojjechuu qabuu kan faallessu ta'aa? Tumaa seeraa kana tumaaleen seericha kan fayyadamtoota gidduutti loogii uumuu fi meeshaa daldalaa seeraa ala kuusuu jedhan bitanii wajjiin wal-bira qabaa ilaalaa.
5. Dhimma 6ffaa armaan olii irra deebiin ilaaluun gaaffiiwwan armaan gadiirratti mari'adhaa.
    a. Falmii waajjirri himatamaan himatootni gocha daldalaa iddoo eeyyamni isaanii kennameefiin alatti raawwatanii waan ta'eef daldala seeraan alaattii falmiin jedhanii kaasanii akkamitti ilaaltu? Murtii falmiichatti kenname hoo?
    b. Himatootni hayyama raabsaa jimlaa sukkaaraa fi zayitaa godina hoorroo guduruu wallaggaa keessatti baafatniin sukkaaraa naannoo Amaaraatti bitanii raabsuun isaanii qajeelfama biiroon daldalaa fi misooma gabaa baasee lakk 1/2004 waliin akkamitti ilaalama? Kallattii tamsaasaa qajeelfama irra taa'ee jiruun wal-bira qabamee yoo ilaalame?

BOQONNAA LAMA

Maalummaa Daldala Seeraa Alaa, Gocha Daldala Seeraa Alaa Ittisuu, Qabuu, Qorachuu fi Himachuu

Seensa

Daldalli seeraa alaa gocha tumaaleen seerota hojii daldalaa to'atan cabsuun raawwataman yoo ta'an miidhaa guddaa gama dinagdee, fayyaa, nageenyaa fi duudha hawaasaa irratti dhaqqabsiisuu kan danda'uu dha. Qaamoleen adda addaa seerummaa hojiiwwan daldalaa hordofaan daldaltootni gara gocha daldala seeraa alaa hojjechuutti akka hin gorretti hordoffii taasisuun namoota gocha akkasii hojjetanirratti tarkaanfii bulchiinsaa fi seeraa akka fudhatamu taasisu. Qaamoleen haqaa ammoo namoota gocha daldala seeraa alaa qabuu fi qorachuun seeratti akka dhiyaatu taasisu. Hijiiwwan gocha daldala seeraa alaa qabuu, qorachuu fi himachuu hojiiwwan bal'aa fi wal-xaxaa ta'an waan ta'aniif hojiiwwan xiyyeeffannoo barbaadanii dha.

Boqonnaan kun maalummaa fi miidhaa daldala seeraa alaa, gocha daldala seeraa alaa qabuu, qorachuu fi himachuu keessatti hanqinaalee mul'atan kaasuun kallattii furmaataa argarsiisuu yaala. Haaluma kanaan, xumura leenjii boqonnaa kanaatti leenjifamtootni,

- Maalumaa daldala seeraa alaa fi miidhaa inni hawaasaa fi biyyarratti qabu ilaalchisee hubannoo waliigalaa ni argatu
- Hanqinaaleen dhimmoota daldala seeraan alaa qabuu fi qorachuu irratti mul'atan adda baasani ni hubatu
- Himannaan wal-qabatee hanqinoota jiran adda baasanii ni hubatu

2.1. Gocha daldala seeraa alaa

2.1.1. Hiikkoo fi maalummaa gocha daldala seeraa alaa

Gochi daldala seeraa alaa yaad-rimeewwan adda addaa of-keessatti kan hammate waan ta'eef hikkoo garagaraa yoo kennamuuf mul'ata. Hiikkoo bal'aa fi qaamolee hedduu biratti fudhatama argate hiikkoo dhaabbatni fayyaa addunyaa gocha daldala seeraa alaa irratti kennee dha. Hiikkoon kunis afaan Ingiliffaan,

> Any practice or conduct prohibited by law and which relates to production, shipment, possession, distribution, sales or purchase including any practice or conduct intended to facilitate such activity[63]

Hiikkoo armaan olitti kenname irra akka hubatamutti, gochi daldala seeraa alaa raawwii hojii daldalaa seeraan dhoorkame tokko oomishuu, geejibsiisuu, qabachuu, raabsuu, gurguruu ykn bituu fi gochoota kamuu raawwii gochoota kanaaf haala mijeessuuf tajaajilan hunda kan dabalatuu dha.

Barreefamni biroo ammoo gocha daldala seeraa alaa haala armaan gadiin hiikeera, [64]

> Illicit trade is a trade that infringes the rules, laws, rgulations, licenses, taxation systems, embargos, and all procedures that countries use to organize trade, protect citizes, raise standard of living and enforce code of ethics. It involves the production, sale, purchase, importation, and exporation of goods in violations of the existing legislations relating to trade and other regulatory controls.

Hikkoo kanarraa kan hubatamu daldalli seeraan alaa gocha tumaaleen seeraa, qajeelfama, dambii, sirna hayyamaa, taaksii, dhoorkiiwwan taasifaman akkasumas adeemsoota biyyattiin daldala ittiin hooggantu, eegumsa lammiilee itti taasiftu cabsuudhaan daldala raawwatamu dha. Dabalataanis faalla seeroota fi haallwwan too'annoo daldalaa jiran cabsuudhaan Oomishuu, gurguruu, bituu, gara biyyaa galchuu fi gara biyya alaa erguu kan hammatu akka ta'ee dha.

Hojii daldalaa to'achuuf seeroota biyya keenyaan bahanii jiran keessatti hikkoo gocha daldala seeran alaa kallattiin teechifame hin jiru. Gochoota daldalaa dhoorkaman tarreessun gochi daldalaa seeraa alaa kam akka ta'an agarsiisuu yaalu. Fakkeenyaaf, labsii galmeessaa fi hayyama lakk 980/2008 kwt 22(1) hayyama daldala ossoo hin qabaatiin hojii daldala raawwachuu akka hin dandeenye, labsii to'annoo nyaata, qorichaa fi bulchinsa fayyaa lakk 661/2002 kwt 33(1)fi kwt 46(1) hayyama malee tajaajila yaalumsaa hammayyaa fi aadaa (keewwattni akka wal-duraa duubaan) kennuun akka hin danda'amne teechisee jira. Llabsii too'annoo qulqulinaa fi daldala bunaa federaala 602/2000 fi Oromiyaa lakk 160/2002 keessatti buna geejibsiisuuf hayyama

[63] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame

[64] www3.Weforum.org/docs/AM12/WEF-AM12-GAC-illicitTrade.pdf

darbii qabaachuun barbaachisa akka ta'e teechisee jira. Labsii gogaa fi kalloo lakk 814/2006 keessatti gogaa fi kalloon hayyama darbiinsa malee iddoo iddotti geejibsiifamuu akka hin danda'amne teechise jira. Daldala gogaa fi kalloo keessatti hirmaachuuf, tajaajila yaalumsa kennuuf, daldalaa bunaa gaggeessuuf waraqaa gahumsaa qabaachuun akka barbaachisu. Daldalaan meesha ykn tajaajila gurgure tokko nagahee galii dabalataa VAT yeroma sana kennuu akka qabu teechisee jira.qulqullina oomishaalee daldalaatiin wal-qabatee labsiin buna, nyaataa fi qorichaa, goggaa fi kalloo gochoota qulqullina oomishaalee miidhan raawwachuun dhoorkaa akka ta'e teechisee jira. Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa keessatti daldalaan faayidaa fayyadamtootaatiif yoo ta'e malee oomishaa fi tajaajila gurguruu diduu hin danda'u. Dabalataanis oomishaalee yeroo seeraan ta'ee olitti kuusuu hin danda'u. kana malees oomishaalee bu'uura dandiiwwaan akka ittiin geejibamu eyyamameen ala gejibsiisuun dhoorkaa akka ta'e teechisee jira. Labsiin galmeessaa fi too'annoo farra ilbiisa lakk 674/2002 kwt 31 jalatti bu'uura qajeelfama labsichaan ta'een farra ilbiisaa hin saamsamnee fi mallattoon irratti hin taasifamne gara biyyaa galchuun, kuusuun, geejibsiisuun ykn gurgurtaaf dhiyeessuun dhoorkaa dha.

Akka waliigalatti seeroota biyya keenyaa armaan oliitti caqafaman irraa hubachuun akka danda'amu gochi daldalaa tokko seeraan alaa jechuudhaaf, hayyamni daldalaa, hayyamni gahumsaa, hayyamnii ogummaa hojii, raga hayyama darbiinsaa jiraachuu akkasumas qulqullina oomishaalee haala miidhuu danda'uun oomishuu, kuusuu, fi geejibuu dhabuu, oomishaalee akka qorichaafi keemikaala farra ilbiisaa haayyama oomishuu ossoo hin argatin oomishuu, safartuulee sirrii hin taane fayyadamuu, daangaa gabaa hayyamamee keessatti hojjatamuuf dhiisuun dhimmoota jedhan qulqulleesuun barbaachisaa dha.

2.1.2. Miidhaawwan Daldala Seeraan Alaa

Bakka sirni seeraa cimaa fi dhaabbanii cimaan dhimmicha hoogganu hin jiretti daldalli seeraan alaa dabalaaf baldhacha kan deemuu dha.kun immoo humna mootummaan gocha seeraan alaa kana to'achuuf qabu akkasumas ol'aantummaa seeraa kan dadhabsiisuu dha.[65] kana malees daldalli seeraan alaa dhiibbaa hedduu biyyatti irratti qaba:-kunis.[66]

[65] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame, fuula 11

[66] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014),

- ✓ Miidhaa diinagdee
- ✓ Miidhaa fayyaa
- ✓ Miidhaa nageenyaa
- ✓ Miidhaa qabeenya naannoo

a. Miidhaa diinagdee

Daldalli seeraan alaa mootummaan galii miliyoonootaan argachuu maluu akka dhabu taasisun dhaabbileen mootummaa maallaqa gahaa akka hin arganne taasisa Kun immoo ijaarsa bu'uuraalee misoomaa mootumma irratti dhiibba mata isaa qabaata. Akkasumas dhaabbileen daldalaa seera qabeessa ta'an bu'a argachuu malan akka hin arganne taasisa.kanarra kan ka'e dhabbileen hojii isaanii dhiisuuf dirqamuu danda'u.[67]

Daldalli seeraan alaa oomishaaleen fakkeefamanii oomishaman gatii gad-aanaan waan ta'eef bu'aan daldaltootni seeraan alaa argatan baay'ee ol'aanadha.Gama biraatiin daldaltootni kunniin meesha beeksisuuf baasiin addaa isaan baasan hin jiru dabalatanis oomishaalee sadarkaan isaan gad-bu'e oomishuun maqaa garii daldaltoota seera qabeessa ta'an gocha miidhu waan ta'eef invastimantiin akka hin jajjabanne taasisa.[68] Oomishaleen kalaqa sammuu salphamatti warabamanii karaa seeraan alaatiin waan daldalamaniif kalaqatootnii bu'a argachuu malan akka hin arganne waan taasisuuf fedhiin waa uumuu akka hin gabbanne godha.[69]

Akkasumas yoo gabaayaan oomishaalee seeraan alaatiin kan guutaman ta'ee oomishaaleen karaa seera qabeessaan kara biyyatti galan qoodni isaan gabayaa keessatti qaabatan gad-aanaa taasisa.kun immoo abbootiin qabeenya daldala alaa galchii irratti akka hin hirmaanne godha. Haasawa biraatiin dhaabbilee qabeenyaa kaapitaalaa fi humna namaa walitti fiduun gara hojitti kan galan waan ta'eef carraa hojii bal'aa kan uumanii dha. Akkuma beekamu dhaabbileen kunnin itti fuufiinsa qabaachuuf hojii isaanii irraa bu'aa argachuun irra jiraata.garuu sababa

---

www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame

[67] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalamefuula 11-12

[68] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame

[69] Grant Thornton, Illicit Trade in Ireland: Uncovering the Cost to the Irish Economy (2013), (www.oireachtas.ie/parliament/media/illicit-trade-in-ireland-report.pdf), gaafa 4-2-2008 ilaalame

oomishaalee seeraa ala daldalamaniif bu'aa argachuu malan ossoo hin argatin waan hafaniif dhaabata cufuuf dirqamuu danda'u.kun immoo hoji dhabdummaan akka babal'atu taasisa.[70] Oomishaaleen seeran ala gara biyyaa alaattii ergaman kan akka bunaa, worqii, beeladaa immoo sharafa gama kanaan biyyattiin argachuu maltu akka hin arganne taasisa.

b. Miidhaa fayyaa

Daldalli seeraan alaa hawaasa oomishaalee qajeelfamoota fayyaa ossoo hin eegne oomishamaniif saaxiluu danda'a. Kana jechuun bu'a qabeessummaa isaanii caala oomishaleen karaa seeraan alaatiin oomishaman galiiwwan argaman jiddu galeessa godhatiin oomishaman waan ta'eef fayyaa hawaasa irratti miidha geessisuu, akkasumas du'aaf saaxiluu danda'u.[71] Keessattuu qorichoonni karaa seeran alaatiin oomishaman makaa dogongora ta'e (wrong dose of active ingredient) ykn makaa barbaachisuu kan hin qabne ykn makaa addaa kan hammatan ta'uu danda'u.

c. Miidhaa nageenya

Daldaltoonni seeraan alaa walitti hidhamiinsa isaanii babalifatuuf jecha bu'aawwan argatan garee yakkaa hundeessuuf waan itti fayyadamaniif kun immoo gochi yakkaa akka babal'atu taasisa.[72] Kanaan malees daldalli seeraan alaa meeshaalee waraanaas kan dabalatu waan ta'eef yakkoonni akka raawwatamaniif haala mijataa uuma kun immoo nageenya biyyattii irratti dhiibba qabaata.[73]

d. Miidhaa qabeenya naannoo

Oomishaaleen karaa seeraan alaatiin oomishaman qajeelfamoota seeran ta'aan kan hin kabajnee waan ta'uuf haalli oomishaa fi balfa ittiin dhabamsiisan naannoo irratti dhiibbaa guddaa qabaata. Balfoonnii fi keemikaloonni lakkifaman faalama qilleensaf gummacha guddaa qabaatu. Fakkeenyaaf, oomishaalee akka keemikaala kanneen haala naannoo miidhuu hin dandeennen

[70] The Need to Prevent Contraband in Ethiopia, (www.erca.gov.et/index.php/customs/others/101-controband), gaafa 10-2-2008 ilaalame, fuula 3

[71] Illegal trade in environmentally sensitive goods: Executive summary, fuula 2 (www.oecd.org/environment) fuula 23

[72] Illegal trade in environmentally sensitive goods: Executive summary, fuula 2 (www.oecd.org/environment)

[73] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame

dhabamsiisuuf rakkisaa ta'uu danda'a.[74] Dabalataanis daldalli seeraan alaa qaabeenya uumamaan seeraa ala daldaluu kan dabaltuu ta'uun isaa rakkoolee akka manca'a bosonaa fi badiinsa bineensoota bosona akka uumamu taasisa.

2.2. Hojii Daldala hordofuun gocha daldala seeraa alaa ittisuu

Hojiin daldalaa biyya keenya keessatti gaggeeffamu bu'uura seerri ajajuun gaggeeffamaa jiraachuusaa yeroo gara yerootti akka hordofaniif qaamoleen adda addaa aangeffamaniiru. Qaamoleen kanneenis qaamolee raawwachiiftuu kan akka biiroo daldalaa fi misooma gabaa, biiroo qonnaa, biiroo barnootaa, biiroo eegumsa fayyaa, biiroo bishaanii fi bialbuudaa fi kkf maqaa dhahuun ni danda'ma. Biirowwan kanneen hojii daldalaa daangaa aangoo to'annoo isaanii jalatti hojjetaman galmeessuun akka hojii qabatamatti jijjiiraman gochuu, haala seerri jedhuun hojjetamaa jiraachuu mirkaneessuu fi seeraa ala hojjetamaa kan jiran yoo ta'e hojii tarkaanfii sirreeffamaa irratti fudhachuu hojjetu.

Gochi daldala seeraa alaa akka hin raawwatamne to'achuu keessatti qaamoleen seerummaa hojii daldalaa hordofan kanneen adda durummaan kan hojjetan (akka gahee hojii isaanitti) seerotni hojii daldalaa too'achuuf bahan hojiirraa ooluu isaanii mirkaneessu. Hojiin to'annoo seerummaa hojii daldalaa kunis namoota hojii daldalaa hojjechuu barbaadan galmeessuu, hayyama hojii daldalaa kennuu, hayyama ogummaa hojii kennuu, hayyama gahumsa hojii kennuu fi ulaagaalee biroo barbaachisaa ta'an akka guutan taasisuun akka hojii eegalan taasisu. Ittaansuun hojii daldaltootni akka hojjetaniif hayyama argatan sana haala seerri gaafatuun hojjechaa jiraachuu isaanii ulaagaalee adda addaa irratti hundaa'uun to'atu. Ulaagaalee hojiin daldalaa ittiin to'ataman akkaataa akaakuu hojii daldalaa sanatti garagarummaa kan qaban yoo ta'u isaan keessaa kanneen beekamoo ta'n ittaananii ibsamaniiru. Isaanis, daangaa gabaa keessatti hojjetamu daangessuu, daandii meeshaan daldalaa irra geejjibamuu fi haala itti geejjibamuu qabu ibsuu, qodaa meeshaan daldalaa itti naqamu adda baasuu, gitaa fi amanamummaa safartuu/madaallii meeshaan daldalaa itti gurguramu qulqulleessuu, gita fayyummaa fi qulqullina meeshaa daldalaa adda ittiin baasan sakatta'uu, sadarkaa gahumsa nama hojii daldalaa hojjetu adda baasuu, gatii fi facayiinsa meeshaalee daldalaa bu'uuraa ibsuu fi kkf kan hammatuudha.

[74] National council for the administration of justice, enforcement manual to combat illicit trade in Kenya, (2014), www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf toora intarneetii gaafa guyyaa 10-02-08 ilaalame

Haaluma kanaan, qaamoleen seerummaa hojii daldalaa to'atan ulaagaalee fi maloota hojii daldalaa ittiin hodofan kanneen bu'uura godhachuun hojiin daldalaa tokko (akka ulaagaalee seerummaa hojichaa ittin mirkanessanitti) seeraan yookaan seeraa ala gaggeeffamaa jiraachuusaa hodofuun seeraa ala gaggeeffamaa kan jiru yoo ta'e tarkaanfii seeraa fi/yookaan bulchiinsaa fudhachuu danda'u. Hima biraan, qaamoleen bulchiinsaa kanneen bu'uura tumaa labsii, dambii, qajeelfamaa fi maanuwaalii jiruun nama hojii daldalaa seeraa ala hojjete irratti tarkaanfii bulchiinsaa kan akka galmee daldalaarraa haquu fi hayyama hojii daldalaa haquu, hojii daldalaa cufuu/saamsuu, meeshaa daldalaa dhaaluu, fi fudhachuu akka danda'an seerri aangessee jira.[75]

Mata-duree kana jalatti dhimmi xiyyeeffannoo barbaadu tokko seerummaan tarkaaffii bulchiinsaa qaamoleen raawwachiiftuu fudhatan akkamitti madaalamaa deema kan jedhuu dha. Hima biraan, tarkaanfii bulchiinsaa fudhatame tokko manni murtii sirriidha yookaan sirrii miti jedhee ilaaluu kan jalqabu yoomi? Gaaffiin jedhu dhimma xiyyeeffannoo barbaaduu dha. Ijoo kanarratti falmii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 7ffaa

> Himata Geexee Mogos himtamtoota waajjira daldalaa fi misooma gabaa mgaalaa adaamaa fi waajjira wwgumsa fayyaa Bu/Mg/Adamaa irratti dhiyeessiteen himtamtootni hojii daldalaa tajaajila midhaan daakuu kennitu ni cufna jechuun na doorsiaa waan jiraniif jeequmsa akka narraa dhaaban akka murtaa'u gaafatteetti.[76] Himatamtootni deebii akka kennanitti, himattuun baabura midhaan, barbaree fi mi'eessituu adda addaa daaku kan hojjetu yoo ta'u baaburri sun sagalee guddaa dhageessisuun, barbaree fi mi'eessituu qilleessa keessatti ol aarsuun jiiraattotaa fi barattoota daa'immanii naannoo sanatti baratan jeequu fi fayyummaa isaanii miidhurratti waan argamuuf faayidaa ummata waliigalaa eegsisuuf tarkaanfii fudhatame seera qabeessa ta'uu ibaniiru. Manni murtii dhimma kana akka murteessetti garuu himattuun baaburri sagalee guddaa akka hin dhageessifne akkasumas urra'aan daakuu qilleensatti akka hin bittinoofne meeshaa taasisu galchitee jirti. Ragaan namoota sadii dhiyaatanii baaburri sun akka nama hin jeeqne ibsaniiru. Kanaafuu himatamtootni bakka hojii himattuu deebuun jeequmsa kaasan bu'uura s/h/h kwt 1149tti jeequmsa akka dhaaban murteesseera.

[75] Fakkeenyaaf, labsii qaamolee raawwachiiftuu kwt 27(2), 32(8, 9, 10, 18),

[76] Geexee Mogos vs. Waajjira Daldalaa fi misoomaa gabaa magaalaa adaamaa fi waajjira eegumsa fayyaa bulchiinsa magaalaa adaamaa, mana murtii aanaa adaamaa, galmee lakk 73675

Murtii kanarraa akka hubatamutti, himatamtootni aangoo fi dirqama seerummaa hojii daldalaa himattuun hojjetuu hordofaa deemuu qabu. Bu'uuruma kanaan, fakkeenyaaf, biiroon eegumsa fayyaa Iddoo nyaataa, dhugaatii fi kanneen biroo itti oomishamuu fi qophaa'u, akkasumas kuufamu fayyaa namaa fi naannoo irratti miidhaa kan hin dhaqqabsiisne ta'uu isaa ni mirkaneessa, ni too'ata, qaama dhimmi ilaalu waliin tarkaanfii barbaachisaa ni fudhata.[77] Waajjirri daldalaa fi misooma gabaa hojiin daldalaa seeraa ala akka hin hojjetamne ni to'ata, tarkaanfii bulchiinsaas ni fudhata.[78] Haaluma kanaan, to'annoo himatamtootni godhaniin hojii daldalaa himattuun hojjechaa jirtu qulqullina kan hin qabne yoo ta'e yookaan naannorratti miidhaa kan geessisu yoo ta'e akeekkachiisa kennuutti dabalee tarkaanfii barbaachisaa ta'e fudhachuuf aangoo qabu jechuu dha. Dhimma armaan olii kanarrattis himatamtootni hojiin hojjetamaa jiru miidhaa kan geessisu ta'uu ibsuun hayyamni hojii daldalaa himattuu akka hin haaromfamne akkasumas hojii daldalaa hojjetaa jirtu bakka biraatti akka jijjiirtu murteessuu fi murtii kana himattuutti deemani ibsuun isaanii seera qabeessa.

Bifuma wal-fakkaatuun himata biroo himattuun himatamaa 1ffaa kanarratti dhiyeessite ilaalchisee murtii manneen murtii aanaa, olaanaa fi waliigalaa kennan akka armaan gadiittii haa ilaallu:

Dhimma 8ffaa

> Falmii Geexee Mogos fi Waajjira Daldalaa fi misooma gabaa bulchiinsa magaalaa adaamaa gidduu turerratti,[79] himattuun iyyata dhiyeeffateen himatamaan hayyama hojii baabura midhaan daakuu ani gibira itti kaffalaa jiru naaf haaromsuu diduun bakka hojii kootii dhufee jeequmsa natty kaasuun na hojjechiisuu dideera waan ta'eef akka hayyama isheef haaromsu mana murtiitti himattee jirti. Himatamaan, himattuun ulaagaa seerri gaafatu guuttee hayyama osoo hin haaressiin hayyama hin haaromneen hojii daldalaa hojjechaa jirti; aangoo seerri waajjirichaaf kenne irratti hundoofnee daldala seeraa alaa to'achuu yaalle malee jequmsa hin kaafne jechuun deebii kenneera. Manni murtii aanaa Adaamaa himattuun kaffaltii isheerraa barbaachisu kaffaltee waan xumurteef akeekkachiisa kennuun akka jeequmsaatti waan lakkaa'amuuf jeequmsa dhaabee

[77] Labsii qaamolee raawwachiiftuu, kwt 23(17)
[78] Labsii qaamolee raawwachiiftuu kwt 27(2)
[79] Geexee Mogos vs Waajjira Daldalaa fi Misooma Gabaa Bulchiinsa Magaalaa Adaamaa, mana murtii aanaa Adaamaa, galmee lakk 82856

> hayyama hojii akka haaromsuuf murtii kenneera. Manni Murtii Godina Adda Adaamaa murtii kenname kana bu'uura sdfhh kwt 388(1) tiin murtii kenname kana cimseera.[80]

Falmii waajjira daldalaa fi misooma gabaa bulchiinsa magaalaa adaamaa giddutti dhaaddacha ijibbaataa oromiyaatti gaggeefferatti,[81] ol'iyyataan akka jedhutti waamamtuun hayyama hojii daldalaa osoo hin haaromsiin hojjechaa waan jirtuuf akka haaromsitu akeekkachiisa isheef kennuun jeequmsa miti; hayyama hojii daldalaa dirqamaan akka haaromsinu murtiin kenname dogoggora seeraa kan qabu waan ta'eef akka sirreeffamu iyyataniiru. Dhadddachi sun ol'iyyatan bu'uura labsii 163/2003 kwt 26(1 fi2)tti aangoo hayyama hojii daldalaa kennuu, to'achuu, tarkaanfii bulchiinsaa fudhachuu fi hayyamicha haquu ni qaba. Haala kanaan, ol'iyyataan hayyama hojii daldalaa kenne hin haaressu kan jedhu yoo ta'e qaama waajjirichaa sadarkaa olirra jiranitti komii dhiyeeffachuun akka sirreeffamu taasisuu qaba malee kallattiin mana murtiitti himachuu hin dandeessu. Manni murtiis dhimma aangoo irratti hin qabne kana fuuudhee keessuummeessuuf aangoo hin qabu jechuun murtiilee mana murtii aanaa fi mana murtii olaanaa diigee jira.

Dhimma 7ffaa irratti, himattuun tarkaanfii qaamoleen kanneen fudhatanitti kan mufate yoo taate qaamolee kanneen sadarkaan olanaarra jiranitti komii dhiyeeffachuun tarkaanfiin fudhatame seeraa ala yoo ta'e akka sirreeffamu gochuu dandeessi malee kallattiin dhimma kanarratti himata mana murtiitti dhiyeessuu sirrii miti; manni murtiits dhimma kana fuudhee keessummeessuun isaa seeraa ala. Manni murtii hojii seeraa alaa himatamtootni hordoofan akkasumas murtii dabarsan raawwachiisuuf tattaaffii isaan taasisan akka hin raawwanne dhorkee jira. Murtiin akkasii tattaaffii gocha daldala seeraa alaa to'achuuf taasifamu daraan gadi kan buusuu dha. Murtii dhimma 8ffaa irratti mana murtii waliigalaan kenname yoo ilaalle garuu manni murtii hojii qaamolee raawwachiiftuu gocha daldala seeraa alaa to'achuuf taasifamu yoom fudhee keessummeessuu fi murtii itti kennuu akka qabu bifa ifa ta'een murteessee jira.

[80] Geexee Mogos vs Waajjira Daldalaa fi Misooma Gabaa Bulchiinsa Magaalaa Adaamaa, mana murtii godina adda adaamaa, galmee lakk 19638

[81] Geexee Mogos vs Waajjira Daldalaa fi Misooma Gabaa Bulchiinsa Magaalaa Adaamaa, mana murtii waliigala oromiyaa galmee lakk 203039

2.3. Daldala seeraan alaa qabuu fi qorachuu

Poolisiin qaamolee hojii daldala seeraan alaa sakatta'uu, qabuu fi qorachuu keessatti gahee olaanaa qaban keessaa isa jalqabaati jechuun ni dana'ama. [82] Poolisiin gocha daldala seeraan alaa qoratee adda baasuu, maloota daldalli seeraan alaa itti raawwataman qulqulleessuu fi daandiwwan akkasii tooftawwan duuchuu danda'an akeekuu, haala qaamoleen daldala seeraan alaa to'achuu keessatti gahee qaban waliin hojjetan adda baasuu, sochii maallaqaa to'achuu fi hojiiwwan kkf hojjechuun gocha daldala seeraan alaa to'ata.[83]

Dabalataanis Poolisiin hojii daldala seeraan alaa dhabamsiisuu fi qooda fudhattootni gabaa kara seera qabeessaan hojii isaaniitti akka bobban gochuu keessatti gumaacha guddaa qaba.[84] Haaluma kanaanis, ogeessota to'annoo qulqullina meeshaalee daldalaa gaggeessan deeggaruu, tasgabbii gabaa eeguu, namoota hojii daldala seeraan alaarratti hirmaatan, hirmaachaa jiran ykn hirmaachuuf qophii cimaa taasisaa jiran yoo argan yookaan eeruun isaan yoo gahe to'annoo jala oolchuu, dhimmicha qulqulleessuu fi gara seeraatti dhiyeessuu qabu.[85]

Akkuma beekamu hojiin daldala seeraan alaa dhimma xiyyeefannoo ol'anaa fi kutannoon itti deemamuu qabuu dha. Kun ta'uu yoo baate garuu shakkamtoota yakkicha too'achuufis ta'ee seeratti dhiyeessuun baay'ee rakkisa dha. Gama kanaan naannoo poolisootaatti kutannoodhan gochoota kana hordofanii hanga dhumaatti itti deemuu irratti hanqinaaleen baldhinaan mul'achaa akka jiru qorannoon gama kanaan gaggeefame ni akeeka.[86]

Bara 2008 aanaa Goobbaa keessatti bunni kuntaala 55 konkolaata ummataa lamaan ossoo geejjibamu poolisootaan hordofamee qabamee konkolaachisaan waan miliqeef qorannoon

[82] Seera Deemsa Falmii Yakkaa Itoophiyaa, kwt 9; Hojii daldala seeraan alaa to'achuu, qabuu fi qulqulleessuu keessatti qaamoleen gahee qaban hedduu ta'uu ni danda'u, akka dhimma isaatti. Gama kanaa, biiroo daldalaa fi misooma gabaa, biiroo qonnaa, waajjira poolisii fi kkf hirtaa guddaa qabu. Fakkeenyaaf, biiroon qonnaa gurgurtaan buna gabaa sadarkaa tokkoffaa, oomishaa fi qophii bunaa, geejjiba bunaa, fi buna gabaa biyya keessatti gurguramu bu'uura tumaa seeraatiin gaggeeffamaa jiraachuu isaanii qaama to'atanii fi qulqulleessanii dha (dambii to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaa federaalaa, lakk 161/2001 , kwt 20)

[83] INTERPOL Ofiice Of Legal Affairs, Countering Illicit Trade In Goods: A Guide For Policy Makers, legal hand book series, (2014), fuula 215

[84] Qajeelfama Koree Deeggarsa Misooma Oomishaalee Eksipoortii Naannoo Oromiyaa, (Waxabajjii, 2006),lakkoofsa 6.1.5

[85] Dambii sirna to'annaa qulqullinaa fi gabaa bunaa, dambii lakk 161/2001 , kwt 23(2); Qajeelfama Koree Deeggarsa Misooma Oomishaalee Eksipoortii Naannoo Oromiyaa, (Waxabajjii, 2006),lakkoofsa 6.1.5

[86] Habtamuu bultii fa'a N-2 daldala seeraan alaa too'achu:rakkoowwan seeraa fi hojimaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan

addaan citee bunni gaba jiddu galeessatti ergamee akka gurguramu taasifamee konkolaataan abbootii qabeenyaaf akka deebifamu taasifame jira.[87]

Amalaan qorannoon daldala seeraan alaa namoota humna qabaniin kan raawwatamu ta'uun isaa dandeettiin miliquu fi ragaa balleessuu isaanii guddaa dha. Kanaaf immo poolisiin dursee qinda'uun itti deemuu fi haala wal irraa hin cinneen fanaa bu'uu irra jiraata. Gamaa kanaan haalli poolisiin dhimma 9ffaa keessatti fudhate hanqinna kan qabuu dha.gochoonni akkana immoo haaluma wal-fakkaatuun iddoowwan hedutti kan mul'atan ta'uun isaa daldala seeraan alaa too'achuu keessatti akka gufuutti dhimmoota eeramanii dha. Fakkeenyaaf, haaluma wal-fakkaatuun Aanaa kofalee keessatti bara 2008 sukkaara Isuzu guutuun qabamee konkolaachisaan yeroo sana geejibsiisa ture ossoo hin qabamne hafee jira.[88]

Dhimma 9ffaa

> Gogaa seeraan alaa lakk 750 (dhibba torbaa fi shantama) godina Booranaa Aanaa Yaabeelloo keessattii gaafa guyyaa 30/11/2006 seeraa ala ossoo geejjibamu qabamee waajjirri daldalaa akka qulqulla'ee seeratti dhiyaatuuf eeruu dhiyeesanii jiru.Gama shakkamaatiin raga hayyama darbinsaa gaafa guyyaa 11/10/2006 kennamee gaafa guyyaa 13/10/2006 booda hin fayyaduu jedhu dhiyeessee jira.poolisiin Aanaa Yaabeelloo xalayaa lakk PAY/21/61/7/06 gaafa guyyaa 09/12/2006 barreefameen gogaan qabame yoo ture baduu waan danda'uuf abbaa qabeenyaaf akka deebi'u jechuun ajaja kenne jira.

Labsiin gogaa fi kalloo lakk 814/2006 daddarbiinsii goggaa fi kalloo hayyama darbiinsa qaama aangoo qabu irraa kennamuun akka ta'uu qabu yoo kun ta'uu baate garuu goggaan akka dhaalamu labsicha kwt 14(6) irratti ifaan kaa'ee jira.Gama biraatiin immoo waraqaan darbiinsa shakkamaan harkaa qabu waraqaa guyyaa 13/10/07 booda tajaajiluu hin dandeenye akka ta'e raga barreefama dhiyaate irraa hubatama.shakkamaan erga guyyaan waraqaa darbiinsa kennamef torbaan lamaa darbeen booda kan qabamee dha. Dabalataanis gogaan qabame yeroo gabaaba keessatti kan badu waan ta'eef gurguranni qarshii baankii akaawuntii cufamaan ka'uun akka barbaachisu labsicha kwt 12(5) ibsee jira.

[87] Habtamuu bultii fa'a N-2 daldala seeraan alaa too'achu:rakkoowwan seeraa fi hojimaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan

[88] Habtamuu bultii fa'a N-2 daldala seeraan alaa too'achu:rakkoowwan seeraa fi hojimaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan

Qorannoon daldala seeraan alaa too'achuu keessatti gahee qaamoolee haqaa sakatta'uuf gaaggeefame akka akeekutti dhimmoota dorgommii daldalaa fi egumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee qaamooleen haqaa naannoo akka aangoo qoraachuu hin qabnetti ilaaluun dhimmoota yeroo qorachuuf dhiisan ni mul'ata.[89]

Labsiin dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 kwt 3(1) keessattii raawwii labsichaa daangaa biyyattii guutuu keessatti akka ta'e ni akeeka. Labsii dhimmoota gurgudda lama kan hammatee dha. Isaanis dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootati. Dorgommii daldalaan wal-qabatee dhimmichi guutumatti aangoon qorachuu fi himachuu abbaa taayitaa dorgommii daldalaaf eegumsa mirga fayyadamtootaaf kan kenname ta'uu seericha irraa hubatama. Haaluma kanaan, tumaalee labsicha kwt 36 haa ilaallu:

1. Abbaan taayitaa odeefannoo mataa isaatiin ykn namoota irraa argamu irratti hundaa'uun
    a. Bu'uura labsii kanaa kwt 32 fi 42 badiiwwan tarkaanfii bulchiinsa hordofsiisan akkasumas kwt 43 (3) ykn (7) adabbii yakkaa hordofsiisan iddoo kamittuu yammuu raawwatamu
    b. Bu'uura labsii kana kwt 43(2),(3),(4),(5),(6) gochonni adabbii yakkaa hordofsiisan magaalaa finfinnee fi Dirree dawaa keessatti raawwatamani qoraannoo ni gaggeessa.

Akkuma armaan olitti ibsamuuf yaalame abbaan taayitaa dhimmoota dorgommi daldalaan wal-qabatee tarkaanfii bulchiinsaa hordofsiisan iddoo kamittuu yammuu raawwataman qorachuuf aangoo kan qabuu dha. Kwt 36(1) b jalatti akka ibsame jirutti garuu abbaan taayitaa dhimmoota mirga fayyadamtoota wal-qabatee jiru ilaalchisee dhimmoota magaala finfinnee fi magaala dirree dawaa keessatti raawwataman qofa qorachuuf aangoo qaba.

Dhimmaa 10ffaa

Galmee qorannaa yakkaa Tasfaalam irratti himatamaan sukkaara seeraa ala konkolaachis ofii isaatiin fe'ee ossoo geejibuu qabamee qorannoon waajjira poolisii magaala Arsii nageelleen qorannoon gaggeefame himatamaan waajjira poolisii irratti himannaa hariiroo hawaasaa waajjira poolisii magaalaa arsii nageellee irratti aangoo qorachuu ossoo hin

[89] Habtaamuu Bultii fa'a, daldala seeraan alaa to'achuu:rakkoowwan seeraa fi hojmaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan,ILQSO bara 2008(kan hin maxxanfamne) fuula 61-62

qabaatiin qabeenya kankoo seeraa ala waan na jalaa qabaniif jechuun himannaa hundeessee. Manni murtii ol'anaan Godina Arsii lixaa waajjirri yakkaa kamuu qorachuuf aangoo waan qabuuf dhimmi qabeenyaas galmee yakkaa keessatti murtii argatuu qabaa jechuun himannaa kufaa taasisee Manni murtii waliigalaa dhaddachi kibbaa waajjirri aangoo qorachuu hin qabuu seeraan alaa qabee jechuun murteessee jira.

Labsichi kwt 34 keessatti naannooleen akka barbaachisummaa isaatti mana murtii bulchiinsaa fi dhadacha ol'iyyannoo eegumsa mirga fayyadamtoota ilaalu hundeessu akka danda'an ni ka'a. Aangoo mana murtii bulchiinsaa sadarkaa federaalatti hundeefame yoo ilaallu dhimmoota dorgommi daldalaa fi falmii hariiroo wal-falmiitootan dhiyaatu ilaalee murteessu akka ta'ee dha. labsicha kwt 34 irraatti akka ibsamee jiru naannootti dhimmi akka ilaalamuuf angoon laatame dhimma eegumsa mirga fayyadamtootaati. Dhimmi dorgommi daldala guutumatti abbaa taayitaa dorgommi daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaf akka kennamee jiruu dha.

Dhimma dantaa fayyadamtoota ilaalchisee dhadachi eegumsa mirga fayyadamtoota sadarkaa naannootti ossoo hunda'ee aangoo mana murtii bulchiinsa abbaa taayita federaalatti kennameen ala hin qabaatu. Jecha biraatiin dhimma yakkaa eegumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee jiru ilaaluuf aangoo hin qabaatu. Haaluma wal-fakkaatuun dhaddachi sadarkaa federaalaatti hundaayee jirus dhimmoota yakkaa finfinneef dirree dawaatti raawwataman ilaaluuf angeefamee akka hin jirre labsii irraa hubachuun ni danda'ama Gama biraatiin immoo labsii aangoo qaama raawwachiiftuu hundeessuuf bahe lakk 199/2008 keessatti poolisii fi abbaan alangaa dhimmoota yakkaa aangoo manneen murtii naannicha ta'an waliin qorachuu akka qaban angeefamani jiru.

Gama biraatiin immoo dhimmi seeroota daldala too'achuuf bahan kan akka labsii sirna too'annoo qulqulinaa fi daldala bunaa naannoo Oromiyaa lakk 160/2002,labsii gogaa fi kalloo lakk 814/2006,dambii boloqqee adii fi salixaa lakk 178/200 fi labsii galiiwwaniif gumruukaa lakk 859/2007 keessatti kanfaltii komishiniin wal-qabatee jiran irratti yaadoonni lamaan akka jiranif kunis daldala seeraan alaa qabuu keessatti rakkoo akka uumee jiru qorannoo dhimma kanarratti gaggeefame ni ibsa[90]. Kunis komishiniin qaamoolee eeruu kennanii akka oomishni qabamu taasisaniif kanfalamu miseensoota poolisii kan ilaallatuu dha kan jedhu yammuu ta'u

[90] Habtaamuu Bultii fa'a, daldala seeraan alaa to'achuu:rakkoowwan seeraa fi hojmaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan,ILQSO bara 2008(kan hin maxxanfamne) fuula 41-42

yaadni lammata gaheen poolisii yakki akka hin raawwatamne ittisuu fi yammuu raawwatame seeratti dhiyeessu akka ta'e labsii aangoo qaama raawwachiiftu Oromiyaa murteessuuf bahe lakk 199/2008 keessaatti caqafame irra kan hubatamu waan ta'eef kan poolisii hammatuu mitii kan jedhu dha. Labsiileen kun namoota eeruu kennaniif kan jedhu waan ta'eef poolisiin immoo yakka raawwatame too'achuu malee haalli itti eeruu kennuu waan hin jirreef ulaagaa seerichi kaa'e kan guutuu waan hin taaneef poolisii hin ilaallatuu kan jedhu dha.

Gama biraatiin immoo daldala seeraan alaa xiqqeessuu keessatti qaamoolee kanniin irraa kan eeggamu hordooffif too'annoo cimaa gaggeessuun iddoowwan daldalli seeraan alaa keessatti raawwatamu xiqqeessuu fi uummatni meeshaalee kanneenitti fayyadamuurra akka of-qusattu hubanno uumuun daldalli seeraan alaa akka xiqqaatu gochuu keessatti gahee ol'aana akka qabaatu qorannoon gaggeefame ni ibsa[91]. Meeshaaleen daldalaa bakka itti daldalamuu qabanii alatti akka hin daldalamnetti, poolisii fi to'attootni xiyyeeffannoon hordofuun barbaachisa dha.

2.4. Gocha daldala seeran alaa himachuu

Gaheewwan hojii A/Alangaa labsii aangoo qaama raawwachiftuu murteessuuf bahe lakk 199/2008 keessatti ibsame keessaa hubannoo hawaasaa ittisa yakkaa irratti qabu gabbisuun yakkoota raawwataman akkaa hawaasni saaxilu taasisuu dha. Dabalaatanis dhimmoota yakkaa faayida haawaasaa fi mootummaaa miidhan yammuu raawwatamaniif aangoo manneen murtii naannoo ta'an poolisii waliin ta'uun qorachuu akka ta'es ibsamee jira.

Gochoota yakkaa faayidaa hawaasaa fi mootummaa miidhan keessaa tokko gocha daldala seeraan alaati.[92] Waajjirri haqaa hojiiwwan daldalaa tumaalee seeraa cabsuun raaawwataman qulqulleessuu fi seeratti dhiyeessuu keessatti gahee daraan olaanaa ta'e qaba. Haaluma addaan, hojiiwwan daldala seeraan alaa meeshaalee daldalaa al-ergii (export items) irratti raawwataman qulqulleessee seeratti dhiyeessuun murtii atattamaa akka argatu qaama taasisuu dha.[93] Gocha daldala seeraan alaa to'achuu keessatti hojii abbaan alangaa hojjetu keessaa adda durummaan kan caqasamu tokko gocha daldala seeraan alaa raawwatame seeraan wal-simsiisani himannaa dhiyeessuu dha.[94]

[91] Habtaamuu Bultii fa'a, daldala seeraan alaa to'achuu:rakkoowwan seeraa fi hojmaata qaamoolee haqaa Oromiyaa keessatti mul'atan,ILQSO bara 2008(kan hin maxxanfamne)
[92] Fakkeenyaaf, Seera Yakkaa DRFI, kwt 244-248, 863-865, 831, 525-536 fi kkf ilaala
[93] Miiljalee olii, lakk 85, kwt 6.1.4
[94] Miiljalee olii, lakk 73, kwt 22(19);

Dhimmaa 11ffaa

A/Alangaa himatamtoota Kaasuu Biiramoo fa'a n-2 irratti himata hundeesseen himatamtootni seera yakkaa bara 1996 bahe kwt 32(1)fi 527(1)b irra darbuun magaala shashamanneettii mana jireenya isaanii keessatti dhadhaa foorjiidii qulqullina hin qabne hojjatanii kuusuun qabamanii jedha[95]haaluma wal-fakkaatuun dhimmoota biros ilaaluun ni danda'ama[96]

Hojii daldalaa tokko seeraa ala jedhanii adda baasanii himannaa dhiyeessuuf labsii, dambii fi qajeelfama adda addaa ilaaluu fi qajeeltoo seera yakkaa fi adeemsaa falmii yakkaa sirriitti hubachuu barbaachisa. Kanaafuu, abbaan alangaa gocha daldala tokko seeraa ala raawwatameera jedhanii seeratti dhiyeessuu seera daldalaa fi seera yakkaarratti hubannoo gahaa qabaachuu qabu. Labsiin dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 kwt 22(10) jalatti oomishaalee yeroon irra darbe, fayyaa namaa miidhaan,waantoota alagaan walitti makaman oomishuus ta'ee gabaa dhiyeessuun nama gaafachiisa. Dhimmaa armaan olii irratti A/Alangaa seera yakka idillee bu'uura gochuun himata kan hundessee. Dhimmichi immoo seera addaatiin uwwisa kan argate bakka ta'ee jirutti seera rogumaa hin qabnee caqasee kan himate dha.

Dhimma 12ffaa

Dhimma himata A/Alangaa Aanaa Gimbii Kariim Seefuu irratti dhiyeesseen himatamaan buna qishira kuntaaala 110 (dhibbaa tokkoo fi kudhan) hayyama darbiinsaa ossoo hin qabaatinii fi

[95] A/Alangaa wajjira haqaa magaala shashamannee fi Kaasuu Biiramoo fa'a N-2 lakk galmee himata A/Alangaa 02204

[96] A/Alangaa waajjira haqaa maagaala shashamanne lakk galmee A/Alangaa 01764 ta'e irratti himatamtoota Eeliyaas Muhammad fa'a N-2 hayyama daldalaa ossoo hin qabaatiin waan gocha daldalaa raawwataniif jedhee seera yakkaa kwt 433 jalatti himata bu'uureesse,
A/Alangaa waajjira haqaa magaala Shashamannee fi Samiira Sammaan Fa'a N-4 himatamtootni hayyama daldalaa ossoo hin qabaatin zayita nyaata ossoo daldalan waan qabamaniif seera yakkaa bara 1996 bahe kwt 433 irra darbuun hayyama malee daldalanii jiruu jechuun himatee
A/Alangaawaajjira haqaa magaala Shashamanne lakk galmee mana murtii Aanaa Shashamanee 47208 ta'e irratti fi lakk galmee MM 45429 himatamtootni hayyama ossoo hin qabaatiin xaa'oon waan geejjibaniif seera yakkaa idilee kwt 433 irra darbuun himatamanii jiru.
Aanaa Gimbichuutti A/Alangaa Aanaa Gimbichuu lakk galmee mana murtii Aanaa Gimbichuu 18281 ta'e irratti himatamtootnii hayyama malee keemikaaloota adda addaa daldalanii jiruu jechuun bu'uura seera yakka kwt 433 himata hundeesse jira,A/Alangaa Aanaa Jimmaa Arjoo fi Ballaachoo Ayyanaa himatamaan hayyama ossoo hin qabaatin ija nuugii gurraacha kuntaala 16 fi ija raafuu kuntaala shan fe'ee ossoo geejjibu waan qabameef labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa shamattoota kwt 43(1)irra darbuun himatame jira.Himata yakkaa A/Alangaa Daani'eel Gabree irratti dhiyeesseen himatamaan hayyama seera qabeessa osso hin qabaatin buna qishira Kg.625 fe'ee ossoo deemu waan qabameef seera yakkaa kwt 433 irra darbee jira jedhamee himatamee jira.

haala qulqullina isaa midhuu danda'uun keeshaa xaa'oottii fe'ee ossoo socho'uu waan qabameef buna seeraan alaa fi qulqullina bunaa haala midhuu danda'uun iddoo iddootti geejibuun labsii sirna too'annoo qulqullina bunaa fi daldala buna lakk 160/2002 kwt 23(6) irra darbuun himatamee kan jedhuu dha.[97]

Labsichi kwt 23(6) irraatti *"Abbaan konkoolata ykn konkolaachisan kamiiyyuu buna seeraan alaa fe'ee yoo socho'e..."*kan jedhu dha. Himatni dhiyaate immoo ijoon isaa buna seeraan alaa haala qulqullina bunaa midhuu danda'uun geejjibsiisuu kan jedhuu dha. labsi sirna too'annoo qulqulinaa fi daldala bunaa Oromiyaa lakk 160/2002 yoo ilaalle kwt 22(3) *buna haala qulqullina isaa miidhuun geejibsiisun dhoorkaa* dha jedha dabalatanis kwt 23(4) *buna seeraan alaa ykn haala hin eeyyamamneen iddoo iddotti geejjibuu* dhoorkaa dha jechuun tume jira.

Abban konkolaata fi konkolaachisan yammuu buna seeraan alaa geejjibsiisan itti gaafatamumma kan qaban ta'u kwt 23(6) labsichaa keessatti caqasamee jira. Labsicha kwt 23(4) jalatti immoo haala waliigalaatiin namni kamiiyyuu *buna seeraan alaa ykn haala hin eeyyamamneen iddoo iddotti geejjibuu* dhoorkaa akka ta'e teechise jira.

Himannaan dhiyaatu qulqulina isaa kan eegee ta'uun isaa dhimmichi kallatti seeraan taa'een akka ilaalamuu fi akkasumas murtiin barsiisaan akka kennamu gahee ol'aanaa qabaata. Himannoon dhiyaatu qulqullina seerri irraa eegu kan hin guunne yoo ta'e garuu dhimmoota irratti murtiiwwan kennaman barsiisoo akka hin taaneef namoonni yakkaan itti gaafatamuuma qaban akka seera jalaa miliqan taasissuu danda'a. Qulqullina himannaa yammuu jennuu seera rogummaa qabu jalatti raga rogummaa qabuun deegaranii mana murtii dhimmicha ilaaluuuf aangoo qabutti dhimmoota duguuganii himata dhiyeessuu dha. Gama kanaan akka naannoo keenyatti hanqinaaleen akka mul'atan kaasuun ni danda'ama. Fakkeenyaaf,

Dhimma 13ffaa

> Himanna A/Alangaa fi Wondimageny Tsagaayee jidduu ture irratti himatamaan konkolaataa irratti halkan keessaa sa'a 10.00 irratti hayyama daldala bunaa seera qabeessaa fi akkasumas hayyama darbiinsa ossoo hin qabaatiin buna seeraan alaa kg 625 geejibsiisee jira jechuun bu'uura seera yakkaa kwt 433 irraa darbuun himata hundeessee jira.

[97] A/Alangaa vs Kariim Seefuu waajjira haqaa aanaa Gimbii,lakk galmee 11577

Himanna armaan olii keessatti A/Alangaa himata yammuu hundeessu seera yakkaa idilee fayyadamuun dhiyeessee.yakkii raawwatame jedhamee dhiyaate buna hayyama ossoo hin qabaatin seeraa ala daddabarsee kan jedhu dha. Dhimma bunaatiin wal-qabatee too'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa akka naannootti labsii 160/2002 jalatti uwwisa kan argatee dha.yakkoonnii qulqullina bunaa midhuun wal-qabatee raawwataman,hayyama malee daldaluu,daddabarsuu,qopheessuu labsii kana jalattii itti gaafatamumma yakkaa kan hordofsiisanii dha. Haaluma wal-fakkaatuun rakkoon himannaa duguuganii dhiyeessuu dhabuus kan mul'atuu dha. Fknf,

Dhimma 14ffaa

> Haaluma wal-fakkaatuun rakkoon himannaa duguuganii dhiyeessuu dhabuus kan mul'atuu dha. Fknf, dhimma A/Alangaa fi sheek Abdallaa Ismaa'eel himatamaan seera yakkaa bara 1996 bahe kwt 535(1)irra darbuun hayyama ossoo hin qabaatiin tajaajila fayyaa waan kenneef himatamee jira jedhu.dhimma kana irratti ajaja mana murtiitiin mana himatama qorichoonni aadaa fi ammayaa qabamanii dhiyaatanii jiru jechuun A/Alangaa akka ragaattii dhiyeessee jira[98].

Dhimma armaan olii keessattii dhimmoonni akka rakkootti xiinxalamuu danda'an A/Alangaa himata yeroo hundeessu seera rogummaa qabu caqasee himachuu dhabuu. Inni biraa immoo dhimmoota himata adda addaa nama gaafachiisuu danda'an bakka tokkottii dhiyeessuu dha.labsiin nyaata,qorichaa fi bulchiinsa fi too'annoo eegumsa fayyaa lakk 661/2002 kwt 33(1) jalatti *namni akka ogeessa yaalaatti hojjachuu barbaadu hayyama ogummaa qabaachuu qaba* jechuun ifaan kaa'ee jira. Dhimmaa yaalaa adaatiin wal-qabatee labsima 661/2002 kwt 46(1) jalattii immoo *namni kamiiyyuu qaama rogummaa qabu irraa hayyama ogummaa ossoo hin argatin yaalumsa aadaa ykn ....irratti hirmaachuu hin danda'uu* jedha.Himannan A/Alangaa dhiyeesseef ragaan dhiyaate kan agarsiisu himatamaan tajaajila yaala aadaa fi ammayaa waluma irratti hayyama ogummaa ossoo hin qabaatin kennna jiraachuu isaa yammuu ta'u himanni dhiyaate immoo seera yakkaa idilee jalatti dhimmoota lachuu bakka tokkotti ilaaluudhaan. Labsii jalatti immoo dhimmoota kophaatti itti gaafatamummaa hordofsiisanii fi adabbiin garaagaraa teechifamee dha. kanaafuu Dhimmichi dhiyaatuun kan irra ture labsii lakk 661/2002 kwt 33(1)fi 53(1) m waa'ee yaalumsa qoricha ammayaawwaan kenname ilaalchisee yammuu

[98] A/Alangaa Aanaa Seeruu vs sh.Abdallaa Ismaaeel,lakk galmee Mana Murtii Aanaa Seeruu 07978

ta'u fi Kwt 46(1) fi 53(1) o jalatti immoo wa'ee yaalumsa aadaa qoricha aadaan wal-qabatee kenname jedhame irratti himata of-danda'e lama ta' uun.

Gama biraatiin, dhimmoota eegumsa mirga fayyadamtootaaa wal-qabatee himannaa dhiyeessuun irratti qaamooleen haqa naannoo seeraan aangoon akka kennameef hin jirreef qaamnii dhimma kana ilaalu naannootti akka hundeefamuu qabu labsiin dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa kaa'ee jira jechun falmii kaasu. Dhimma kaanaa wal-qabatee keewwatoota rogummaa qaban tokko tokkoon fuudhaa ilaaluun ni danda'ama. Haaluma kanaan, kwt 37 himanna dhiyeessuu ilaalchisee akka ibsutti,

> Kwt 37(1), qorannoo akkaata kwt 36 labsii kanaatiin gaggeefame bu'uura godhachuun abbaan alangaa abbaa taayitaa
>
> a. Tarkaanfiin bulchiinsaa akka fudhatamuu ykn
> b. Adabbiin yakkaa akka kennamu mana murtii federaalaa angoo qabutti himata ni hundeessaa jechuun kaa'e jira.

Qorannoon wal-qabatee akka ilaaluuf yaalle abbaan alangaa abbaa taayitaa dhimmoota dorgommii daldalaan wal-qabatanii guutuu biyyattii keessatti raawwataman qorachuuf aangoo akka qabuu fi dhimmoota eegumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee dhimmoota magaalaa Finfinnee fi Diree dawaa keessaatti raawwataman qofa irratti dha. Keewwata kana irraatti seera baasaan ifatti A/A/Angaa abbaa taayiticha dhimma dorgommii daldalaa wal-qabatee badiiwwan akka biyyattiiti raawwataman fi eegumsa mirga fayyadamtootaa magaalaa Dirree dawaa fi Finfinnee keessatti raawwataman ilaaluuf aangeessee jira. Dhimmoota eegumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee yakkoota raawwataman ilaalchisee garuu A/Alangaa ossoo aangeessiin bira darbee jira. Dhimmoota beenyaa fayyadamtootaan dhiyaatu ilaalchisee naannooleen akka barbaachisummaa isaatti dhaddacha eegumsa mirga fayyadamtootaa fi mana murtii bulchiinsa ol'iyyannoo dhagahuu hundeessuu ni danda'u jechuun tume jira. Amala keewwata kanaas yoo ilaalle amala keewwata dirqamsiisaa (mandatory provision) ossoo hin taane amala akeekuu (recommandable) ta'e qaba.kana jechuun immoo naannooleen barbaachisaa ta'uu yoo amanan kan hundeessan kana ta'uu yoo baate garuu sirna dursee diriireen furmaata akka argatuu taasiisuu danda'u innis dhimmichi mana murtiin ilaalamee furmaata akka argatu gochuu dha. Dhimmoota yakkaa eegumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee garuu A/Alangaa naannoo Oromiyaa sadarkaan jiruu dhimmoota yakkaa naannoo keessatti raawwatamanii qoratee

mana murtii aangoo qabutti dhiyeessuu akka qabu labsii aangoo qaamoolee raawwachiiftuu mootummaa murteessuuf bahe lakk 199/2008 keessatti ibsamee jira

Kanumaan wal-qabatee iddoowwan tokko tokkootti dhimmoonni eegumsa mirga fayyadamtootan wal-qabatee dhiyaatu dhimmoota mana murtii ol'aanatti ilaalamuu jechuun ogeeyyiin seeraa naannoo keenya ni falmu. Iddoowwan biro immoo dhimmi dhimma aanaattii ilaalamuu danda'uu jechuun mana murtii aanaatti ogeeyyiin ilaalaan ni jiru.

Gaafii marii

1. Aangoon qaama seerummaa fi ol'iyyaannoo dhagahu kan naannoo keessatti akka hundeefamuu naannoon aangeefame aangoon isaa maal jettanii yaaddu?
2. Mannii murtii bulchiinsa dhimoota itti gaafatamummaa yakkaa qaban ilaaluuf aangoo ni qaba jettu?
3. Sadarkaa mana murtiin wal-qabatee hojimataa kamituu sirrii dha jettanii yaaddu?
4. Aangoo manneen murtii akkamitti murta'a?
5. Yaadoota kafflatii komishinii poolisoota meeshaalee daldala seeraa ala qabaniif kaffalamu ilaalchisee armaan olitti dhiyaatan keessa kamtu dhama qabeessa jettanii yaaddu?
6. Falmii Kariim Seefuu fi A/A gidduutti gaggeeffame (dhimma 12ffaa) irratti hundaa'uun gaaffilee lamaan armaan gadii kanarratti mari'adhaa.
    a. Sirrummaa himatichaa attamitti ilaaltu?
    b. Labsii sirna too'annoo qulqullina fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 22(3) fi 23(4) fi 23(6) jidduu garaagarumman bu'uura jiru maali?

BOQONNAA SADII

Kenniinsaa Murtii Dhimma Daldala Seeraan Alaa

Seensa

Dhimmoota gocha daldala seeraan alaan wal-qabatanii mana murtiitti dhiyaatan irratti murtii gahumsa qabu kennuu fi seerota dhimmoota kanneen bitan irratti hubannoo gahaa qabachuu, fi amanamummaa fi yaada gaariin seerota kanneen hiikanii hojiirra oolchuu gaafata. Labsiilee, dambiilee fi qajeelfamootni gama kanaan bahanii jiran bu'aa barbaadamu argamsiisuu kan danda'an kallattii sirrii ta'een hiikamanii hojiirra kan oolan yoo ta'e qofaa dha.[99] Haa ta'u malee, seerota gocha daldala seeraan alaa to'achuuf bahanii jiran haala kaayyoo waliigala seerichaa galmaan gahuu danda'uun hiikanii dhimmoota irratti raawwachiisuu fi murtii kennaman raawwachiisu irratti hanqinaaleen gama manneen murtii Oromiyaatiin mul'atan hedduu dha. Haaluma kanaan, boqonnaan kun seerota hiikanii murtii gahumsa qabu kennuurratti akkasumas murtiilee kennaman raawwachiisu irratti hanqinaalee jiranii fi ka'umsa isaanii gabaabinaan kan ilaalu ta'a.

Haaluma kanaan, xumura leenjii boqoannaa kanaatti leenjifamtootni,

- ✓ Dhimmoota daldala seeraa alaa dhiyaatan xiyyeeffannoo fi si'oomina kamiin keessummeeffamuu akka qabu ni hubatu
- ✓ Dhimmota daldala seeraa alaa wajjiin wal-qabatee hanqina hubannoo aangoo mana murtii adda baasurratti jiru fi kallattii furmaataa kaa'ame adda ni baafatu
- ✓ Dhimmoot daldala seeraan alarratti murtii ariifachiisaa akka hin kennine rakkoowwan taasisaa jiranii fi yaadota furmaataa rakkoo kana furuuf xiqqeessan ni hubatu
- ✓ Tumaaleen seeraa kan daldala seeraa alaa akka to'ataniif bahanii jiran kallattii sirrii ta'een hiikamanii hojiirra akka hin oolle sababoota taasisaa jiran adda baasanii hubachuun raawwii seerota kanneeniif tumsa gochuu qaban adda ni baafatu

[99] Labsii Manneen Murtii Naannoo Oromiyaa Irra Deebi'anii Hundeessuuf Bahe, lakk 141/2000, kwt 3(c); Qajeelfama Koree Deeggarsa Misooma Oomishaalee Eksipoortii Naannoo Ormiyaa, waxabajjii 2006, lakk 6.1.4, fuula 12

3.1. Aangoo Mana Murtii Idilee, fi Aangoo Mana Murtii fi Qaamolee Biroo Adda Baasuu

Gochoota daldala seeraan alaa keessummeessuu keessatti rakkoon akka ijootti ka'u tokko rakkoo aangoo mana murtii adda baasuu dhabuu dha. Daldala seeraa alaan walqabatee labsiileen jiran aangoo ifaan tumuu irratti rakkina iftoominaa hedduu akka qabanii fi hojiirra oolmaan isaanii rakkisaa akka ta'e dhimma kanarratti qorannoon gaggeeffamu ni mul'isa.[100] Gama kanaan labsiileen rakkoo gurguddaa qabu jedhamanii beekaman lama adda durumaan ni eeramu. Isaanis, tumaalee labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa, fi labsiilee daldalaa fi qulqullina bunaati. Labsii jalqabaa ilaalchisee manni murtii idilee aangoo qabaachuu fi qabaachuu dhabuu isaarratti hanqina hubannoo jiruu dha. Labsiilee ittaananii jiran ilaalchisee ammo labsiilee Federaalaa fi Oromiyaa sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaarratti bahani jiran wal-qixa Oromiyaa keessatti raawwatiinsa kan qaban waan ta'eef, dhimmoota isaan garaagarummaa irratti qabanirratti isa kamtu olaantummaa akka qabu ilaalchisee hubannoon gahaan dhabamuu dha. Akkasumas, aangoo mana murtii idilee fi aangoo koreewwan garagaraa adda baasuurratti hanqinni darbee darbee ni mul'ata. Dhimmootni kanneenii fi kan biroon mata-duree kana jalatti tokko tokkoon xiinxalamaniiru.

3.1.1. Labsii Dorgommii Daldalaa fi Eegumsa Mirga Fayyadamtootaa

Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 kwt 32 irratti dhaddacha A/Taayitaa Dorgommii Daldalaa fi Eegumsa Mirga Fayyadamtootaa sadarkaa Federaalaatti hundeesseera. Dhaddachi kun falmii dorgommii daldalaa, dhimma eegumsa mirga fayyadamtootaa, sababa dorgommii daldala seeraan alaatiin miidhaa daldaltootarra gahuu fi sababa sarbamuu mirga fayyadamtootaan miidhaa fayyadamaarra gama maallaqaa fi hamileen Magaalaa Finfinnee fi Dirre Dawwaa keessatti gahu ilaalchisee falmii beenyaarratti murtii kenna. Hima biraatiin, dhaddachi dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa Federaalaa eegumsa mirga fayyadamtootaa ilaalchisee murtii akka kennuuf kan aangeffame falmii beenyaa fayyadamtootni daldaltootarratti dhiyeessan qofa keessummeessa. Yakka eegumsa mirga

[100] Af-gaaffii obboo Alamaayyoo Uumaa, A/seeraa fi B/B pireezidaantii Mana murtii aanaa sabbataa Awwaas, waliin gaafa guyyaa 12/05/08 taasifame, Oobbo Baqqalaa Ittichaa, A/Alangaa Waajjira haqaa magaalaa sabbataa, waliin gaafa guyyaa 13/05/08, Obbo Jaldoo Badhaasoo, I/Gaafatama waajjira haqaa aanaa arsii nageellee, waliin gaafa guyyaa 15/05/08, Oobbo Hedatoo Fayyisaa, I/Gaafatamaa waajjira haqaa aanaa Shashamannee, waliin gaafa guyyaa 19/05/08 , Obbo Kamaal Sirboo, Pireezidaantii Mana murtii ol'aanaa godina Arsii lixaa, waliin gaafa guyyaa 20/05/08, Obbo Kabbadaa Yaa'ii, I/Gaafatamaa waajjira haqaa godina Baalee, waliin gaafa guyyaa 25/05/08 taasifame

fayyadamtootaa irratti raawwatu ilaalchisee murtii kennuuf daddachichi guutummaatti hin aangeffamne.[101]

Labsichi kwt 34 jalatti tokkoo tokkoon naannolee akka barbaachisummaa isaatti qaama abbaa seerummaa fi mana murtii ol'iyyata dhagahaa bulchiinsaa eegumsa mirga fayyadamtootaa hundeessuu akka danda'an aangessee jira. Naannoleen abbaa taayitaa eegumsa mirga fayyadamtootaa osoo hin taane dhaddacha eegumsa mirga fayyadamtootaa qofa huneessuu danda'u. Dhaddachi hundeeffamu kun aangoo dhaddachi dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa federaalaa dhimma eegumsa mirga fayyadamtootaa irrattti qabu wajjiin wal-qixa jedhamee waan fudhatamuuf, dhaddachi Oromiyaa keessatti hundeeffamu kun miidhaa daldaltootaan fayyadamtootarra gahuu ilaaluu danda'a..

Tumalee labsii kanaa sirriitti hubachuu dhabuun qaamoleen haqaa Naannoo Oromiyaa dhimma dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa ilaalchisee qorachuu, himachuu fi murtii kennuuf aangoo hin qabnu jechuun dhimma kana keessummeessuu yoo didan ni mul'atu. [102] Keessumattuu manneen murtii baay'een himannaa dhiyaatu yeroo baay'ee galmee osoo cufanii mul'atu. Fakkeenyaaf, bara 2006 keessa Magaala Burrayyuu keessatti galmee sadii dhimma meeshaalee bu'uuraatiin wal-qabatu mana murtiitti yoo dhiyaatu m/murtii aangoo hin qabuu jedhe galmee cufeera.[103] Gama biraan, ammoo manneen murtii ofitti fudhanii keessummeessan baay'een jiru. Yeroo ammaa kana gocha yakkaa mirga fayyadamtootaa irratti raawwatu maneen murtii aanaa bal'inaan keessummeessaa jiru. Bifa ejjennoo kana cimsuun Abbaan Taayitaa Dorgommii Daldalaa fi Eegumsa Mirga Fayyadamtootaa Federaalaa dhimma tokkorratti manneen murtii dhimma kana ilaaluuf aangoo akka qaban ibsuu bifa fakkaatuun dhimma isa bira gahe gadi deebiseera. Fakeenyaaf, dhimma armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 15ffaa

> Dhimma tokkorratti sukkaara FSR guutuun godina Arsii Lixaa keessatti qabamee jennaan A/Taayitichaa dhimma kana mana murtii aanaatti dhiyeessuun akka ilaalamu gochuu

[101] Miiljalee olii

[102] Af-gaafii obbo lijaalam Ofgahaa, ogeessa galmeessaa fi hayyama hojii daldalaa BDMGO, waliin gaafa guyyaa 04/05/08, Obbo Dabalaa Seenxii, ogeessa seeraa wajjira daldala fi misooma gabaa magaalaa Shashamannee, waliin gaafa guyyaa 18/05/08, I/A/Kom Mulugeetaa Laggasaa, I/Gaafatama wajjira poolisii aanaa 3ffaa magaala burraayyuu, waliin gaafa guyyaa 15/06/08 taasifame

[103] Qorannoo Habtamu fi Abdusalam, fuula 64

akka danda'an kallattii qabsiisee jira.[104] Haaluma kanaan dhimmichi mana murtii aanaa Arsii Nagallee keessummeeffameera.

Gara tumaa labsii 813/2006tti yoo deebinu, dhaddachi A/taayitaa dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa dhimmoota lama qofa keessummeessa: dhimma tarkaanfii bulchiinsaa fi adabbii bulchiinsaa dhimma dorgommii daldalaa wajjiin wal-qabatani, fi dhimma siivilii gaaffii kaffaltii beenyaa daldaltootni gocha dorgommii daldalaan miidhamanii fi fayyadamtoota gocha tumaalee eegumsa mirga fayyadamtootaa cabseen miidhamaniin wal-qabatee falmiiwwan dhiyaatan qofa ilaala.[105] Itti dabalees, qaamni abbaa seerummaa eegumsa mirga fayyadamtootaa naanoleetti hundeeffamu dhimma eegumsa mirga fayyadamtootaa ilaalchisee falmii beenyaa irratti murtii kennuu danda'a.

Dhimma falmii yakkaa dhaddachi A/Taayitaa Federaalaas ta'e dhaddachi eegumsa mirga fayyadamtootaa naannolee keessummeessuuf guutummaatti aangoo hin qabani. Haala addaan ibsuuf, manneen murtii idilee naannoo eegumsa mirga fayyadamtootaan wal-qabatee gocha yakkaa raawwatamu ilaaluu, fi tarkaanfii fi adabbii bulchiinsaa fudhatamurratti ol'iyyannoo dhiyaatu manni murtii olaanaa keessummeessuuf aangoo qabu jechuu dha. [106] Itti dabalees, hanga dhaddachi eegumsa mirga fayyadamtootaa hundaa'utti ammo dhimma miidhaa sivilii fayyadamtootarra gahu ilaalchisee murtii beenyaa kennuuf aangoo guutuu qabu jechuun ni danda'ama.

Falmii seera qabeessummaa meeshaale daldala bu'uuraarratti dhiyaatan ilaalee murteessuun labsii lakk 813/2006 raawwachiisutti dabalee dambii kabchiisa mirga fayyadamtootaa dambii 1/2004 waajjirri Daldalaa fi Misooma Gabaa Oromiyaa baase hojiirra oolchuu kan dabalatuu dha. Labsiin kun kwt 25 fi 26 jalatti haalli raabsa, gatii fi iddoo gara iddootti socho'uu meeshaalee daldala bu'uuraa beeksisa uummataa, fi dambii ykn qajeelfama ministeerri daldalaa qaama dhimmi ilaalu wajjiin ta'uun baasuun kan bulan ta'uu tuma. Labsichi kwt 48(1) jalatti beeksisnii fi qajeelfamni labsii sirna dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 685/2002tiin bahanii jiran hanga bu'uura labsii lakk 813/2006n bahanitti hojiirra kan turan ta'uu

[104] Miiljalee olii, fuula 65
[105] Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa, labsii lakk 813/2006, kwt 32
[106] Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsamirga fayyadamtootaa, labsii lakk 813/2006 , kwt 32(1C)

ibseera.[107] Haaluma kanaan, qajeelfamni meeshaalee bu'uura daldalaa kwt 1/2004 dhimma kanarratti raawwatiinsa kan qabaatu ta'a jechuu dha. Namni daldalaa hin taane tumaalee qajeelfama sanaa kanneen dhimmoota labsicha keessatti ifatti hin teenye aguugee jirurra darbuun meeshaalee daldalaa bu'uuraa kan akka sukkaaraa, zayitaa fi daakuu kallattiisaa malee geejjibe, hanga nama tokkotti gurguramuu qabuu olitti kan gurgure fi tumaalee qajeelfamichaa kan biroo cabse labsicha kwt 43(2-5) adabamuu kan hin dandeenye taanaan labsicha kwt 43(6) jalatti kan adabamu ta'a. Kanaafuu, manneen murtii Oromiyaa dhimmoota meeshaalee daldala bu'uuraa wajjiin wal-qabatanii dhiyaatan keessummeessuuf aangoo guutuu qaba jechuun ni danda'ama.

3.1.2. Labsiilee Sirna To'annoo Qulqullinaa fi Daldala Bunaa

Eegumsi qulqullina bunaa fi daldalli bunaa haala dinagdee biyyaa deegaruu danda'uun akka gaggeeffamutti mootummaan Federaalaa labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa lakk 602/2000 baasuun hojiirra oolchee jira. Labsiin kun kwt 16 jalatti yakkootni qulqullinaa fi daldala bunaarratti raawwataman mana murtii Federaalaa Sadarkaa Tokkooffaa irratti akka ilaalaman tumee jira. Heerri mootummaa RDFI kwt 80(4) manni murtii olaanaa naannoo aangoo dhimmoota naannoorratti qabutti ida'ee aangoo manni murtii Federaalaa sadarkaa tokkoffaa qabu akka qabaatu ni ibsa. Bu'uura kanaatiin dhimmootni yakkaa labsii bunaa lakk 602/2000 irratti hundaa'anii dhiyaatan mana murtii olaanaa Oromiyaatti malee mana murtii aanaatti keessummeeffamuu hin qabu jechuun ogeessotni amanan baay'ee dha.

Gama biraatiin, Heerri mootummaa FDRI aangoo manneen murtii Federaalaa tarreessee hin jiru. Aangoon mana murtii Federaalaa labsii manneen murtii Federaalaa lakk 25/88 kwt 3, 4, 5, 6, fi 7 adda bahee seeraan tumamee jira. Labsichi kwt 4 jalatti dhimmoota yakkaa aangoo manneen murtii fedeeraalaa ta'an adda baasee tarreessee kan jiru yoo ta'u yakkoota qulqullinaa fi daldala meeshaalee daldalaa irratti raawwataman garuu tarree sana keessatti hin hammachiifne. Kanaafuu gochi yakkaa qulqullinaa fi daldala bunaarratti raawwatamu aangoo mana murtii federaalaa miti jechuun ni danda'ama. Gochi yakkaa kun aangoo mana murtii federaalaa waan hin taaneef, mana murtii sadarkaa tokkoffaa federaalaatti dhimmichi ilaalama waan jedhame qofaaf bu'uura Heeera Mootummaa kwt 80 (4)tti dhimmi kun Oromiyaa

[107] Manni Marii ministeerotaa meeshaaleebu'uuraa kan akka sukkaaraa fi zayitaa irratti to'annoo gatii fi dhiyeessa isaanii Mudde 28 bara 2003 murteessuun uummataaf ifa taasiseera. Guyyaa caqasame kanaa asi daldalli meeshaalee kanneeni seerota daldalaa cinatti bu'uura beeksisa kanaan gaggeeffamaa jiru. Yaada kana irratti hubannoo gahaa argachuuf qajeelfama sirna raabsaa meeshaaleebu'uuraa Biiroon Daldalaa fi Misooma Gabaa Oromiyaa baase ilaalaa

keessatti mana murtii olaanaatti kan ilaalamu hin ta'u. Bu'uura hiikkoo seeraa kanaatiin labsiin sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa Oromiyaa lakk 160/2002 osoo hin ba'inillee manneen murtii aanolee tokko tokko gocha yakkaa qulqullinaa fi daldala bunaarratti raawwate simatanii bu'uura labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa Federaalaa lakk 602/2000 keessummeessaa turaniiru.

Oromiyaarratti raawwatiinsa qabaachuun labsii kanaa ragga'ee osoo jiruu Caffeen Oromiyaa labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa lakk 160/2002 baasuun labsiileen lama dhimma tokkorratti wal-faana raawwatiinsa akka qabaatan taasiseera. Labsiin boodarra bahe kun aangoo dhimma yakkaa daldalaa fi qulqullina bunaa wajjiin wal-qabatu ilaalchisee manneen murtii Oromiyaa sadarkaa sadarkaan jiran keessuummeessuuf aangoo akka qaban kwt 24 jalatti tumee jira. Tumaan keewwata kanaa iftoomina gahaa waan hin qabneef kallattii adda addaatiin yerootti hiikamu ni mul'ata. Hiikkoon tokko keewwatni kun haala tumaa labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa Federaalaa kwt 16tti (haala ibsa tokkoffaa armaan olii) manni murtii sadarkaa godinaa fi waliigala irra jiran dhimmicha ilaaluuf aangoo qabu kan jedhuu fi manni murtii aanaa aangoo hin qabu kan jedhuu dha. Hiikkoon biroon ammoo bu'uura labsii manneen murtii Oromiyaa irra deebi'anii hundeessuuf bahe lakk 141/2000 irratti hundaa'uun manni murtii aanaa, manni murtii godinaa fi manni murtii waliigala oromiyaa aangoo kan qabaatan ta'uu akeeka. Labsiin sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa Oromiyaa erga labsamee boodallee gochi to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaarratti raawwatu bakka tokko tokkootti mana murtii aanaatti yoo dhiyaatu bakka birootti ammoo mana murtii olaanaatti dhiyaachaa tureera.

Gama biraan, labsiileen lamaan kanneen dhimma aangoo mana murtiirratti ejjennoo garagaraa qabu jechuun falmiiwwan labsii bunaa federaalaarratti hundaa'anii dhiyaatan mana murtii olaanaa eegaluu qabu, kanneen labsii bunaa oromiyaarratti hundaa'anii dhiyaatan ammoo mana murtii aanaatii eegaluu qabu yaadni jedhu ogeessota seeraa biratti bal'inaan calaqqisa. Dhimmootni manneen murtiin keessummeeffamanii jiran tokko tokkos yaadni kun qabatamaan hojiitti kan jijjiirame ta'uu agarsiisu:

Dhimma 16ffaa

> Falmii A/Alangaa fi Meerii W/Yohaanis gidduu ture irratti, himatamaan 2ffaa abbaa konkolaataa buna kuntaala 58 seeraa ala fe'ee utuu deemuu qabamee waan ta'eef labsii

bunaa kwt 15(6) jalatti mana murtii olaanaatti himatni dhiyaate. [108] Manni murtichaas dhimma kana sadarkaa tokkoffaan ilaalee murtii itti kenneera. Manni murtii godina Arsii falmii A/Alangaa fi Muhamad Sule[109] faa, gidduutti gaggeeffamaa ture haaluma kanaan ilaalee murtii itti kenneera.

Dhimma 17ffaa

Gama biraan, abbaan alangaa himata Kariim Seefuu irratti dhiyeessarratti[110] himatamaan buna qishira kuntaala 110 konkolaataa abbaasaa fi inni bakka bu'ummaa guutuu fudhatee jiruun haayyama darbiinsaa osoo hin qabaatinii fi haala qulqullina isaa miidhuu danda'uun buna keeshaa xaa'ootti fe'ee osoo socho'aa jiruu waan qabameef labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 23(6) mana murtii aanaa Gimbiitti himatameera; manni murtichaas dhimmicha ilaalee keessummeesseera. Falmiin abbaa alangaa fi himatamaa Yirgaalam Kidaanee gidduu ture haaluma wal-fakkaatuun mana murtii aanatti keessummeeffamee murtii argateera.[111]

Armaan olitti akka ibsame, dhimmootni mana murtii sadarkaa tokkoffaa Federaalaatti ilaalaman hundi naannoleetti mana murtii olaanaatti ilaalamu jechuu miti. Fakkeenyaaf, dhimmi aangoo mana murtii sadarkaa tokkoffaa Federaalaa qofatu naannootti yeroo gadi bu'u mana murtii olaanaa naannootiin keessummaa'a. Hima biraan, dhimmootni aangoo mana murtii sadarkaa tokkoffaa Federaalaa hin taane dirqama mana murtii olaanaa naannoleetiin ilaalamuu qabu jechuu miti. Dhimmoota aangoo manneen murtii Federaalaa kan hin taane, naannoleen seera mataa isaanii baafachuun mana murtii kamitti dhiyaachuu akka qabu adda baasuu danda'u. Haaluma kanaan, yakki to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaarratti Naannoo Oromiyaa keessatti raawwatu bu'uura labsii manneen murtii irra deebi'iin hundeessuuf bahe lakk 141tiin ilaalamee manni murtii itti dhiyaatu adda kan bahu ta'a jechuu dha. Bu'uuruma kanaan, yakkootni sirna to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaarratti raawwatan hundi isaanii waggaa kudhanii gadi

[108] A/Alangaa Vs Meerii W/Yohaanis No 3, M/Murtii Ol'aanaa Godina Wallagga Lixaa, lakkoofsa galmee 16360
[109] A/Alangaa vs. Muhamad Sule faa, Mana Murtii O'aanaa Godina Arsii, gamee lakk 40087
[110] Abbaa alangaa vs. Kariim Seefuu, waajjira haqaa aanaa gimbii galmee lakk 11577, galmee lakk poolisii 09/2008
[111] Abbaa alangaa vs. Yirgaalam kidaanee, Mana Murtii Aanaa Maannaa, galmee lakk 10688

adabsiisu.[112] Dhimmootni kanneen bu'uura labsii 141/2000 kwt 27(2) fi 28(1a) mana murtii aanaa Oromiyaatti kan keessuma'anii dha.

3.1.3. Baala Sammuu Adoochu (Hashiishii) Naannessuu

Dhimmi hashiishii naannessuu yeroo abbaa alangaa naannoon qulqullaa'u mana murtii waliigalaatti dhiyaataa jira. Dhimmi kun yeroo abbaa alangaa gumuruukaan qulqullaa'u ammo mana murtii olaanaatti osoo dhiyaatuu mul'ata. Labsiin aangoo manneen murtii Federaalaa murteessuuf bahe labsiin 25/88 kwt 4(10) yakki baala sammuu adoochu dhimma mana murtii federaalaa akka ta'e tumeera. Labsichi kwt 12(1) jalatti dhimmi baala sammuu adoochu sadarkaa jal-qabaatti mana murtii olaanaa federaalaatti kan dhiyaatu akka ta'e tumee jira. Bu'uura Heera Mootummaa FDRI kwt 80(4)tiin falmiin yakka baala sammuu adoochuu naannessuu abbaa alangaa naannootiin yeroo keessummaa'u mana murtii waliigalaa Naannootti kan dhiyaatu ta'a jechuu dha. Haalu kanaan, Abbootiin Alangaa Oromiyaa namoota gocha baala sammuu namaa adoochu seera yakkaa idilee kwt 525 jalatti mana murtii Waliigala Oromiyaatti dhiyeessaa jiru.

Gama biraan, abbaan alangaa gumuruukaa bu'uura labsii 859/2007 kwt 2(30) meeshaalee galchuu, baasuu ykn naannessuun seera biyya keenyaa fi idil-addunyaan dhorkaman himachuuf aangeffameera. Hashiishii biyya keessatti galchuu, baasuu fi naannessuun waliigaltee idil-addunyaa qorichoota sammuu adoochan 1961 jalatti dorkameera.[113] Waliigaltee kana biyyi keenya mirkaneessitee jirti. Dabalataanis seera yakkaan dhorkameera. Labsicha kwt 168(1) jalatti meeshaalee dhorkaman galchuu, baasuu, fi galchuu fi baasuu yaaluun yakkoota kontirobaandii keessaa isa tokkoo dha. Yakkootni kontirobaandii ammoo bu'uura labsii 25/88 kwt 4(4) fi 14tti dhimmoota aangoo mana murtii federaalaa yoo ta'an dhimmoota akkanaa kan keessummeessu mana murtii sadarkaa tokkoffaa federaalaati. Aangoon kun gara naannootti yoo dhufu mana murtii olaanaa naannotti keessummeeffama. Bu'uuruma kanaan abbootiin alangaa gumuruukaa Naannoo Oromiyaatti mana murtii olaatti dhiyeessaa jiru. Fakkeenyaaf, abbaa alangaa gumuruukaa fi Asfawuu Beenyaa N-3 gidduutti galmee lakk 11333 Mana Murtii Olaanaa Godina Booranaa fi kan biroo ilaaluun ni danda'ama.

[112] Labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaa Oromiyaa lakk 160/2002 kwt 23 (1-8) fi labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaa Federaalaa lakk 602/2000 kwt 15 (1-8) ilaalaa

[113] Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the 1972 protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs 1961

3.2. Aangoo Qaamolee Raawwachiiftuu fi Mana Murtii Idilee

Gochoota daldala seeraa alaa to'achuu keessatti dhimmi akka ijootti ilaalamu tokko aangoo qaamolee raawwachiiftuu fi mana murtii idilee addda baasuudha. Aangoo qaamolee raawwachiiftuu ilaalchisee qaamoleen murtii akka kennaniif aangeffaman hedduu dha. Akka waliigalaatti aangoon isaanis meeshaalee qabaman irratti murtii kennuudha. Seera qabeessummaa meeshaalee daldalaa qabaman irratti murtii akka kennaniif kan aangeffaman qaamolee raawwachiiftuu sadarkaa waajjiraa fi koreetti hundeeffananii jiraanii dha. Fakkeenyaaf, Biiroo Qonna Oromiyaa seera qabeessummaa saliixaa fi boloqqee qabamee akkasumas seera qabeessummaa buna qabameerratti murtii akka kennuuf Dambii 178/2002 kwt 2(9) fi 23(1) akkasumas seera qabeessummaa buna qabameerratti murtii akka kennu labsii bunaa Oromiyaa kwt 2(1) fi Dambii bunaa Federaalaa kwt 22(2) aangeffamee jira. Biiroo Dalalaa fi Misooma Gabaa Oromiyaa seera qabeessummaa meeshaalee daldalaa bu'uuraa qabaman irratti murtii akka kennuuf labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 kwt 2(15) fi kwt 23 jalatti aangeffameera.

Aangoon waajjiraalee olitti eeramaniif kenname akkuma jirutti ta'ee qaamoleen adda addaa walitti dhufanii bakka tokkotti dhimmoota olitti eeramaniirratti murtii akka kennan ta'ee jira. Haaluma kanaan, meeshaalee daldalaa bu'uuraa ta'an ilaalchise hordoffii fi to'annoo akka taasisuu fi gochoota eegumsa mirga fayyadamtootaa sarban irratti murtii akka kennuuf Koreen Gabaa Tasgabbeessituu sadarkaa biiroo, godinaa fi aanaatti hundeeffameera.[114] Bifuma wal-fakkaatuun waajjiraaleen mootummaa qaama raawaachiiftuu ta'an 15 bakka tokkotti walitti qabamanii koree deeggarsa misooma oomishaalee eksipoortii ta'anii hundeeffamuun oomishaalee madda sharafa biyya alaa ta'an yeroo qabaman seera qabeessummaa isaanii waliin akka murteessaniif ijaaramaniiru.[115]

Manneen murtii idilee ammoo seera qabeessummaa meeshaalee daldalaa qabaman irratti murtaa'an ol'iyyannoon ilaaluuf aangeffamaniiru.[116] Hima biraan, akka himannaa jalqabaatti meeshaaleen daldalaa qabaman seera qabeessa moo seera qabeessa miti jedhee murteessuun meeshichi abbaaf haa deebi'u ykn haa dhaalamu jechuuf manni murtii idilee aangoo seeran

[114] Qajeelfama sirna raabsaa meeshaalee bu'uuraa lakk 1/2004 kwt 11(1g)
[115] Qajeelfama koree deeggarsa misoomma oomishaalee eksipoortii naannoo oromiyaa, waxabajjii 2006, lakk 2 fi 3 wal-bira qabuun dubbisaa
[116] Fakkeenyaaf, dambii gabaa saliixii fi boloqqee adii lakk 178/2002 kwt 23(3), dambii to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunaa lakk 161/2001 , kwt 22(3)

kennameef hin qabu jechuu dha. Gocha daldala seeraan alaan wal-qabatee murtii sivilii murteeffamurratti manni murtii idilee murticha ol'iyyannoon ilaaluu malee dhimmicha jalqabaa kaasee ilaaluuf aangoo hin qabu. Oliyyannoo kanas yeroo baay'ee kan ilaalu mana murtii olaanaa dha. [117] Mana murtii idileetiif aangoon kenname gochi raawwatame yakka moo miti jedhee murteessuu fi adabbii kennuu dha.[118] Haa ta'u malee, manneen murtii Oromiyaa tumaalee seera daldalaa kana yoo cabsan mul'atu. Akka fakkeenyaatti, murtii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 18ffaa

> Falmii hariiroo Isheetuu Kabbadaa fi Waajjira Daldalaa fi Misooma Gabaa Aanaa Gimbichuu N-2 gidduutti Mana Murtii Ol'aanaa Godina Addaa Adaaamaatti taasifameen,[119] himataan boloqqee kuntaala 100 osoo geejibsiisaa jiruu himatamtootni seeraan alaa na jaala qabanii gurguran waan ta'eef gatiisaa akka naaf kaffalan jedhee himate. Himatamtootni akka deebii kennanitti himataan ragaa hayyama darbiinsaa fi hayyama hojii daldalaa osoo hin qabaatiin boloqqee seeraa ala geejjibsiisaa osoo jiruu waan qabameef daldala seeraan alaa raawwateera jedhan. Manni murtii akka xinxaletti, bu'uura dambii gabaa saliixii fi boloqqee adii lakk 178/2002 kwt 23(1) namni boloqqeen isaa jalaa qabame guyyoota hojii shan keessatti komii isaa qaama dhimmi ilaallatutti dhiyeeffachuu akka qabu tuma; himatamtootni ammoo guyyoota hojii lama qofa eeguun boloqqicha gurguruun isaanii seeraa ala waan ta'eef boloqqeen qabame akka deebi'uu ykn tilmaamni isaa akka kanfalamu murteesse. Manni murtii waliigala Oromiyaa dhadachi bahaas murtii kana cimsee murteessee jira.[120]

---

[117] Dambii saliixaa fi boloqqee fi kwt 23(3), dambii bunaa, kwt 22(3) ilaalaa. Labasii fi dambiin beeyiladaa lakk 819/2006 kwt 16(8) fi 17 akka akeekanitti namni meeshaan daldalaa isaa jalaa qabame murtii biiroo daldalaa fi misooma gabaa ykn koree deeggarsa misoomaa oomishaalee eksipoortii irratti ol'iyyaanoo mana murtiitti fudhachuura hanga dhimmichi yakkaan himatamee murtii argatutti eegachuutu irraa eegama.

[118] Akka fakkeenyaatti agarsiisuuf, labsiin sirna to'annoo qulqullinaa fi gabaa buna oromiyaa kwt 24 gocha yakkaa daldalaa fi qulqullina bunaarratti raawwatu himata sadarkaa jalqabaarraa kaasee ilaaluu kan danda'u mana murtii idlee akka ta'etti akeekee jira.

[119] Isheetuu Kabbadda vs. Waajjira daldalaa misooma gabaa aanaa gimbichuu faa N 2, mana murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaa, galmee 151226

Tumaalee dambii gabaa saliixaa fi boloqqee adii, armaan olitti akka xiinxalle, qaamni to'annoo gocha daldala seeraan alaa raawwatu meeshaa daldalaa kana seeraa ala jedhee yoo qabe, abbaan qabeenyichaa ammoo seera qabeessa jedhee kan amanu taanaan komii isaa koree deeggarsa misooma oomishaalee eksipoortii godinaa ykn aanaatti dhiyeeffata. Koreen ejjennoo to'ataa kan cimse yoo ta'e murticharratti ol'iyyannoo fudhata malee himata siviilii hundeessuu hin qabu. Hima biraan, manni murtii dhimma kana fuudhee keessummeessuuf aangoo hin qabu jechuu dha. Tumaalee seeraa kana hubachuun manneen murtii dogoggora gama kanaan qaban sirreeffachaa kan deemanillee ni jiru. Fakkeenyaaf, murtii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 19ffaa

> Jal-murtii Manni Murtii Olaanaa Godian Wallagga Bahaa kenne tokkorratti[121] himataan buna kuntaala 50 fe'ee osoon deemaa jiru poolisootni waajjira himatamaa qabanii waan naaf deebisuu didaniif bunicha yookaan tilmaama gatii isaatii akka naaf deebisan jechuun himateera. Himatamaan manni murtii dhimma kana dhagahuuf aangoo hin qabu jedhee mormii yoo dhiyeessu manni murtii mormicha kufaa taasise. Taaksi foorsiin Aanaa Guutoo Giddaa falmicha gidduu seenuun manni murtii idilee dhimma kana sandarkaa oliyyannootti malee jal-qabumaa kaasee ilaaluuf aangoo hin qabu jechuun irra deebi'ee falmeera. Haaluma kanan manni murtii jal-murtii duraan kenne haquun bu'uura dambii 161/2001 kwt 22 (3)tti manni murtii idilee dhimma kana sadarkaa duratti ilaaluuf aangoo hin qabu jechuun falmii dhiyaate kufaa godhee jira.

Bu'uura qajeelfama deeggarsa misoomaa oomishaalee eksipoortii waxabajjii 2006tti akkasumas labsiilee bunaa, saliixaa fi boloqqee, beeyiladaa, fi oomishaalee filatamoo biroo ilaalchisee seera qabeessummaa meeshaalee daldalaa, seeraa ala jedhamanii qabanii kan murteessu koree deeggarsa misooma oomishaalee eksipoortii sadarkaa adda addaatti jiranii dha. Manni murtii ammoo seera qabeessummaa dhimmichaa gama falmii yakkaa gaggeeffamuun mirkaneessuun gochaan raawwatame seeraa ala yoo ta'e meeshaan qabames haa dhaalamu jedhee murteessuu danda'a. Haa ta'u malee, yeroo tokko tokko dhimma tokkorratti murtii koreen kennuu fi manni murtii kennu kan wal-faallessan ta'anii argamu:

Dhimma 20ffaa

[121] Mahaammad musaa vs. waajjira poolisii aanaa guutoo giddaa, mana murtii olaanaa godina wallagga bahaa, galmee lakk 35957

> Falmii Abbaa Alangaa Aanaa Gimbii vs. Tufaa Ayyalaa gidduu turerratti himatamaan zayitii nyaataa Magaalaa Naqamtee seeraa ala fe'ee Gimbii gara Calliyatti osoo socho'aa jiru waan qabameef labsii lakk 813/2006 kwt 43(4) jalatti himatameera. Himatamaan jecha amantaa fi waakkii isaa bu'uura s/d/f/y kwt 35 kan kennee fi ragaan abbaa alangaa irratti waan mirkaneesseef manni murtii aanaa hidhaa waggaa sadii fi qarshii 1000 adabeera.[122] Koreen gabaa tasgabbeessituu magaalaa Gimbii ammoo gocha himatamaan raawwate seeraa ala miti jedhe murteesse. Manni murtii Olaanaa Godinichaa gama isaatiin manni murtii idilee aangoo hin qabu jechuun murtii jalaa diigee himatamaa bilisa gaggeesseera.[123]

Armaan olitti akka ilaalle manni murtii idilee dhima sukkaaraa fi zayitaa seeraa ala geejjibamaa jiru simatee ilaaluun murtii kennuu danda'a. Dhimma yakkaa qulqulleessee murtii kennuu kan danda'u ammo mana murtii idilee qofa. Kanaafuu, meeshaalee daldalaa bu'uuraa ykn meeshaalee daldalaa al-ergii ta'an koreen gabaa tasgabbeessituu yookaan koreen deeggarsa misooma gabaa meeshaan qabame seeraa ala miti jedhee kan murteesse yoo ta'ellee manni murtii himata yakkaa isaaf dhiyaate seera jirurratti hundaa'uun gochichi yakka ta'uu yookaan yakka ta'uu dhabuu isaarratti murtii kennuu ni danda'a. Gochi raawwatame jedhame yakka miti jedhe manni murtii kan murteessu yoo ta'e murtiileen qaama raawwachiiftuu fi mana murtii wal-simaniiru waan ta'eef rakkoon hin jiru. Gochi raawwatame yakka jedhamee kan murtaa'u yoo ta'e meeshaan daldalaa gochi seeraa alaa irratti raawwatame yeroo baay'ee murtiima sanaan akka dhaalamu ta'a.[124] Hima biraan, gochi raawwatame yakka ta'ee yoo argame meeshaa daldalaa gochi seeraa alaa irratti raawwatame (ciraan qabame) waan dhaalamuuf murtii manni murtii kenne al-kallattiin murtii koree gabaa tasgabbeessituu yookaan koree misooma deeggarsa eksipoortii ni diiga jechuu dha. Haa ta'u malee, wal-simuu dhabuun murtiilee qaamolee kanneenii hojiirra oolmaa guutummaa seerota sanaatii irratti dhiibbaa mataa isaatii ni qabaata jechuun ni danda'ama.

[122] Abbaa alangaa vs. Tufaa Ayyalaa, mana murtii aanaa gimbii, galmee lakkofsa 11670
[123] Afgaaffii obbo Waaqgaarii Sanbataa Gammadaa, abbaa adeemsa hojii qorannoo yakkaa fi murtii haqaa kennisiisuu, af-gaaffii gaafa 9, 2008
[124] Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa lakk 813/2006 kwt 43(4), labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa Oromiyaa lakk 160/2002 kwt 23 (4), fi kkf

3.3. Murtii Atattamaa Kennuu: Mirga wabii eeguu keessatti xiyyeeffannoo barbaachisaa ta'e kennuu dhabuu

Dhimmootni daldala seeraa alaa gara mana murtii dhufan akkuma dhimmoota biroo haqa kan barbaadan waan ta'eef, yerootti murtii argachuu qabu. Haala addaan, dhimmootni daldala seeraan alaa mana murtiitti dhiyaatan dhimmoota atattamaan murtii argachuu qaban keessaa isaan ijoo dha.[125] Itti dabalees, dhimmootni kanneen dhimma sharafa alaa argamsiisuu,[126] qabeenya jiru qixa bu'a-qabeessa ta'een hojiirra oolchuu, misooma industirii babal'isuu, meeshaalee fi tajaajiloota fayyaa uummataa miidhuu danda'an irraa baraaruu, fi galii mootummaa guddisuu wajjiin kallattiin walitti hidhata guddaa kan qaban sababa ta'aniif xiyyeeffannoo addaan yeroo gabaabaa keessatti furmaata argachuu qabu.[127] Keessumaa gufuuwwan sharafa ala xiqqeessan kamiyyuu (gochi daldala seeraan alaa) irratti haala qulqullinaa fi saffina qabuun hojjechuun baay'ee barbaachisaa dha.[128]

Haalli saffina keessummeessa dhimmoota gocha daldala seeraa alaa mana murtii, sadarkaa barbaadamuu gadi akka ta'u sababoota taasisan ogeessotni qaamolee haqaa fi dhimmootni mana murtii keessatti keessummeeffaman ni eeru.[129] Isaanis, murtii atattamaa kennuun rakkoo jiru dhabamsiisuurra sababa mirga wabiin shakkamaa gad-lakkisuun adeemsi falmii dafee furmaata akka hin arganne gochuu, sababoota adda addaa uumanii galmee beellamuu fi ragaa deddeebisuun sababoota gurguddoo eeramanii dha. Sababoota kanneen keessaa himatamaa mirga wabiitiin baasuun rakkoo guddaa galmeen gocha daldala seeraan alaa wajjiin wal-qabatanii mana murtiitti dhiyaatan atattamaan murtii akka hin arganne akkasumas rarra'anii akka hafan tasisaa jiruu dha. Haaluma kanaan ijoo kana akka armaan gadiitti adda baafnee ilaalla:

Dhimma 21ffaa

---

[125] Qajeelfama koree deeggarsa misooma oomishaalee eksipoortii naannoo ormiyaa, waxabajjii 2006, lakk 6.1.4

[126] Mootummaan dhimmoota GTP II keessatti xiyyeeffannoo guddaa kenneef keessaa tokkoo qulqullinaa fi baay'ina meeshaalee al-ergii dabaluun galii sharafa alaarraa argamu waggaatti gara doolaara biliyoona 16tti ol guddisuu dha. Haalotni qulqullinaa fi baay'ina meeshaalee al-ergii miidhan baay'een isaanii gochoota seerota sirna to'annoo daldala cabsanii cabsanii wajjiin kan wal-qabatanii dha. (Muluken Yewondwossen, high expectations set for GTP II, Capital Gazette, Monday, 06 July 2015)

[127] Qajeelfama koree deeggarsa misooma oomishaalee eksipoortii naannoo ormiyaa, waxabajjii 2006, seensa

[128] Ethiopia: curbing the foreign trade barriers, the Ethiopian herald, 20 March 2016

[129] Habtaamuu Bultii fi Abdusalaam Aabbee, daldala seeraan alaa to'achuu: rakkoowwan seeraa fi hoj-maata qaamolee haqaa oromiyaa keessatti mul'atu, (Qorannoo bara 2008,ILQSo) fuula 73

> Aanaa Kofalee keessatti namni tokko zayita nyaataa seeraa ala fe'ee osoo socho'uu qabamee himatame. Himatamaan dhiyaatee mana murtiitti yakkicha raawwachuusaa amane. Yaada amantaa kanarraa ka'uun abbaan alangaa murtiin balleessummaa fi adabbii akka kennamu gaafate. Manni murtii garuu beellamaa kennuun mirga wabii eeguun himatamaa baase. Himatamaan haala waadaa seeneen deebi'uu waan dideef galmeen yeroo booda cufame.[130]

Dhimma olii kana keessatti shakkamaan harkaa harkatti waan qabamee fi ragaan barbaachisaa ta'an hundi dhiyaatanii waan jiraniif beeyilama dheeraa kennuun osoo hin barbaachisiin manni murtii dhimmicharratti murtii kennuu ni danda'a ture.

Dhimootni daldala seeraa alaa akka harkifatan sababoota taasisan keessaa tokko mirga wabii eeguu wajjiin kan wal-qabatuudha. Falmiileen mana murtiitti dhiyaatan akka ibsanitti, keewwatni shakamtootni gocha daldala seeraan alaa jalatti himataman baay'een isaanii mirga wabii kan dhorkachiisu miti. Rakkinni jiru gochi daldala seeraan alaa dhimma xiyyeeffannoo barbaaduu fi maallaqa qabu waan ta'eef, gocha adabbii cimaa hordofsiisu yoo ta'u gama biraan ammoo namootni gocha daldala seeraan alaa keessatti hirmaatan maallaqa waan qabaniif qarshii wabiif qabsiisan deeffachuu irratti hin xiyyeeffatan. Itti dabalees, namootni gocha kanaan shakkaman baay'een bakkaa bakkatti deemanii kan hojjetan waan ta'eef bu'uura waadaa wabummaa seenaniin argamuun isaanii shakkisiisaa dha.[131] Kanaaf, murtii kennuuf ragaaleen barbaachisan hundi kan guutan yoo ta'e murtii kennuu, wabii gahaa waamsisuu yookaan bu'uura s/s/f/y kwt 67 mirga wabii dhorkuun dhimma dhiyaatetti murtii kennuun barbaachisaa dha. Haa ta'u malee, bu'uura seera kanaatiin dhimmoota dhiyaatan keessummeessuurratti hanqinni jiru guddaadha. Yaadota kanneen akka armaan gadiitti haa ilaallu:

Manni murtii nama qabame tokko wabii waamsisee gad-lakkisuuf, gochi raawwatame mirga wabii kan hin daangessine ta'uu qulqullessutti dabalee namni sun yeroo barbaadamutti akka dhiyaatu kan taasisu wabii gahaa dhiyeessuu isaa mirkaneeffachuu qaba.[132] Hangi wabii qabsiifamu gahaa yookaan gahaa ta'uu dhabuusaa mirkaneessuuf cimina yakka raawwaatame jedhamee, qabeenya himatamaan qabu, fi mana murtiitti dhiyaachuu danda'uu himatamaa

[130] Obbo Amiin Aadam, I/Gaafatama waajjira haqaa godina Arsii lixaa, 18/05/08 taasifame
[131] Habtaamuu fi Abdusalaam, fuula 75
[132] Seera deemsa falmii yakkaa Itoophiyaa, kwt 63(2)

manni murtii madaaluu qaba.[133] Hima biraan, maallaqni qabsiifamu yookaan hangi maallaqa wabummaa ibsamu himatamaan yeroo barbaadamutti akka dhiyaatu wabii isa taasisuu danda'u ta'uu qaba. Haa ta'u malee, hoj-maatni mana murtii tokko tokko akka agarsiisutti haalaa fi amala namoota gocha daldala seeraa alaa keessatti hirmaatan giddu-galeessa godhachuun wabii gahaa waamsisuu dhabuurraa kan ka'e, namootni gocha daldala seeraa alaatiin himatamanii wabiin bahan deebi'anii guyyaa beellamaatti akka hin dhufne taasisaa jira.[134] Akka fakkeenyaatti dhimmaa armaan gadii ilaalu:

Dhimma 22ffaa

> Magaalaa Arsii Nageellee keessatti abbaan konkolaataa FSR tokko sukkaara kuuntala 100 konkolaa FSR isaatiin seeraa ala geejjibaa osoo jiruu sukkaarichi, konkolaataa fi himatmaan qabamanii galmeen qulqulla'aa osoo jiruu (yeroo beellaman jiruu) manni murtii waabii qarshii kuma shaniin gad-lakkise. [135]

Dhimmi armaan olitti caqasamerratti, shakkamaan abbaa konkolaataa FSR shukkaaraa kuntaala 100 fe'ee osoo deemuu qabamee fi konkolaachisaa konkolaataa sanaati. Kanaaf labsii sirna dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtootaa labsii lakk 813/2006 kwt 43(5) jalatti himatame.[136] Keewwatni kun adabbii maallaqaa qarshii 10,000 hanga 50,000 adabsiisa. Itti dabalees, konkolaatichi kan dhaalamu ta'a. Qarshiin kumni shan namni kun guyyaa beellamaatti akka dhiyaatu gochuuf wabii gahaa ni ta'a jechuun hin danda'amu. Haaluma kanaan, himatamaan kun waan hin dhiyaanneef galmeen yeroo shan erga beellamamee booda yeroof akka cufamu ta'eera.[137] Bifuma walfakkaatuun, namootni gocha daldala seeraan alaa raawwataniiru jedhamanii himataman wabii gahaa akka qabsiisan waan hin taaneef wabiin gad-lakkifamanii mana murtiitti ofiin osoo hin dhiyaatiin akkasumas poolisiin osoo hin qabamiin hafuun galmeen isaanii cufamaa kan jiru hedduu dha.[138]

---

[133] Seera adeemssa falmii yakkaa itoophiyaa, kwt 69(2a, b fi c)

[134] Habtaamuu fi Abdusalaam 75

[135] Iyyataan Waajjira poolisii aanaa arsii naggallee vs. Waamamtootni Tasfaalama G/Mikaa'el, mana murtii aanaa Arsii Nagallee, galmee lakk 26784, gaafa 06-4-2007

[136] Abbaa alangaa aanaa waajjira haqaa aanaa arsii nagallee vs Tasfalam G/Mikaa'el, galmee lakk abbaa alngaa 02225

[137] Abbaa alangaa vs. Tasfaalam G/Mikaa'el, mana murtii aanaa Nagallee, galmee lakk 27876

[138] Fakkeenyaaf mana murtii aanaa sabbataa keessatti falmii A/Alangaa fi Ibraahim Alii Yimar (galmee lakk 49377) fi falmii abbaa alangaa fi Ansaar Shukur (49333) gidduutti gaggeeffameraatti shakkamtootni labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga shammatootaa lakk 813/2006 kwt 43(5 fi 6) jalatti kan himataman yoo ta'u

Manni murtii wabiin bahuu nama qabame tokko ilaalchisee murtii yoo kennu gochi raawwatame mirga wabii kan hin dhorkisiifne ta'uu qulqulleessuu cinatti waadaa wabummaa seene kan guutu, yakka biroo kan hin raawwanee fi ragaa kan hin balleessine ta'uu shakkamaa adda baafachuu qaba.[139] Hima biraatiin, namni mirga wabii gaafachaa jiru qajeelfama manni murtii itti kennu kan kabaju ta'uunsaa shakkisiisaa yoo ta'e akkasumas ragaa isarratti dhiyaachuuf jedhu ni balleessa jedhamee kan shakkamu taanaan wabii gahaallee yoo dhiyeesse manni murtii mirga wabii isaatii hin kabachiisuuf jechuu dha. Haaluma kanaan, manni murtii mirga wabii nama gocha yakka daldala seeraa alaatiin himatamee dhiyaatu akka kabajamu murteessuu isaatiin dura tumaalee s/d/f/y kwt 67 tarreessuu hunda yaada keessa galchuu qaba.

Galmeewwan gochi daldala seeraa irratti himatamanii fi mirgi wabii himatamaa irratti eegaman, kanneen harka keenya jiran, yeroo mirga wabii himatamaa eegu manni murtii ulaagaalee s/d/f/y kwt 67 tarreessee jiru yaada keessa galchuun yoo murteessu hin argamu. Rakkoo himatamaan wabiin bahee deebi'uu dhabu furuuf jecha manneen murtii tokko tokko wabii gahaadha jedhanii yaadan bu'uura s/d/f/y kwt 63(3)tiin himatamaan akka qabsiisu qofa taasisaa jiru. Maallaqa wabummaan qabamu olkaasuu qofti ammoo rakkoo jiru furaa hin jiru jechuun ni danda'ama.

Akka armaan olitti ibsame qarshii guddaa qabsiisanii mirga nama gocha daldala seeraa raawwatu gadi lakkisuun namootni gocha daldala seeraa alaatiin himataman jiran hedduun akka hin adabamne taasisaa jira jechuun ni danda'ama. Akka fakkeenyaatti dhimma armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 23ffaa

Falmii A/Alanga fi Naasir Awwal N-2 jiddutti taasifameen himatamtootni labsii sirna to'annoo qulqullina fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 22/2 fi 23/4 irra darbuun buna kg 1,148 seeraa ala geejjibsisan jedhamani himataman. Gocha ittin himataman waakkatani ragoonni A/Alangaa dhiyaatani yakka raawwachuu isaanii itti raganii galmee qorachuuf beellamame osoo jiruu waabii qarshii 15,000 bahan. Beellama adda addaarratti eegamanii dhiyaachuu waan didaniif galmeen yeroof cufameera.[140] Falmii abbaa alangaa

wabii gahaa sababa hin qabsiifneef guyyaa beellamaatti deebu'uu hin dandeenya, poolisiinis barbaadee dhabeera waan jedheef galmeen isaanii yeroof cufamee jira.

[139] Seera deemsa falmii yakkaa itoophiyaa kwt 67

[140] Dhimma mana murtii aanaa Goobbaa lakk galmee MM 17668 A/Alanga aanaa Goobbaa fi Naasir Awwal hHusseen Fa'a N-2

> fi Mincuu Alamneh N-2 gidduutti Mana Murtii Aanaa Gommaatti gaggeeffame irrattis manni murtii akka dhimmichaatti hanga maallaqaa wabummaaf qabsiifamu kan ol-kaase yoo ta'ellee himatamtootni dhiyaachuu hin dandeenye, poolisiin barbaadee waan dhabeef galmee isaanii yeroof akka cufamu ta'eera.[141]

Galmeewwan armaan olii irraa akka hubatamutti himatamtootni yeroo barbaadamanitti akka deebi'an mirkaneessuuf jecha hangi qarshii wabummaan qabsiifame guddaa dha jechuun ni danda'ama. Haa ta'u malee, guyyaa beellamaatti deebi'anii hin dhiyaanne, poolisiinis argatee hin dhiyeessine. Kanaafuu qarshii guddaa akka qabsiisan gochuu qofa osoo hin taane deebi'anii dhiyaachuu danda'uu isaanii ilaalchisee xiyyeeffannoo gahaa kennuun barbaachisaa dha. Manni murtii qarshii wabummaaf qabsiifamu ol-guddisuu qofa osoo hin taane, namni gocha daldala seeraa alaa raawwate jedhamee himatame tokko guyyaa barbaadamutti dhiyaachuu kan danda'u ta'uusaa kan hin mirkaneeeffanne yoo ta'e mirga wabii isaatii daangessuu qaba. Armaan olitti akka ibsame, namni yakka raawwate jedhamee qabame ykn himatame tokko dhimmi ittiin shakkame ykn himatame bu'uura s/d/f/y kwt 63 mirga wabii kan kabachiisuuf yoo ta'ellee haala qabatama himatamaa giddu-galeessa godhachuun barbaachisaa ta'ee yoo argame hanga mirgi wabii isaatii daangessuutti deemuun akka dandad'amu s/d/f/y kwt 67 ni hubatama.

Xiyyeeffannoo barbaachisaa ta'e osoo hin kenniin sababa mirga wabiitiin nama gocha daldala seeraan alaa raawwatu gadi lakkisuun falmii eegalame akka harkifatuu fi rarra'ee hafu taasisuutti ida'ee namni sun gocha seeraa alaa kan adeemsa kenniinsa murtii danqu yoo raawwatan ni mul'atu.[142] Fakkeenyaaf,

Dhimma 24ffaa

Falmii Abbaa alangaa fi Zarihuna Abarraa faa gidduu turerratti[143] himatamaan mooraalee 1170 seeraa ala geejibsiisa osoo jiruu qabamee labsii bosonaa lakk 72/95 kwt 13/1 fi kwt 15/1 irra darbeera jedhamee himatame. Mirga wabiitiin kan gadi lakkifame yoo ta'ellee beellama adda addaarratti dhiyaachuu waan dideef galmeen isaa yeroof cufamee ture. Yeroo dheeraa booda hojii daldala isaatii hojjechaa osoo jiruu poolisiin qabamee dhiyaateera. Galmeen socho'ee

[141] Abbaa alangaa vs. mincuu Alamneh N-2, mana Murtii Aanaa Gommaa, galmee lakk 21569
[142] Af-gaaffii obbo Geetuu Maammoo , perezidaantii mana murtii aanaa guutoo giddaa, amajjii 16, 2008 Milkii Ayyalee, Oogganaa Wajjira Haqaa Aanaa Guutoo Giddaa, Amajjii 16, 2008; Fayyisaa Dhinsaa, Oogganaa Waajjira Haqaa Aanaa Jimmaa Arjoo, amajjii 17, 2008
[143] Abbaa alangaa vs Zarihun Abarraa, mana murtii aanaa shaashmaannee, galmee lakk 51663

himatamtootni raga ittisa dhiyeefachuun himanna irratti caqafame namni wayii bilbilee konkolachisaa kanatti muka kana naa geessita jedhee kan itti kenne ta'uu ibsanii jiru. Himatamaanis raga hayyama darbiinsaa lakk gaafa guyyaa 09/08/07 lakk nagahee 54412 ta'een Naannoo Kibbaa irra barreefame dhiyaatee gama biraatiin gaafa qabamee jirus poolisiin waraqa darbiinsa narra fuudhanii jiran waan ta'eef akka naaf dhiyaatu akka naaf ajajamu jedhe gaafate. Manni murtii akka dhiyaatu ajajee waajjirri haqaa dhugummaan isaa akka nuuf qulqulla'u jedhe gaafatee chaappa poolisii waan qabuuf sadrkaa qorannoo irratti kan qulqulla'uu qabu ture waan ta'eef jechuun yaada A/Alangaa kufaa taasisuun himatamtootni ofirra ittisanii jechuun bilisaa jedhee jira[144].

3.4. Seera hoj-maata daldalaa bitan kallattii sirriin hiikuun hojiirra oolchuu

Seerota to'annoo fi qulqullina daldalaa bitan hiikanii hojiirra oolchuurratti hanqinni manneen murtii keessatti mul'atan bal'aa dha. Hanqinni kunis seera iftoomina guutuu qabu jallisuu (miciiruu) fi kanneen iftoomina gahaa hin qabnee ammoo haala kaayyoo waliigala seerichaa galmaan gahuu danda'uun hiikanii raawwachiisuu dhabuun calaqqisuu kan danda'uu dha.[145] Bu'uuruma kanaan, rakkoowwan gama kanaan jiraan bakka lamatti qoodnee ilaaluu yaalla.

Rakkoon gama kanaan jiru inni jalqabaa rakkoo tumaaleen seeraa ifa-galaa ta'an hiikanii hojiirra oolchuu dhabuu dha. Ergaa keewwatni seeraa tokko dabarsu ifaa fi guutuu yoo ta'e (hanga heera mootummaa hin fallessinetti) abbaan seeraa tumaa seerichaa akkuma jirutti raawwachiisuu qaba.[146] Akkuma beekamu seera kan jedhaman tumaalee seera labsii, dambii fi qajeelfama qaama aangoo qabuun bahee dha. Manneen murtii keenya biratti garuu yaada bu'uura seera hiikuu kana hojiirra oolchuu dhabuun tumaa seeraa ifa-galaa ta'an kallattii barbaadamuun hojiirra oolchuunrratti hanqinni jiru guddaa dha. Akka fakkeenyaatti murtiilee lamaan armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 25ffaa

[144] Dhimma mana murtii aanaa Shashamannee lakk galmee 51663 A/Alanga waajjira haqaa aanaa Shashamannee fi Zarihuun Abarra

[145] Habtamu fi Abdusalaam, fuula 81

[146] Johnstone, Quintin, "An Evaluation of the Rules of Statutory Interpretation" (1954). Faculty Scholarship Series. Paper 1908, fuula 8; (http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1908)

> Falmii Abbaa Alangaa Galiiwwanii fi Gumuruukaa Itoophiyaa Dame Kibba Lixaa, fi himatamtoota Baaroon Biiznes Waldaa Dhuunfaa i/g/m N-4 gidduu turerratti[147], himatamaan hojii daldala tajaajila hoteelaa kennuuf hayyama hojii daldalaa baafachuu fi kaffalaa taaksii dabalataa ta'uun bara 2002tti hojiitti gale. Haa ta'u malee, hojjettoota waajjira himataa namoota lamatti tajaajila kenna ciisichaa (siree) qarshii 294tti gurguruun nagahee kaffaltii taaksii dabalataa waan hin laatneef labsii taaksii dabalataa labsii lakk 285/94 kwt 56(1) fi labsii taaksii dabalataa fooyyessuuf bahe labsii lakk 609/2001 kwt 22(1) irra darbuun himatameera. Hojjetootni waajjira himataa akka ragaatti dhiyaataani ragaa bahaniiru: tajaajila kenna ciisichaa argachuuf qarshii kaffaluun furtuu kutaa ciisichaa argatanii kuticha keessa yeroo muraasaaf boqotanii akka bahan ibsaniiru. Manni murtichaas akka xinxala taasisetti, labsiilee lakk 285/94 kwt 22(1) fi labsii lakk 609/2001 kwt 2(10) jalatti namni nagahee taaksii dabalataa kennuu qabu tokko *akkuma namni meeshaa ykn tajaajila bituuf waliigale tokko bitatee fudhateen nagahyichi muramee kennamuu* qaba jedha. Haa ta'u malee, *tajaajilli kenna ciisicha siree kennameera kan jedhamu namni tajaajjilchi barbaade siree qabatee- fudhachuun waan kuticha keessa seeneef tajaajilicha argateera jechuun hin danda'amu* jechuun bu'uura s/d/f/y kwt 141 himaticha kufaa godheera.

Tumaa seerichaa irraa akka hubatamutti, namni taaksii dabalataa kaffaluuf galmaa'ee jiru tokko yerooma meeshaa ykn tajaajila gurguretti nagahee galii dabalataa nama bitatef kennu akka qabu bifa ifa ta'een tumee jira. Hiikkoon keewwatichaa affaan Amaaraa *wodiyaawu* yoo jedhu hiikkoon afaan Ingilizii ammoo *simaltenously* jedhee jira. Hima biraatiin, nagaheen galii dabalataa yoo xiqqaate meeshaa ykn tajaajila gurguramuu wajjiin nama bitateef kennamuu qaba jechuu dha. Dhimma armaan olitti ibsametti yoo deebinu, himatamaan waliigaltee gurgurtaa tajaajila ciisichaa raawwachuun ofiisaa maallaqa ittiin gurgure fudhatee nama tajaajilicha biteef ammoo kutaa ciisichaa fi furtuu kutichaa kenneera; kun ammoo tajaajilicha gurgureera jechuu dha. Sana booda tajaajila ciisichaa bitametti fayyadamuu ykn fayyadamuu dhabuun qooda nama tajaajilcha bitateeti. Kanaafuu, himatamaan bu'uura seerichi tumee jiruun akkuma maallaqa tajaajilicha ittiin gurgure fudhatee nama tajaajilcha bitate sanaaf kutaa ciisichaa fi furtuu isaa kenneen nagahee galii dabalataa muree kennuu qaba ture. Manni murtii seera ifagalaa kanaa

[147] Falmii Abbaa alangaa galiiwwanii fi gumuruukaa itoophiyaa dame kibba lixaa vs. baaroon bizines waldaa dhuunfaa i/g/m N-4, mana murtii olaanaa godina jimmaa, galmee lakk 30682

dhimma harkaa qabu kanarrattii kallattiin raawwachiisuu dhiisuun hiikkoo sirrii hin taane kenneera.

Daldalaan nagahee galii dabalataa kennuu qabu tokko akkuma meeshaa ykn tajaajila gurgureen nagahee galii dabalataa kennuu akka qabu seerri bifa ifaan tumee osoo jiruu sababoota adda addaatti hirkisuun daldaltoota dirqama seeraa kana hin baane itti-gaafatamummaa seeraa jalaa baasuun manneen murtii keenya biratti bal'inaan mul'ata. Fakkeenyaaf, falmiiwwan abbaan alangaa A/Taayitaa galiiwwanii fi Indiriis Mummad Adam gidduutti gaggeeffamee[148] fi Abbaan alangaa A/Taayitaa galiiwwanii fi gumuruukaa fi Fadiluu Nuurii gidduu turerratti[149], gurgurtaa fi nagahee galii dabalataa kennuun dhimma al-takkaa (wal-faanaa) raawwatamuu qabu ta'uusaa hubatanii raawwachiisurratti hanqinni gama mana murtii keenya akka jiru akeeku.

Tumaalee Seeraa Iftoomina Gahaa Hin Qabne Hiikuun Hojiirra Oolchuu dhabuun rakkoo guddaa mata-duree kana jalatti ilaalamuu qabuu dha. Keewwatni seeraa tokko iftoomina gahaa kan hin qabne yoo ta'e qajeeltowwan hiikkoo seeraatti fayyadamanii hiikuun hojiirra oolchuun barbaachisaa dha. Tumaalee seeraa hiikkuu keessatti qajeeltowwan akka ijootti ilaalaman keessaa tokko guutummaa seerichaa dubbisuun bifa kaayyoo waliigala seerichaa galmaan gahuu danda'uun keewwatoota hiikanii raawwachiisuu dha.[150] Haa ta'u malee, manneen murtii Oromiyaa tumaalee seera daldalaa iftoomina gahaa hin qabne tokko tokko haala kaayyoo waliigala seeriichaa galmaan gahuu danda'uun hiikanii hojiirra oolchuurratti hanqina baay'een osoo qabanii mul'atu. Haaluma kanaan hanqinaalee jiran dhimmoota qabatamoo muraasa akka armaan gadiitti ilaalla:

Dhimma 26ffaa

Falmii hariiroo himataa Isheetuu Kabbadaa fi himatamtoota Waajjira Daldalaa fi Misooma Gabaa Aanaa Gimbichuu N-2 gidduutti Mana Murtii Ol'aanaa Godina Addaa Adaaamaatti taasifameen,[151] himataan boloqqee kuntaala 100 osoo geejibsiisaa jiruu himatamtootni

[148] Falmii Abbaa alangaa waajjira abbaa taayitaa galiiwwanii vs. Indiriis Muummad Adam, mana murtii olaanaa godina Harargee bahaa, galmee lakk 30955

[149] Falmii Abbaan alangaa A/Taayitaa galiiwwanii fi gumuruukaa vs. Fadiluu Nuurii, mana murtii olaanaa godina Jimmaa, galmee lakk 30460

[150] Government of western Australia, department of the attorney general, how to read registration: a beginners' guide, May 2011, fuula 15

> seeraan alaa na jaala qabanii gurguran waan ta'eef gatiisaa akka naaf kaffalan jedhee himatate. Himatamtootni akka deebii kennanitti himataan ragaa hayyama darbiinsaa fi hayyama hojii daldalaa osoo hin qabaatiin boloqqee seeraa ala geejjibsiisaa osoo jiruu waan qabameef daldala seeraan alaa raawwateera jedhan. Manni murtii akka xinxaletti, *bu'uura dambii bittaa-gurgurtaa saliixii fi boloqqee adii lakk 178/2002 kwt 23(1) namni boloqqeen isaa jalaa qabame guyyoota hojii shan keessatti komii isaa qaama dhimmi ilaallatutti dhiyeeffachuu akka qabu tuma; himatamtootni ammoo guyyoota hojii lama qofa eeguun boloqqicha gurguruun isaanii seeraa ala waan ta'eef boloqqeen qabame akka deebi'uu ykn tilmaamni isaa akka kanfalamu murteesse*. Manni murtii waliigala Oromiyaa dhadachi bahaas murtii kana cimsee murteessee jira.[152]

Bu'uura dambii 178/2002 kwt 13(6)tti namni hojii daldala saliixii fi boloqqee adiirratti bobba'u kamiyyuu hayyama hojii daldalaa fi waraqaa gahumsa hojichaa qabaachuu cinatti meeshaalee daldalaa kana fe'ee bakka tokkoo gara bakka biraa deemu, waraqaa gaggeessituu (waraqaa darbiinsaa) qabachuu qaba. Haaluma kanaan, himataan ragaa hayyama darbiinsaa fi hayyamaa soo hin qabaatiin fe'ee deemuunsaa daldala seeran alaa gaggeessaa waan jiruuf meeshaan inni fe'ee deemu sana qabuun himatamaa seera qabeessa. Haa ta'u malee, himataan komii qabu akka dhiyeeffatuuf guyyoota hojii shaniif qaamni dhimmi ilaalu komii isaa eeguu qaba. Hima biraan, boloqqee fi saliixiin qabame guyyoota hojii shaniin booda malee gurguramuu hin qabu jechuun akka danda'amu dambichi kwt 23(1) fi (2b) irraa ni hubatama.

Hiikoon kwt 23(1)tti kennamu garuu ergaa guutuu kwt 23 haala galmaan gahuun ta'uu qaba. Keewwatichi adeemsa seera qabeessummaa boloqqee fi saliixii qabame tokko ittii qulqulleessaan kan ibsu yoo ta'u guyyoota kaa'aman keessatti dhiyeeffachuu dhabuunsaa gaafa biraa akka hin dhiyeeffanne kan isa taasisuu miti. Qaamni sun komii inni dhiyeeffatu yoo kan kuffisan ta'ellee mana murtii olaanaatti dhiyeeffachuu ni danda'a. Itti dabalees, falmii kana keessatti dhimmi ijoo ta'ee ilaalamuu qabu meeshaan qabame seera qabeessaan geejjibamaa jira moo hin jiruu malee himatamtootni adeemsa jiru eeguu dhabuusaanii miti. Keessumattuu, kwt 23(3), namni meeshaan isaa jalaa qabame mana murtiitti himata dhiyeeffachuu kan danda'u kallattiin osoo hin ta'iin murtii koreen murteesserratti hundaa'ee ol'iyyannoo dhiyeeffata. Kanaaf, turtii yeroo seeran kaa'ame cabsuun meeshaa seeraa ala daldalamaa jiru tokko gurguruun qaama dhimmi ilaaluu

[152] Isheetuu Kabbadda fi Waajjira daldalaa fi misooma gabaa aanaa gimbichuu,Misooma gabaa Itoophiyaa dame Adaamaa, mana murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaa, galmee 151226

gochicha seera qabeessa hin taasisu. Kanaafuu manni murtii tumaa keewwata tokko yeroo hiiku guutummaa kaayyoo seerichaa wajjiin bifa deemuu danda'uun ta'uu osoo qabuu keewwata tokko luqqisanii seerotni sirna to'annoo fi qulqullina daldalaa kabachiisan akka gufatan gochuun sirrii miti.

3.5. Murtiilee Gocha Daldala Seeraan Alaa Irratti Kennaman Daangessuu

Manni murtii murtiin adabbii (murtiin adabbii fi raawwiin isaa) kennu yakkamaarratti yeroo hunda raawwachuu dhabuu ni danda'a: daangessuu danda'a jechuu dha. Murtii murtaa'e tokko (murtii adabbii ykn raawwii isaa yoo ta'es) kan daangeffamu ulaagaalee seerri yakkaa tumee jiru galmaan kan gahu yoo ta'u qofa. Qajeeltowwan murtii adabbii irratti hundaa'anii daangessan seera yakkaa kwt 190 hanga kwt 202tti tumamanii jiru. Isaanis, sababoota yakka raawwatameef ka'umsa ta'an hunda ilaaluu, fi amalaa fi seenaa yakkamaa madaaluun murtii adabbii kenname bu'uura kwt 191 akkasumas raawwiin murtii adabbii kennamu bu'uura kwt 192, 193 fi 194 raawwatiinsa kan qabaatan ta'u. Adabbii ykn raawwiin adabbii isaa daangeffamuu kan danda'u sababa ta'e qofaaf murtiin kan daangeffamu miti; yeroo qormaataa kennamu keessatti qajeelfama namusaa yakkamaan raawwachuu qabu ibsuu fi qajeelfama namuusaa sana kan kabaju ta'uusaa manni murtii adda baafachuu qaba. Itti dabalees, yakkamaan miidhaa qaqqabsiisee ilaachisee miidhamaaf beenyaa kan kaffalu ta'uu, baasii mana murtii kan aguugu ta'uu fi qajeelfama namusa irratti darbe kan raawwatu ta'uusaa mana murtiif kan ittiin mirkaneessu wabii gahaa dhiyeeffachuutu irraa eegama.

Murtii adabbii ykn raawwii isaa daangessuuf tumaalee seeraa dhimma murtii adabbii daangessuu ilaalchisee tumamanii jiran hunda ilaaluun hojiirra akka oolan taasisuun dirqama. Haa ta'u malee, murtiiwwan adabbii fi raawwii isaa dhimma gocha daldala seeraan alaarratti darban yeroo baay'ee kan daangeffaman yoo ta'an haalli daangeffama isaanii kun ammoo tumaalee seera yakkaa waa'ee murtii adabbii fi raawwiisaa ilaalchisee tumamanii jiran bifa yaada keessa galcheen miti. Akka fakkeenyaatti ibsuuf, murtii gocha daldala seeraan alaa to'annoo qulqullinaa fi gabaa bunarratti raawwatame irratti kennaman shan mala iddattootti fayyadamuun fuudhamanii yoo xiinxalaman hundi isaanii tumaalee seera yakkaa haala murtii fi raawwii murtii daangessuu kan kabajan miti: ka'umsa raawwii yakkichaaf sababa kan ta'ani fi seenaa yakkamaa kan xinxale akkasumas ajaja qajeelfama naamusaa fi wabii tokkollee hin murteessine. Akka agarsiistuutti murtiilee armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 27ffaa

> Falmii abbaa alangaa fi Muhaammad Musaa gidduutti Aanaa Guutoo Giddaattigaggeeffamaa ture irratti himatamaa labsii sirna qulqullinaa fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 23(1) fi 23(4) irra darbuun buna seeraa alaa fe'ee osoo socho'uu qabameera jedhamee himatame. [153] Manni murtii keewwattoota caqasaman jalatti balleessaadha jechuun hidhaa cimaa waggaa tokkoo fi qarshii 2000 adabuun daangaa yeroo waggaa lamaatiin irraa daangesseera. Falmii abbaa alangaa fi Yirgaalem Kidaanee gidduutti[154] gaggeeffamerrattis manni murtii labsii sirna to'annoo qulqullinaa fi daldala buna lakk 160/2002 kwt 23(4) hidhaa cimaa waggaa sadii fi qarshii 7000 murtaa'e yeroo turtii waggaa lamaatiin daangesseera.

Murtii olitti eeraman kanneenii fi kan biroo[155] daangessuu keessatti manni murtii murtii yakkamtootni kanaan dura yakkaan adabamanii kan hin jirre ta'uu mirkaneessuun alatti haala amma yakka raawwatee fi amala yakkaamaa tokkollee adda hin baafne. Balaafamummaa amala yakkamaa fi miidhaa yakkichi geessisu tokkollee hin qoranne. Itti dabalees, yakkamtootni murtiin isaanii daangeffamu qajeelfama namusaa isaan hordofuu qaban adda hin baafne; baasii mana murtii akka aguuganii fi miidhaa geessisaniif beenyaa akka kaffalan ilaalchisanii murtii kennan hin qaban.

Manneen murtii tokko tokko keewata seeraa namootni gocha daldala seeraan alaa raawwataniiru jedhamanii himataman adabbii daangeffamuu hin dandeenye adabamuu ni danda'u jedhamanii kan yaadamu yoo ta'e qajeeltoo seeraarraa jallatanii murtii adabbii salphisuun ni mul'ata. Gama kanaan, murtii armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 28ffaa

> Falmii abbaa alangaa fi Dababa Ishetee N-2 gidduutti gaggeeffameen[156], himatamtooni qorqoorroo abbaa geejii 34 baayinni isaa 1,918 ta'e seera gumruuka cabsuun mana keessatti kuusanii waan argamaniif himatamaniiru. Himatamttootni dhiyaatanii

[153] Falmii Abbaa Alangaa vs. Muhaammad Musaa, mana murtii aanaa Guutoo Giddaa, galmee lakk 28606
[154] Falmii Abbaa Alangaa vs. Yirgaalam Kidaanee, mana murtii aanaa Maannaa, galmee lakk 10688
[155] Fakkeenyaaf, falmii abbaa algnaa vs. Darajjee Abdiisaa, mana murtii Leeqaa Dullachaa, galmee lakk 10801, Abbaa Alangaa vs. Zakkaariyaas Fiqiree, mana murtii aanaa Sokorruu, galmee lakk 06882, Abbaa Alangaa vs. Fiqaaduu Nuurii, mana murtii olaanaa godina jimmaa, galmee lakk 30460
[156] Falmii A/Alangaa galiiwwanii fi gumruukaa vs. Dabbaba Ishetee N-2, mana murtii olaanaa godinaa baalee, galmee lakk 17812

waakkatani jiru. Ragoonni A/Alangaa bu'uura himataan gochicha yoo mirkaneessan; himatamtootni ragaa ittisaa dhiyeeffachuu hin dandeenye. Haaluma sanaan, manni murtii murtii adabbii kennuun hanga murtii yoo shallagu, yakkichi gulantaan kan hin baaneef waan ta'eef sadarkaan yammu bahu gadaanaa fudhanna jechuun hidhaa cimaa waggaa 7-waggaa 9 ta'e jechuun kun immoo gulanta 23 jalatti kufa jedheera. Himatamtootni kanaan dura yakka raawwatanii kan hin beeknee fi barsiisota waan ta'aniif sababa adabbii salphisu tokko qabu jechuun gulantaa 22tti gadi buusa. Itti dabalees, himatamtootni barsiisota waan ta'aniif hawaasaaf gahee guddaa kan buusan waan ta'eef bu'uura seera yakkaa kwt 88 (2)tti adabbiin kun kan barsiisu ta'uurra miidhaa geessisususun isaa caaluu danda'a jechuun bu'uura seera yakkaa kwt 86 qajeelfama adabbiin osoo hin dangahin akka herregamu taasisuun hidha cimaa waggaa lamaa fi qarshii 5,000 adabe. Ittaansuun, yakkamtootni kanneen barsiisotaa fi umuriin nama guddaa waa ta'aniif adabii kenname daangaa waggaa lamaatiin daangesseera.[157]

Murtii armaan oliirraa akka hubatamu sababa murtii salphisuuf gargaaru tokko yeroo tokkoo ol fayyadamuun sababa gahaa tokko malee qajeelfama adabbii keessaa bahuun murtii kenneera. Itti dabalees, sababuma dura fayyadame kaasuun ulaagaalee seerri gaafatu tokkollee osoo hin kaasin akkasumas qajeelfama namusaa yakkamtootni hordofuu qaban osoo hin murteessin wabiis osoo hin waamsisiin adabbii kenne daangesseera. Haala kenniinsa murtii kanaa fi haala murtichi itti daangeffame kanarraa miidhaa yakkichi biyyarratti fidutti xiyyeeffannoo kennuu dhabuun hangam akka calaqqisu hubachuun ni danda'ama.

Kanaafuu, yakkamtootni adabbiin isaanii kanneen daangeffame akka haaromanii, fi nagaa fi tasgabbiin uummataa akka dhugoomuuf eeggannaa barbaachisaa manneen murtii kanneen taasisan tokkolee hin jiru. Gocha daldala seeraan alaarraa akka of-qusataniif barumsa namoota yakka kana hojjetaniif kenname hin jiru akkasumas hawaasni murtii kanarraa baratee gocha daldala seeraan alaarraa akka of-qusatuuf ergaan darbe tokkollee hin jiru.

3.6. Ragaa Madaaluu

Dhimma daldala seeraan alaarratti murtii kennuun wal-qabatee gochi akka danqaa guddaatti ka'uu danda'u tokko dhiyeessa ragaa sobaati. Fakkeenyaaf, bunni seeraa alaa jedhamee

qabamerratti qorannaan gaggeeffamee xumuramuun himatni mana murtiitti erga dhiyaatee booda himatamtootni ragaa amanamummaa hin qabne barreessisanii dhiyeessu. Ragaaleen barreeffamaa dhiyaatan kanneenis, fakkeenyaaf, xalayaa bunni qaama dhimmi ilaallatu gahuusaa ibsu (Goods Received Notice), waraqaa gaggeessituu, waraqaa darbiinsaa, fi kkf wajjiin kan wal-qabatanii dha[158]. Itti dabalees, yeroo tokko tokko ragaa seera qabeessa al tokkotti tokko qofaan kennamuu qabu lama yookaan sadii taasisanii kennuun daldalli seeraan alaa akka ittiin gaggeeffamu haalli itti taasisan ni mul'ata; kunis ragaa sobaati.[159]

Gocha daldala seeraan alaarratti murtii kennuun wal-qabatee rakkinni ragaa sobaa ballinaan kan jiru yoo ta'ellee amanamummaa ragaa dhiyaatanii madaaluun murtii haqa-qabeessa kennuurratti hanqinni gama mana murtiin mul'atu guddaa dha. Dhimma kanarratti murtiilee armaan gadii haa ilaallu:

Dhimma 29ffaa

Falmii abbaa alangaa fi Shawwaan Bajawu gidduutti gaggeeffamaa turerratti[160] himatamaan gaafa 9/2/2006 godina wallagga lixaa aanaa Baabboo Gambeel magaalaa Baabboo ganda 02 keessatti hayyama hojii daldalaa osoo hin qabaatiin sangoolee 11 konkolaataatti fe'ee osoo adeemaa jiruu waan qabameef labsii galmeessaa fi hayyama hojii daldalaa lakk 686/2002 kwt 60(1) irra darbeera jedhamee himatame. Himatamaan hayyama hojii daldalaa manattiin dhiisee malee nan qaba jedhe. Akkan dhiyeeffadhu naaf haa hayyamamu jedhee mana murtii waan gaafateef manni murtii akka dhiyeeffatuuf hayyame. Haaluma sanaan, hayyama hojii daldalaa gaafa 8/2/2006 waajjira daldalaa fi misooma gabaa Loodee Heexosaati kennameefii kan jiru ta'uu ragaa dhiyeeffate. Ragaa dhiyaate kanarratti hundaa'uun himatamaan hayyama hojii daldalaa qaburratti hundaa'ee daldalaa jira jechuun himata dhiyaate kufaa taasiseera.

Himatamaan hayyama hojii daldalaa of-harkaa osoo hin qabaatiin sangoota 11 Godina Wallagga Lixaa Aanaa Baabboo Gambeelii bitee osoo sochu'uu kan qabame gaafa 9-2-2006 ture. Namni kun hojii hayyama daldala beeyiladaa baafadheera kan jedhu guyyaa tokko dura gaafa 8-2-2006

[158] Af-gaaffii Mulugeetaa Geetaachoo, A/Alangaa fi A/Adeemsa Murtii Haqaa Kennisiisaa, Waajjira Haqaa Aanaa Gommaa, af-gaaffii gaafa 19-5-2008; Barreessaa Baqqalaa, oogganaa wajjira haqaa godina wallagga lixaa, amajjii 16, 2008

[159] Af-gaaffii Umar Yoonis, abbaa alangaa waajjira haqaa godina jimmaa, amajjii 19, 2008

[160] Falmii Abbaa alangaa vs. shawwaa Bejawu mandafiroo, mana murtii aanaa baabboo gambeel, galmee lakk 03403

ture. Himatamaan Onkoloolessa 8 hayyama Aanaa Loodee Hexosaatii baafatee onkoloolessa 9 ammoo Aanaa Baabboo Gambeelii sangoota bitee aanicha keessa geejjibsiisaa osoo jiru qabame jechuu dha. Magaalaan Loodee Hexosaa Magaalaa Baabboo Gambeel irraa gara km 800 fagaatee kan argamuu dha. Kanaafuu Onkoloolessa 8 waajjira mootummaatii hayyama hojii dalalaa fudhatanii Onkoloolessa 9 ganamaan gabaa Aanaa Baabboo Gambel keessatti argamu dhaabatanii sangoota bituun kan danda'amuudha jedhamee hin yaadamu. Ragaa himatamaan dhiyeeeffatu kun dhuguma ragaa sirrii gaafa jedhame sana waajjira mootummaarraa kara seera qabeessa ta'een kan kenname ta'uunsaa baay'ee shakkisiisaa fi amanamuu kan hin danda'amnee dha. Kanaaf, manni murtii ragaa shakkisiisaa dhiyaate kana akkuma dhufetti fudhatee irratti hundaa'ee murtii kennuun isaa dogoggora. Amanamummaa ragaa kanaa sirriitti madaalee murtii haqa qabeessa kenuutu irraa eegama ture.

Dhimma 30ffaa

> Falmii abbaa alanagaa fi Maammoo Baayisaa N-2 gidduu turerratti[161] himatamtootni waraqaa darbiinsa (waraqaa deeggarsaa) osoo hin qabaatiin xaawulaa 16 fe'anii gara Magaalaa Najjootti seenaa osoo jiranii waan qabamaniif seera yakkaa kwt 32(1A) fi labsii 72/1995 kwt 11(1) cabsaniiru jedhamanii himataman. Himatamtootni waraqaa deeggarsaa Waajjia Qonnaa Aanaa Sayyoo Nooleetii baafatanii kan jiran yoo ta'ellee yeroo qabamanitti isaan harka kan hin jirre waan ta'eef akka dhiyeeffatan mana murtii gaafataniiru. Haala sanaan guyya beellamaatti waan dhiyeeffataniif m/murtii ragicharratti hundaa'ee murtii yoo kennu xinxala murtichaa akkas jechuun ibseera: *himatamtootni seera waan hin beekneef waraqaa deeggarsaa isaaniif kenname harkatti hin qabanne*. *Osoo seera beeku ta'ee waraqaa baafatan harkatti ni qabatu turan* jechuun himata dhiyaate kufaa gochuun bilisa geggeesse.

Himatamtootni sababoota adda addaatiif ragaa hayyama darbiinsaa baafatanii jiran qabatanii argamuu dhabuu ni danda'u. Garuu dhimma kanarratti akka manni murtii xinxale kana osoo hin taane, namni tokko bu'aa bosonaa fe'ee yoo deemu ragaa hayyama darbiinsaa qaama dhimmi ilaalu biraa baafachuu akka qabu kan ibsu seera.[162] Himatamtootnis seera kana waan beekaniif ragaa hayyama darbiinsaa seerri gaafatu kana baafatanii bu'uura hayyama kanaatiin xaawulaa

[161] Abbaa alngaa vs. Maammoo Baayyisaa fi Beekamaa Tarreessaa, mana murtii aanaa Najjoo, galmee lakk 16234
[162] Labsii bosona mootummaa naannoo oromiyaa, labsii lakk 72/95, kwt 13(1)

fe'anii imala eegalan. Akka ibsa isaaniitti, himatamtootni hubannoo seeraa kan qaban ta'uu fi seerichas kabajuuf karaa dheeraa deemaa akka jiran agarsiisaa osoo jirani, manni murtii, himatamtootni hubannoo seeraa waan hin qabneef ragaa hayyama darbiinsaa baafatanii jiran harkatti qabachuu dhaban jechuun madaallii ragaa karaarraa maqee dha. Yaada kana dhiyeessuurra, manni murtii, amanamummaa ragaa boodarra dhiyaate kana madaalee murtii gahaa kennuutu irraa eegama ture. Amanamummaan ragaan dhiyaate baay'ee shakkisiisaa ta'uunsaa akkuma eegametti ta'ee manni murtii amanummaa ragaa madaalee murtii haqa-qabeessa ta'e kennuun gocha daldala seeraan alaa to'achuurratti hanqinni jiru maal akka ta'e agarsiisa.

Dhimma 31ffaa

> Falmii Abbaan Alangaa Abbaa Taayitaa Galiiwwanii fi Indiriis Mummad Adam gidduutti gaggeeffamerratti[163] himatamaan daldaalaa taaksii dabalataa kaffaluuf galmaa'ee jiru ta'ee osoo hojjetaa jiruu hojjetoota sirnaan hojjechuu nama kanaa to'atanitti foon kg 2 nama adda addaa lamatti nagahee galii dabalataa VAT osoo hin kutiin waan gurgureef labsii 285/94 kwt 22(1) fi labsii 609/2001 kwt 50(B1) irra darbeera jedhamee himatame. Ragaan himatamaa bu'uura himataan kan mirkaneessan yoo ta'u ragaan himatamaa jecha ragaa akka kennanitti namni maallaqa fuudhuu fi maashina nagaahee baasu to'atu nama foonicha muree gurguru irraa adda yoo ta'u namni maashinicha to'atu hanga mana fincaanii deemee deebi'utti dhaabbatanii eeggachuu dhabanii nagahee osoo hin fudhatiin deemanii jiru jedhan. Manni murtii yaada ragaa faccisaa kanarraa dhaabbachuun namni foon bitatee nagahee VAT osoo hin fudhatiin deemetu rakkina qaba malee himatamaan badii hin qabu jechuun bu'uura s/d/f/y kwt 149(2) bilisa gaggeesseera.

Labsiin galii dabalataa lakk 609/2001 kwt 50(b1) akka tumutti, daldalaan galii dabalataa kaffaluuf galmaa'ee kamiyyuu akkuma meeshaa gurgureen nagahee galii dabalataa fayyadamaaf kennuu akka qabu bifa ifa ta'een tumee jira. Dhimma olitti caqasame kana keessatti daldalaan kun akkuma foon muree kennee maallaqa fudhateen, nagahee galii dabalataa kennuutu irraa eegama. Foon muree gurguruun gatiisaa erga fudhatee nagahee kennuu dhabuunsaa dirqama isarraa eegamu bahuu dhabuu isaa ifatti kan mul'atuu dha. Yeroo gurgurtaan raawwatamuun

[163] Abbaa alangaa waajjira abbaa taayitaa galiiwwanii vs. Indiriis Muummad Adam, mana murtii olaanaa godina Harargee bahaa, galmee lakk 30955

maallaqni fudhame namni nagahee muree kennu mana fincaanii deemee ture malee haal seerri ajajuun galii dabalataa walitti qabaa jirra jechuun himatamaa dhimma deemsisu miti. Ijoon guddaa ilaalamuu qabu kan biraa ammoo ragaan faccisaa *namni nagahee dabalataa muru yeroo gurgurtaan raawwatametti mana fincaanii deemee jira* jedhu hangam manamaa jedhanii madaaluu ture. Gama kanaan, manni murtii amamummaa ragaa faccisaa shakkisiisaa ta'e kana madaaluuf xiyyeeffannoo tokkollee gochuu dhabuusaati. Ragaa faccisaa gahumsa hin qabne kanarratti hundaa'uun himatamaa bilisa gaggeessuun mana murtii, madaallii ragaa haala ragaa sobaa saaxiluu danda'amuun hojjechuu ilaalchisee hanqinni jiru guddaa ta'uusaa kan akeekuu dha. Murtiilee olitti eeraman irratti hanqinaaleen calaqqisan murtiilee gocha daldala seeraan alarratti kennaman hedduurratti kan mul'atanii dha. Fakkeenyaaf, murtiilee abbaa alangaa vs. Kaasuu Biiramoo,[164] abbaa alangaa vs. Ababaayoo Girmaa,[165] abbaa alangaa vs. Shifarraawu Badhoo,[166] fi kkf kaasuun ni danda'ama.

Gaaffilee Marii

1. Dhimma fayyadamtootaa keessummeessuu ilaalchisee aangoo dhaddacha abbaataayitaa fi mana murtii idilee qaban ilaalchisee tokkummaa fi garagarummaa jiru ibsuun irratti mari'adhaa. Aangoo mana murtii dhimma baala sammuu adoochuu ilaalchisee yaadota lamaan dhiyaatan keesssaa isa kamittu caalatti dhama qabeessa jettu?
2. Murtii koreewwan adda addaa murteessanii fi murtii manni murtii idilee kennu ijoo tokkorratti raawwatiinsa kan qaban yoo ta'ee fi murtiiwwan sunniin garaagarummaa kan qabaatan yoo ta'e (armaan olitti akka ilalle), murtiin qaama kamii olaantummaa argachuu qaba jettu?
3. Abbaan Alangaa Aanaa Jimmaa Arjoo himata Taaddalee Afewarqi irratti dhiyeesseen himatamaan hayyama hojii daldalaa osoo hin qabaatiin buna jiidhaa fi gogaa kg 8,752 waliin makuun konkolaataa yeroof abbaan qabeenyummaa isaa hin beekamnetti iddoo gara iddootti nannessuun labsii sirna qulqullinaa fi daldala bunaa labsii lakk 160/2002 kwt 23(4) irra darbeera jedhee himate. Manni murtii wabii qarshii 35,000 waamsisee kan gadi lakkise yoo ta'u himatamaan barbaadamee waan dhabameef qarshiin wabiin qabamee ture mootummaaf galii ta'ee namtichi akka barbaadamu ajaja kennuun galmee

[164] Falmii Abbaa alangaa vs. kaasuu biiramoo, mana murtii aanaa shaashimaannee, galmee lakk 02204
[165] Falmii Abbaa alangaa galiiwwanii gurmuruukaa Itoophiyaa vs. ababaayyoo Girmaa, mana murtii olaangaa godina baalee, galmee lakk 17860
[166] Falmii Abbaa alangaa vs. shifarraawu Badhoo, mana murtii aanaa Barraak, galmee lakk 17334

yeroof cufeera. Akkuma dhimma kanarraa mul'atu, namootni gocha daldala seeraa alaa raawwatanii qarshii guddaa wabiin qabsiisuun bahanii jiran hedduu yoo ta'u adeemsi kun ammoo gochi kun akka hammaataa deemu taasisa. Kanaaf, furmaatni ta'uu qabu maali jettu?

4. Falmii abbaa alanagaa fi Kariim Seefuu gidduu turerratti himatamaan buna kuntaala 110 seeraa alaa fi haala qulqullina isaa miidhuu danda'uun konkolaataatti fe'ee osoo socho'aa jiruu waan qabameef himatameera.[167] Mirga wabii ilaalchisee falmii abbaan alangaa dhiyeessarratti, himatamaan Magaalaa Buraayyuu kan jiraatuu fi hojiin isaas konkolaachisaa waan ta'eef, sababa fageenyaa fi haala hojii isaatiif jecha argachuu hin dandeenyu. Akkuma kanaan dura nu quunnamaa ture, namootni daldala seeraan alaatiin himatamani mirgi wabii eegameefii ture beellamatti dhiyaachaa hin turre waan ta'eef, bu'uura s/d/f/y kwt 67 mirgi wabii dhorkamee bu'uura s/d/f/y kwt 93 mana sirreessaa ta'ee akka falmatu ha ajajamu jedhani osoo gaafatanii manni murtii mirga wabiin nama sana gadi lakkise. Akkuma abbaan alangaa falmaa ture shakkamaan waan dhiyaachuu dideef beellama yeroo sadii booda galmeen akka cufamu ta'e. A/alangaa falmii kana dhiyeessaa osoo jiru manni murtii himatamaa wabiin gadi lakkisuun isaa sirriidha jettuu?

5. Falmii A/Alangaa fi Abdurrahmaan Haaji Muhaammad N-2 gidduutti taasifameen[168] himatamtootni seera yakkaa bara 1996 bahe kwt 32(1a) fi labsii galmeessa daldala fi kennaa hayyamaa lakk 686/2002 kwt 60(1) irra darbuun hayyamaa daldalaa osoo hin qabaatiin hojii daldala boba'a gurguruu keessatti hirmaataniiru jedhamanii himataman. Ragoonni A/Alangaa akka ragaa bahanitti bakka boba'a itti gurguraa turan yammuu dhaqaban namootnii fi baajajotni boba'aa bituuf meeshaa qabatnii balbalarra dhaabataa akka turan akkasumas boba'aa roottoo 22 fi jariikana jahaa (walumaagala litirii 4,550) fi meeshaalee booba'aa waraabanii itti gurguran adda addaa manicha keessatti arguu isaanii ibsaniiru. Dabalataanis, himatamttuun 2ffaa isaan argitee roottoo keessaatti fiigde dhokachuu ishii fi yammuu achi keessaa baasan, maallaqa namarraa liqeefachuun nuuf darba jennee hojjechaa jirra jechuun akka ibsite ragaa bahaniiru. Himatamtootni akka

[167] Falmii Abbaa alangaa vs. Kariim Seefuu, mana murtii aanaa Gimbii, galmee lakk 17618

[168] A/alaanggaa Aanaa Sinaanaa vs. Abdurrahmaan haji Muhammad fa'a N-2, Mana murtii AanaaSinaana, galmee lakk 34950

ofirraa ittisan ajajamanii ijoo yoo qabsiifatan, boba'aa sana namatu isaan bira akka keewwate ibsaniiru. Namni abbaa qabeenyaati jedhame dhiyaatee boba'aa sana magaalaa Dodola irraa bituun gara magaalaa Diinshootti geejjibsiisaa osoo jiruu, karaa irratti maatiin dhukkubsatu itti himanii konkolaata biraa hafuu fi himatamtoota biratti akka buusuuf konkolaachisatti himuu isaa ibse ragaa ittiin biteera jedhu nagahee boba'aa litira 4,719 bitamuu agarsiisu dhiyeesseera. Ragaa kanarratti hundaa'uun himatamtootni ofirraa ittisanii jiru jechuun bilisa gaggeesseera. Dhimma kanarratti manni murtii ragaalee abbaan alangaa dhiyeesseef hangam xiyyeeffannoo kan kenne isinitti fakkaata? Madaallii ragaa kana attamitti ilaaltu?

6. Falmii A/alanga fi Assagid Damissee N-2 gidduu turerratti himatamtootni labsii sirna too'annoo qulqullinaa fi daldala bunaa lakk 160/2002 kwt 23(6) irra darbuun hayyama darbiinsaa osoo hin qaabatiin buna geejjibaa osoo jiranii waan qabamaniif himatamaniiru. Himatamaan 1ffaa gocha hin raawwannee jedhee waakkateera; himatamaan 2ffaan ammoo konkolaataa sanaaf qarshii kaffalee imalaa kan jiruuf waa'ee geejjibsiisuu bunaa wajjiin hariiroo akka hin qabne ibseera. Ragootni a/alangaa tiraafika poolisii yoo ta'an isaanis akka ragaa bahanitti, himatamaa 1ffaa konkolaataa oofee osoo deemuu hayyama konkolaachisummaa qabaachuusaa adda baasuuf yoo dhaabsisan himatamaan konkolaataa dhaabee waan kaateef isaa faana bu'anii qabuun hayyama konkolaachisummaan harkaa arguu ibsaniiru. Sana booda konkolaataan buna seeraa alaa fe'ee socho'aa kan jiru ta'uu mirkaneessuu isaanii ibsaniiru. Himatama 2ffaa ilaalchisee konkolaata keessatti arguu ibsanii innis nu jalaa baqatee ariinee qabnee jedhaniiru. Bu'uuruma kanaan manni murtii himatama 2ffaa irratti ragaan hin mirkaneessinee jechuun bu'uura sdfy kwt 141 bilisaa gaggeesseera. Himatamaa 1ffaa ammoo ofirraa akka ittisu ajajeera; haa ta'u malee ragaa faccisaa waan hin dhiyeeffanneef manni murtii ragaa abbaa alangaarratti hundaa'ee hidhaa waggaa sadii fi qarshii 50,000 adabeera.[169] Manni Murtii Ol'aana Godina Shawaa Bahaa hayyama konkolaachisummaa harkaa qaba sababa jedhuun qofa isatu oofaa turee jedhanii adabuun sirrii miti jechuun bilisaan gad-lakkisee jira.[170] Mana Murtii Waliigala Oromiyaa Dhaddacha Dhaabbii Bahaa murticha

[169] A/Alangaa aanaa dugdaa booraa vs. Assagid Dammisee Fa'a N-2, mana murtii aanaa dugdaa, galmee lakk 13817
[170] Ol'iyyataa Assagid damissee vs. deebii kennaa A/Alangaa godina shawaa bahaa, mana mana murtii ol'aanaa godina shawaa bahaa, galmee lakk 37747

cimse jira.[171] Manneen murtii kanneen ragaa abbaan alagaa dhiyeesseef xiyyeeffannoo gahaa kennaniiru jettuu? Ijoo kanaan wal-qabsiisee rakkoon qabatamatti jiru maal fakkaata?

7. Mirga wabii shakkamtoota gocha daldala seeraa alaatiin wal-qabatee dhiyaaturratti hanqinaaleen gama poolisii fi abbootii alangaatiin mul'atan murtii mana murtiin kennamurratti dhiibbaa akkamii geessisaa jiru jettu? Rakkoo gama kanaan jiru xiqqeessuu furmaata dandeessisan irratti mari'adhaa.

[171] A/Alangaa vs. deebii kennaan Assaggid Damissee, Mana murtii waliigala dhaddacha dhaabbii baha, galmee lakk 188259

MIILTOO

I. Labsiilee fi Dambiilee

a. Labsiilee fi Dambiilee Federaalaa

1. Labsii galmeessaa fi hayyama daldalaa, lakk 980/2008
2. Labsii Misoomaa guddina Albudota, lakk 678/2010
3. Labsii Beeyiladootaa, lakk 819/2006
4. Labsii to'annaa qulqullinaa fi gabaa bunaa federaalaa, lakk 602/2000
5. Labsii nyaata, dawwaa fi eegumsa fayyaa to'achuuf bahe, labsii lakk 661/2009
6. Labsii gahee hojii qaamolee raawwachiiftuu irra deebiin gurmeessu fi gahee hojii isaanii murteessuuf bahe, lakk 163/2003
7. Dambii sirna to'annaa qulqullinaa fi gabaa bunaa, dambii lakk 161/2001
8. Dambii haala bittaa-gurgurtaa beeyiladootaa, dambii lakk 341/2007
9. Labsii Seeraa Ala Namoota Daddabarsuu Fi Godaantota Daangaa Ceesisuu Ittisuu fi To'achuuf Bahe, Labsii Lakk 909/2007
10. Labsii goggaafi kallee lakk.814/2013
11. Labsii dorgommii daldalaa fi eegumsa mirga fayyadamtoota lakk.813/2013
12. Dambii boloqee fi saliixaa lakk.178/2000
13. Labsii galiiwwaniif gumruukaa 859/2014
14. Labsii oomishaa fi daldala xaa'oo lakk.137/99
15. Seera yakka bara lakk.414/2004
16. Seera daldala Itoophiyaa bara 1952
17. Seera deemsa falmii yakkaa Itoophiyaa

b. L Oromiyaa

1. Labsii bosonaa mootummaa naannoo oromiyaa eeguuf bahe lakk.72/95
2. Labsii sirna too'annoo,qulqullinaa fi daldala bunaa naannoo Oromiyaa lakk.160/2002
3. Labsii irra deebi'iin qaamolee hojii raawwachiiftuu naannoo oromiyaa hudeessuu fi gahee hojii isaanii murteessuuf bahe lakk 199/2008
4. Qajeelfama sirna raabsaa meeshaalee daldala bu'uuraa lakk 1/2004

II. Barruulee adda addaa

1. Interpol Ofiice Of Legal Affairs, Countering Illicit Trade In Goods: A Guide For Policy Makers, legal hand book series
2. Mark H. Moore and Mark A.R. Kleiman, Perspectives On Policing, The Police And Drug: Harvard University, The Criminal Justice Policy And Management, (1989)
3. Peter J.P. Jak, The Relationship Between Public Prosecutors And The Police In The Member States Of The Council Of Europe, Conference of prosecuros general of Europe 6th session, May 2005,
4. Despina Kyprianou, Comparative Analysis Of Prosecution Systems (Part II): The Role Of Prosecution Services In Investigation And Prosecution Principles And Policies,
5. John Buchanan, Police Prosecutor Teams: Innovations In Several Jurisdiction, National Institute Of Justice, Research In Action, (1989)
6. Evena Chan, The Decision To Investigate And Prosecute In China, Hong Kong, (2006)
7. James Hamilton, The Role Of Puplic Prosecutors In Upholding The Rule Of Law In Ireland, (2008)

III. Toora intarneetii

1. Illicit trade, (www.eabc.info/policy/category/illicit-trade)
2. www.judiciary.go.ke/portal/asset/filemanageruploads/download/enforcement.manual%202.compressed.pdf
3. www.erca.gov.et/index.php/customs/others/101-controband
4. www.oireachtas.ie/parliament/media/illicit-trade-in-ireland-report.pdf
5. http://www.uu.nl/sites/default/files/rebo-use-dp-2010-10-18.pdf
6. www.judiciary.go.ke/portal/assets/filemanager_uploads/download/enforcement-manual%202.compressed.pdf
7. www3.Weforum.org/docs/AM12/WEF-AM12-GAC-illicitTrade.pdf
8. www.oecd.org/environment

IV. Dhimmoota

1. A/Alangaa wajjira haqaa magaala shashamannee fi Kaasuu Biiramoo fa'a N-2 lakk.galmee himata A/Alangaa 02204
2. A/Alangaa Vs Dastaa Taaddasa lakk.galmee Mana murtii Aanaa sabbataa 52614
3. A/Alangaa Vs Naziif Sharafaa fa'a N-2 lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 52692

4. A/Alangaa Vs Haayiraddiin Ahimad lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 52701
5. A/Alangaa Vs Mul'isaa Taaddasaa lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 52577
6. A/Alangaa Vs Abdoo Abbaa Diggaa lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 52834
7. A/Alangaa vs Keerismaa Atraagaa lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 52913
8. A/Alangaa vs Ibraahim Alii Yimar lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 49377
9. A/Alangaa vs Ansaar Shukur lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 49333
10. A/Alangaa vs Abdulhaafiz sayid n-2 lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 49176
11. A/Alangaa vs Muhaammad Kaamil lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 49178
12. A/Alangaa vs Geetachoo Wondimmuu lakk.galmee mana murtii Aanaa sabbataa 49177
13. A/Alangaa maagaala shashamanne fi Eeliyaas Muhammad fa'a N-2 lakk.galmee A/Alangaa 01764
14. A/Alangaa waajjira haqaa magaala Shashamannee fi Samiira Sammaan Fa'a N-4
15. A/Alangaa waajjira haqaa magaala Shashamanne lakk.galmee mana murtii Aanaa Shashamanee 47208 lakk.galmee
16. A/Alangaa waajjira haqaa magaala Shashamanne lakk.galmee mana murtii Aanaa Shashamanee MM 45429 .
17. A/Alangaa Aanaa Gimbichuu lakk.galmee mana murtii Aanaa Gimbichuu 18281
18. A/Alangaa Aanaa Jimmaa Arjoo fi Ballaachoo Ayyanaa
19. A/Alangaa fi Daani'eel Gabree.
20. A/Alangaa wajjira haqaa magaala shashamannee fi Mulugeeta Mooshee fa'a N-2 lakk.galmee A/Alangaa 02328
21. A/Alangaa aanaa Sayyoo vs Tamiimaa Yaadataa Dhimmaa mana murtii Aanaa Sayyoo lakk.galmee 20517
22. A/Alangaa aanaa Sayyoo vs Asnaaqach Ballaxaa Dhimmaa mana murtii Aanaa Sayyoo lakk.galmee 20674
23. A/Alangaa Aanaa Gimbii vs Ratta Fiqaaduu mana murtii Aanaa Gimbii lakk.galmee 17278
24. A/Alangaa vs Kariim Seefuu waajjira haqaa aanaa Gimbii,lakk.galmee 11577
25. A/Alangaa Aanaa Seeruu vs sh.Abdallaa Ismaaeel,lakk.galmee Mana Murtii Aanaa Seeruu 07978
26. A/Alangaa Vs Meerii W/Yohaanis No 3, M/Murtii Ol'aanaa Godina Wallagga Lixaa, lakkoofsa galmee 16360

27. A/Alangaa vs. Muhamad Sule faa, Mana Murtii O'aanaa Godina Arsii, gamee lakk 40087
28. Abbaa alangaa vs. Kariim Seefuu, waajjira haqaa aanaa gimbii galmee lakk 11577,
29. Abbaa alangaa vs. Yirgaalam kidaanee, Mana Murtii Aanaa Maannaa, galmee lakk 10688
30. Isheetuu Kabbadda vs. Waajjira daldalaa misooma gabaa aanaa gimbichuu faa N 2, mana murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaa, galmee 151226
31. Mahaammad musaa vs. waajjira poolisii aanaa guutoo giddaa, mana murtii olaanaa godina wallagga bahaa, galmee lakk 35957
32. Abbaa alangaa vs. Tufaa Ayyalaa, mana murtii aanaa gimbii, galmee lakkofsa 11670
33. Abbaa langaa vs Tasfaalam G/Amilaak, mana murtii aanaa arsii nagallee, galmee lakk 26784
34. Abbaa alangaa vs. Mangistuu Abarraa, mana murtii aanaa Gimbii, galmee lakk 17619
35. Abbaa alangaa vs. Naasir Awwal N-2, mana murtii aanaa gobbaa, galmee lakk 17668;
36. Waajjira poolisii aanaa arsii naggallee vs. Tasfaalama G/Mikaa'el, mana murtii aanaa Arsii Nagallee, galmee lakk 26784,
37. Abbaa alangaa waajjira haqaa aanaa arsii nagallee vs Tasfalam G/Mikaa'el, galmee lakk abbaa alngaa 02225
38. Abbaa alangaa vs. Tasfaalam G/Mikaa'el, mana murtii aanaa Nagallee, galmee lakk 27876
39. A/Alangaawaajjira haqaa magaala Sabbataa fi Dastaa Taadasa mana murtii Aanaa Sabbataa Awwaas lakk.galmee 49377
40. Abbaa alangaa vs. Ansaar Shukur, mana murtii aanaa sabbaataa, galmee 49333
41. Abbaa alangaa vs. Kariim Seefuu, mana murtii aanaa Gimbii, galmee lakk 17618
42. A/Alanga Aanaa Goobbaa fi Naasir Awwal Husseen Fa'a N-2 mana murtii aanaa Goobbaa lakk.galmee MM 17668
43. A/Alangaa aanaa goobbaa fi Diras Xilaayee, mana murtii aanaa Goobbaa, galmee lakk 17401
44. Abbaa alangaa galiiwwanii fi gumuruukaa itoophiyaa dame kibba lixaa vs. baaroon bizines waldaa dhuunfaa i/g/m N-4, mana murtii olaanaa godina jimmaa, galmee lakk 30682
45. Abbaa alangaa waajjira abbaa taayitaa galiiwwanii vs. Indiriis Muummad Adam, mana murtii olaanaa godina Harargee bahaa, galmee lakk 30955
46. Abbaan alangaa A/Taayitaa galiiwwanii fi gumuruukaa vs. Fadiluu Nuurii, mana murtii olaanaa godina Jimmaa, galmee lakk 30460

47. Gurraacha Aanaa fi Waajjira daldalaa fi misooma gabaa godina Booranaa, mana murtii Ol'aanaa Godina Booranaa, galmee lakk 10470
48. Isheetuu Kabbadda fi Waajjira daldalaa fi misooma gabaa aanaa Gimbichuu,Misooma gabaa Itoophiyaa dame Adaamaa, mana murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaa, galmee 151226
49. Abbaa Alangaa vs. Muhaammad Musaa, mana murtii aanaa Guutoo Giddaa, galmee lakk 28606
50. Abbaa Alangaa vs. Yirgaalam Kidaanee, mana murtii aanaa Maannaa, galmee lakk 10688
51. Abbaa algnaa vs. Darajjee Abdiisaa, mana murtii Leeqaa Dullachaa, galmee lakk 10801
52. Abbaa Alangaa vs. Zakkaariyaas Fiqiree, mana murtii aanaa Sokorruu, galmee lakk 06882
53. Abbaa Alangaa vs. Fiqaaduu Nuurii, mana murtii olaanaa godina jimmaa, galmee lakk 30460
54. A/Alangaa galiiwwanii fi gumruukaa vs. Dabbaba Ishetee N-2, mana murtii olaanaa godinaa Baalee, galmee lakk 17812
55. Falmii Abbaa alangaa vs. shawwaa Bejawu mandafiroo, mana murtii aanaa baabboo gambeel, galmee lakk 03403
56. Abbaa alngaa vs. Maammoo Baayyisaa fi Beekamaa Tarreessaa, mana murtii aanaa Najjoo, galmee lakk 16234
57. Abbaa alangaa waajjira abbaa taayitaa galiiwwanii vs. Indiriis Muummad Adam, mana murtii olaanaa godina Harargee bahaa, galmee lakk 30955
58. Abbaa alangaa vs. kaasuu biiramoo, mana murtii aanaa shaashmaannee, galmee lakk 02204
59. Abbaa alangaa galiiwwanii gurmuruukaa Itoophiyaa vs. ababaayyoo Girmaa, mana murtii olaangaa godina baalee, galmee lakk 17860
60. Abbaa alangaa vs. shifarraawu Badhoo, mana murtii aanaa Barraak, galmee lakk 17334
61. A/alaanggaa Aanaa Sinaanaa vs. Abdurrahmaan haji Muhammad fa'a N-2, Mana murtii Aanaa Sinaana, galmee lakk 34950
62. A/Alangaa aanaa dugdaa booraa vs. Assagid Dammisee Fa'a N-2, mana murtii aanaa dugdaa, galmee lakk 13817
63. Ol'iyyataa Assagid damissee vs. deebii kennaa A/Alangaa godina shawaa bahaa, mana mana murtii ol'aanaa godina shawaa bahaa, galmee lakk 37747

64. A/Alangaa vs. deebii kennaan Assaggid Damissee, Mana murtii waliigala dhaddacha dhaabbii baha, galmee lakk 188259
65. Abbaa alangaa vs. Naasira Awal, mana murtii aanaa gobbaa, galmee lakk 17668
66. A/Alangaa vs. Mulugeetaa Mooshee N-2, mana murtii aanaa shaashimaannee, galmee lakk 52917.
67. A/Alangaa vs Taaddalachi Eeliyaas lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 168144
68. A/Alangaa vs Dastaa(Bassaa) Bushuraa lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 168143
69. A/Alangaa Vs Nuuriyyoo Bulloo lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 145777
70. A/Alangaa Vs Fiqaaduu Waariyoo lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 168897
71. A/Alangaa Vs Daawit Walda Samaayaat lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 145891
72. A/Alangaa Vs Tasfaayee Gullilaat lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 169638
73. A/Alangaa Vs Muhaammad Nageessoo lakk.galmee mana murtii waliigalaa dhaddacha kibbaa 169908

A/Alangaa Vs Baanchiamlaak Daamxoo fa'a N-2 lakk.galmee mana murtii waliigalaa